

# АДЖЖР



№ 4 (73)  
2008



## ТРЫМАЙСЯ ПРАУДЫ!

### Долі беларускай журналістыкі

6

У авечак бываюць пастухі. Пастухам дапамагаюць сабакі. І адных і другіх у нашых медыяклонаў багата.

### Глыбей...

27

Лідэраў будзе ўсё меней, а іх уплыў — усё больш неабмежаваны, але з адной асаблівасцю. У кожным сэрцы — інструкцыя, а ў галаве — адчуванне шчасця ад поўнага парадку.

### Рэха выбуху

2

У той час як хірургі глушылі боль параненых анестэтыкамі, тэлебачанне было нібыта пад маральнай анестэзіяй, у адключчы ад трагедыі.

### Аднакаляровая вясёлка

8

Чаго ж баяцца, калі сядзіш у Маскве і крытыкуеш адтуль наш парадак з тых самых прамаскоўскіх пазіцый?



# Віцебскі фотажурналіст Уладзімір Базан атрымаў міжнародны медаль «За выбітнае майстэрства»



Журналіст  
Уладзімір Базан  
атрымаў медаль  
«За выбітнае  
майстэрства» на  
міжнародным  
фотаконкурсе «The

Epoch Times 2007» («Вялікая эпоха»).  
Журы, у склад якога ўваходзілі  
прафесійныя фатографы, фотарэпарцёры  
і тэлевізійныя прадзюсэры з ЗША, Новай  
Зеландыі, Тайваня, Канады і Германіі,  
найбольш уразіла фотапраца Базана  
«Гульня ў шашкі».

На фотаконкурс было даслана больш за  
13 500 прац з 61 краіны. Ул. Базан быў  
адзіным прадстаўніком Беларусі,  
які выйшаў у другі тур конкурсу,  
і адным з 54 фотамастакоў, што атрымалі  
ўзнагароду «За выбітнае майстэрства».  
Былі вызначаныя таксама два залатыя,  
пяць сярэбраных і дзевяць бронзавых  
медалістаў.

Фатаграфіі прызёраў будуць апублікаваны  
ў газеце «The Epoch Times» і на яе

вэб-сайце. Цырымонія ўзнагароджання  
пройдзе на адкрыцці выставы  
пераможцаў у Нью-Йорку.

«А» віншуе калегу і нагадвае: фотапрацы  
Ул. Базана ўпрыгожылі №№ 9–10 нашага  
часопіса за 2007 г.





Выдавец:

ГА «Беларуская асацыяцыя  
журналістаў»

Перыядычнасць 1 раз у 2 месяцы

Выдаецца са снежня 2000 г.

№ 4 (73)

Галоўны рэдактар

*Уладзімір Дзюба*

Намеснік галоўнага рэдактара

*Таццяна Мельнічук*

Фота

*Дзмітрый Майскі*

*Photo.bymedia.net*

Выданне зарэгістравана

ў Дзяржаўным камітэце

Рэспублікі Беларусь па друку,

рэгістрацыйны № 1553

ад 12.12.2000 г.

Падпісана да друку \_\_\_\_\_

Дата выхаду \_\_\_\_\_

Фармат 60x84 / 8.

Папера афсетная.

Друк афсетны. Ум. друк. арк. 7,4.

Наклад 500 асобнікаў.

Заказ № \_\_\_\_\_

Распаўсюджваецца бясплатна.

Адрас рэдакцыі:

220030, г. Мінск,

пл. Свабоды, 17 – 304.

Тэл./факс: (017) 203-63-66,

(029) 126-70-98

e-mail: abajur@baj.by,

baj@baj.by

<http://www.baj.by>

Друкарня СТАА «МЕДЫСОНТ»

ЛП № 02330 / 0056748 ад 22.01.04 г.

Адрас:

220004, г. Мінск, вул. Ціміразева, 9.

Тэл.: (017) 203-74-10, 203-53-41,

8-029-623-74-10

office@medisont.com

[www.medisont.com](http://www.medisont.com)

У адпаведнасці з Законам аб  
друку аўтары нясуць адказнасць  
за падбор і дакладнасць фактаў,  
прыведзеных у артыкулах.

Рэдакцыя можа публікаваць

матэрыялы ў парадку

абмеркавання, не падзяляючы

пункту гледжання аўтараў.

<b>Рэха выбуху.....</b>	<b>2</b>
<i>А. Класкоўскі</i>	
<b>Долі беларускай журналістыкі.....</b>	<b>6</b>
<i>А. Раўбецкая</i>	
<b>Аднакаляровая вясёлка.....</b>	<b>8</b>
<i>Г. Суднік</i>	
<b>Прыкры штыль на радыёхвалі.....</b>	<b>11</b>
<i>В. Праўкін</i>	
<b>Жывуць у беларускім Палессі.....</b>	<b>12</b>
<i>Я. Мельнікава</i>	
<b>Новая рэформа на старой платформе.....</b>	<b>16</b>
<i>М. Булавацкі</i>	
<b>Знешні гандаль як люстэрка эканомікі.....</b>	<b>20</b>
<i>К. Скуратовіч</i>	
<b>3 чаго не хочацца выбіраць.....</b>	<b>24</b>
<i>А. Ракава</i>	
<b>Глыбей.....</b>	<b>27</b>
<i>М. Залескі</i>	
<b>Шклянны дом.....</b>	<b>30</b>
<i>Я. Пішчыкава</i>	
<b>Пад абажурам.....</b>	<b>36</b>
<i>А. Бастунец</i>	
<b>«Інтэрв'ю» бяруць у вас.....</b>	<b>38</b>
<b>Юрыст у газеце — не проста юрыст.....</b>	<b>43</b>
<i>Я. Чапурышкін</i>	
<b>Маладосць — недахоп, які хутка знікае.....</b>	<b>44</b>
<i>А. Раманенка</i>	
<b>Старажытная Літва: цывілізацыя і дзяржава....</b>	<b>47</b>
<i>І. Лаўрынавічус</i>	
<b>АБ'ЕКТЫЎна.....</b>	<b>54</b>
<i>Д. Пастухова</i>	
<b>Запозненае каханне Забэіды-Суміцкага.....</b>	<b>58</b>
<i>А. Горбач</i>	
<b>Вернасць сяброўству.....</b>	<b>60</b>
<i>С. Шапран</i>	
<b>Сярод нас — прышэльцы з даўніх часоў.....</b>	<b>63</b>
<i>Г. Шараева</i>	

# РЭХА ВЫБУХУ

Калі б улады маглі змаўчаць пра выбух 4 ліпеня, то пэўна змаўчалі б. Ці, ва ўсякім разе, змікшавалі б тэму да мінімуму. Бо мысленне засталася савецкае: усё адмоўнае, што можна ўтаіць, трэба ўтойваць. Але ж на канцэрце ля стэлы сабралася, як з гонарам рапартавалі дзяржаўныя СМІ, паўмільёна глядачоў. Мільён вачэй, мільён вушэй. Гэта па-першае.

Па-другое, змянілася эпоха. Блогеры сталі малаціць свае пасты адразу ж пасля трагедыі. Потым з блогаў ды кам'юніці чэрпалі першыя крупінкі інфармацыі навіновыя агенцтвы, іншыя медыі.

Праз некалькі дзён ідэалагічны начальнік з гонарам скажа па тэлевізары, што кіраўнік дзяржавы адразу ж, на месцы выбуху, загадаў медыйнаму атачэнню: «*Кажыце людзям праўду!*» Вось, маўляў, якая ў нас сумленняя, адкрытая інфармацыйная палітыка.

Але круціцца на языку наіўнае пытанне: ну а калі б вялікі начальнік НЕ загадаў? Што, утойвалі б ці хлусілі?



**Аляксандр КЛАСКОЎСКІ,**  
аналітык інфармацыйнай  
кампаніі **БелаПАН**



## Не чакаць адмашкі

Нармальныя медыі не павінны чакаць адмашкі. У такіх форс-мажорных абставінах (зрэшты, як і ў любых іншых) яны мусяць працаваць на аўтамаце, рэагаваць маланкава. Менавіта дзеля таго, каб напоўніцу выконваць сваю місію, ім і трэба быць незалежнымі ад чыноўніцкага апарату. Праўда паводле каманды — гэта аманалія.

Мы ж за дні пасля выбуху лішні раз упэўніліся, што ў краіне няма нармальнай сістэмы інфармавання грамадства ды зваротнай сувязі. Няма цывілізаванай медыйнай прасторы.

Канечне, зрабілі сваю справу блогеры, хутка ўлучыліся ў асвятленне тэмы незалежных інтэрнэт-рэсурсы, «радыёгаласы». Але ж іх дзялянка непараўнальна меншая за той абсяг, які амаль што манапольна трымаюць пад сваім каўпаком дзяржаўныя СМІ.

Дарэчы, з выступаў кіраўніка дзяржавы на «Лініі Сталіна» 5 ліпеня ды пры «разборы палётаў» 7 ліпеня можна зрабіць выснову, што пасля выбуху яму на стол дзеля рэальнага арыентавання ў фактах ды

меркаваннях клалі акурат раздрукоўкі матэрыялаў з незалежных крыніц. Менавіта водгук на выбух С. Калякіна, лідэра ПКБ, палемічна пракаментавалі кіраўнік дзяржавы на «Лініі Сталіна». Мяркуючы па ўсім, Лукашэнку раздрукавалі інтэрв'ю апазіцыйнага камуніста з сайта «Радые Свабода». Бо ў нас, як вядома, дзяржаўная прэса не дае слова апанентам улады.

Дадамо: і раней з палемічных пасажаў Аляксандра Лукашэнкі неаднойчы вынікала, што ён дэталёва ведае актуальныя тэмы незалежных медыяў. Іх супрацоўнікі маглі б нават ганарыцца такой увагай уладаў, калі б паралельна не атрымлівалі на кожным кроку за тое, што лезуць «куды не трэба».

З іншага боку, відавочна, што жорстка кантраляваныя СМІ — кепскі інструмент для зваротнай сувязі, асабліва калі сітуацыя нестандартная. Бо ў рэдакцыях дзяржаўных СМІ дамінуе прыцып «чаго жадаеце?», водгукі і ацэнкі жорстка фільтруюцца, пануе перастрахоўка. Маўляў, лепей дачакаемся, пакуль на слізкую тэму выкажацца начальства, а потым ужо будзем дзьмуць у тую ж дуду!

## У маральнай адключцы

У дэмакратычнай краіне пасля такога выбуху адразу ж зламалі б эфірную сетку, пусцілі *breaking news*, далі наўпроставе ўключэнне з прэсавай канферэнцыі паліцэйскага начальства, абнародавалі спісы пацярпелых, паўтаралі б кожныя пяць хвілін нумары гарачых тэлефонаў (нехта ж проста вар'яцеў, не маючы звестак пра лёс блізкіх людзей, якіх забрала «хуткая»!). Дарэчы, гэтак у дні надзвычайных здарэнняў рабіла не толькі заходняя, але і расійскае тэлебачанне.

А тут — толькі праз шмат гадзін ды мімаходзь прагучала ў дзяржаўным тэлеэфіры: маўляў, «інцыдэнт», «хуліганскі выбрык» (і падабралі ж слоўцы!) не змог азмрочыць урачыстасці. Ну і гэтак далей у недарэчна мажорным духу.

У той час як вядучыя сусветныя каналы ўлучылі мінскі выбух у топ-навіны, айчыннае тэлебачанне практычна не перавярстала свае выпускі. Па інерцыі ішлі парадныя блокі з залівістымі галасамі вядоўцаў, што спявалі пра тое, як краіна атрымлівае асалоду ад свята.

Дарэчы, акурат на дзяржаўныя святы (а яны ў нас ці не спрэс ваенізаваныя) і да месца, і не да месца гучыць рэфрэн: мы, маўляў, памятаем пра тых, хто праліваў кроў за нашу незалежнасць, і г. д. Такое вось рытуальна трапяткое стаўленне, калі гаворка ідзе пра даўно адшумелыя баі, даўно пахаваных людзей. Шаблонны пафас не патрабуе душэўных намаганняў, маральнага асэнсавання.

А тут здарылася гэтак, што побач, у рэжыме рэальнага часу курчыліся ў мінскіх шпіталях скрываўленыя землякі! Але для слоў спачування, для ноты душэўнага болю месца ў эфіры не знайшлося. У манапалізаванай інфармацыйнай прасторы панаваў прыцып: «Шоў мусіць доўжыцца». У той час, як хірургі глушылі боль параненых анестэтыкамі, тэлебачанне было нібыта пад маральнай анестэзіяй, у адключцы ад трагедыі.



Ну хай сабе той канцэрт ля стэлы не сталі рэзка згортваць праз засцярогу пасеяць паніку. Але ж дзяржаўныя электронныя СМІ доўжылі запраграмаванае трубадурства і тады, калі элементарная маральнасць вымагала ўжо зусім іншае танальнасці!

А ў друкаваных выданнях за 5 ліпеня разгорнутыя патэтычныя справаздачи пра ўрачыстасці прырэсцілі фразамі пра тое, як падчас начнога гала-канцэрта «неба над горадам расфарбаваў святочны феерверк». Чытачы ўспрымалі гэта як дурны сцёб. Тут не апраўдаешся графікам выхаду: нумары вярсталіся 4 ліпеня, калі ў рэдакцыях ужо выдатна ведалі, што грывнуў зусім іншы «феерверк».

Аднак у большыні газет за 5 ліпеня толькі малапрыкметныя карацелькі распавядалі пра «хуліганства» (варыянт: «здарэнне»). Хіба што «СБ» у заходнім стылі аддала гарачай тэме ўсю першую паласу (іншая рэч — як былі расставленыя акцэнтны).

Замест таго каб даць аўдыторыі максімум рознакаовай інфармацыі на гарачую тэму, дзяржаўная прэса не ўтрымалася ад празрыстых алузій з абвінаваўчым ухілам. Да трагедыі тут жа прышпілілі палітычную апазіцыю. Маўляў, здагадайцеся з трох разоў, каму не даспадобы нашы святы і наша ўлада.

У першыя пасля выбуху дні дзяржаўныя медыі шчодро раздавалі высокія адзнакі сілавым структурам ды іншым службам: маўляў, выдатна спрацавалі пасля выбуху, забяспечылі парадак і апэратыўную медычную дапамогу. Лейтматыў быў такі: калі што і здараецца ў нашай дзяржаве, то наступствы ліквідуюцца ў момант.

На добры лад адразу варта было задумацца: а ці не стаў жаклівым правалам «кампетэнтных органаў» сам выбух? Але спрацавала інерцыя ўсхвалення. У выніку ж аказалася, што кампліментарная прэса трапіла пальцам у неба.

7 ліпеня, калі адшумелі ўрачыстасці, прэзідэнт учыніў высокаму чынавенству такі разнос, што толькі пер'е ляцела. І высветлілася, што ўсе, акрамя

самога кіраўніка дзяржавы, дзейнічалі марудна і бязглузда. Падначаленыя медыі мусілі рэзка змяніць танальнасць і загаварыць пра тое, што ўсе службы дзейнічалі «неаператыўна з першых хвілін». «Забаўна назіраць, як вагаецца разам з «генеральнай лініяй» ацэнка з боку СМІ, што абслугоўваюць уладу», — адзначыў у звязку з гэтым палітолаг Валерый Карбалевіч.

А публіцыст Сямён Букчын быў уражаны фіналам аднаго з тэлесюжэтаў: машына-палівачка змывае плямы крывы з асфальту. «Калі журналісты, што рыхталі рэпартаж, не разумеюць дапушчанага імі тут прафесійнага правалу, то можна канстатаваць: улада насамрэч выхавала патрэбную ёй ідэалагічную абслугу, то бок пазбаўленую, як і яна сама, элементарнага этычнага чутця», — адзначае аўтар «Народнай волі».

## Журналістыка 2.0

«Журналістыка 2.0», пра якую зараз гэтак модна гаварыць, асабліва выразна прадэманстравала нам свае магчымасці менавіта ў звязку з выбухам ля стэлы.

Дагэтуль былі два заўважныя прэцэдэнты. Памятаеце, у верасні пазалетась блогеры раскруцілі тэму жаклівага збівання хуліганамі пасажыраў у электрычцы на Пухавічы пасля сталічнага свята горада. Дарэчы, і тады доблесныя праваахоўнікі праспалі экстрэмальную сітуацыю. У выніку ж, калі тэме надалі розгалас ужо і прафесійныя журналісты, уладам не заставалася нічога іншага, як публічна рэагаваць ды расследаваць справу па поўнай праграме.

Другі прэцэдэнт — калі вясной у сеціве ўзнялі тэму «жывога шчыта». Высокія чыны ў пагонах усяляк ратавалі гонар мундзіра, нават калі ўжо разгарэўся скандал. І калі б не высілка грамадзянскай журналістыкі, хто ведае, ці не паспрабавалі б праваахоўныя структуры ўвогуле схаваць канцы ў ваду.

І, нарэшце, выбух ля стэлы адразу ж, у тую самую ноч узарваў айчынную благасферу.

Самадзейныя вэб-рэпарцёры ў значнай ступені забяспечылі хуткую раскрутку тэмы, мультымедычнасць кантэнту (напрыклад, у сеціва адразу выклалі відэа з мабільніка).

«Калі б выбух не абмяркоўвалі ў Байнеце, гэтага б у прэсе не было, — напісала ў сваім блогу 4 ліпеня карыстальніца «Жывога часопіса» *chris\_gomel*. — Правільна казаў нехта з маіх знаёмых, што ў нас — СССР, толькі з адным невялічкім адрозненнем ад тых часоў: у нас ёсць мабільнікі і інтэрнет. Слава геніям свету за гэтыя неацэнныя ў нашай сітуацыі рэчы...»

Імпульс з інтэрнету ўзняў на ногі прафесійных журналістаў. Пад раніцу агенцтвы ўжо малацілі навывперадкі нататкі пра выбух і развіццё сюжэта. Дзяржаўны апарат хоцькі-няхоцькі мусіў удчацца ў інфармацыйнае спаборніцтва, ягонья СМІ — хоць і са спазненнем, з аглядкай на вярхі, няўключна — таксама былі вымушаныя развіваць тэму.

З іншага боку, выявіліся і хібы блогерства. Шакаваныя крывавым відовішчам аўтары пісалі



Photo.bymedia.net

пра нібыта адарвання рукі-ногі ахвяр. Потым хірургі мусілі гэта абвяргаць. Постынгі блогераў, перадрукаваныя некаторымі рэсурсамі без купюр, грашылі сумбурам, непісьменнасцю ды лексічнай непераборлівасцю.

Канкрэтная сітуацыя спрыяла расстаноўцы акцэнтаў у моднай зараз спрэчцы пра грамадзянскую ды класічную журналістыку. Хто-кольвек сцвярджае, што першая заткне другую за пояс. Як бачым, усё трохі не так. Хутчэй, у грамадзянскай і прафесійнай журналістыкі розныя нішы. Гэтыя плыні пераплятаюцца і дапаўняюць адна адну, але аматар ніколі не здолее замяніць профі з ягонымі стандартамі верагоднасці, этыкі, літаратурнага майстэрства. Ва ўсякім разе, аўтар гэтых радкоў хоча верыць у заўсёдную запаграбаванасць згаданых стандартаў.

Увогуле ж гісторыя з выбухам лішні раз даводзіць, чаму ўладам гэтак карціць зацугляць інтэрнет. Непадзённае сёвіа становіцца кантралёрам дзяржаўнага апарату, змушае да большай галоснасці. А каму з чыноўнікаў хочацца трапляць пад грамадскі рэнтген?

Дарэчы, адна з дзяржаўных газет па-свойму падышла да тэмы «Выбух і інтэрнет». Аўтар, запустіўшы ў якасці эксперымента пошук па словах «як зрабіць бомбу дома», атрымаў, канечне ж, мноства спасылак. І адразу ж паставіў пытанне аб «фільтрацыі сеціўнага абсягу»: «Думаецца, настаў час кампетэнтным адмыслоўцам падысці і да гэтых пытанняў з усёй магчымай сур'езнасцю».

Можна гэтак не пераймацца: адмыслоўцы ўжо спрацавалі, падрыхтаваўшы драконаўскі закон аб СМІ, скіраваны найперш супраць інтэрнету. Чынамі з Міністэрства інфармацыі неаднойчы згадваўся кітайскі досвед фільтрацыі сеціва. Вось толькі фільтры такога кшталту аказваюцца найперш палітычнымі. Ды і славуця рэгістрацыя рэсурсаў, з якой гэтак носяцца айчынныя дзеячы, відавочна не закране тэрарыстаў ды распаўсюднікаў порна, а стане пугай для тых вэб-журналістаў, што працуюць з адчыненым забралам.

## Прыглушыце гук!

Разварушыўшыся, дзяржаўныя СМІ пэўны час даволі актыўна мусавалі тэму выбуху. 6 ліпеня з яе пачалася «Панарама тыдня» на першым тэлеканале (і адпаведны блок аказаўся вялікім, адсунуўшы на другі план справаздачу пра святкаванне). Праз дзень тэме выбуху прысвяцілі ток-шоў на АНТ. Канечне, акцэнты былі спецыфічныя, але ж тым не меней дзяржаўны медыйны кангламерат прадеманстраваў пэўную гнуткасць. Друкаваная прэса давала рэпартажы са шпіталью і г. д.

А потым усё неяк рэзка згарнула. Мусіць, таму, што правахоўныя структуры ды спецслужбы забуксавалі з расследаваннем справы. Пакрысе давялося павыпускаць затрыманых апазіцыянераў. Канстатаваць жа бяссілле доблесных органаў дзяржаўнай прэсе, канешне, не выпадае.

З іншага боку, журналісты недзяржаўных СМІ пачалі натыхацца на чыноўніцкія рэдуты,

у прыватнасці, пад маркай таемніцы следства. Нават генеральны пракурор адмовіўся паведамляць, колькі чалавек затрымана ў межах справы. Якой жа галоснасці тады хацець ад драбнейшых сошак?

Між тым новы закон аб СМІ дае чынавенству дадатковы інструментарый дзеля таго, каб адсякаць журналістаў ад інфармацыі. А вы думалі, наўсё гэта так рупіліся, каб даць нам болей волі?

## Камунікацыйны выбух

Выбух ля стэлы толькі рэзка падкрэсліў тое, што мы і без таго добра ведаем.

Самае галоўнае: дзяржаўная медыйная манаполія мае сістэмныя заганы. Калі СМІ арыентаваны на абслугоўванне кіроўных вярхоў, то ў нестандартных, крытычных сітуацыях яны выглядаюць няўключнымі, як мастадонты.

Паказальна, што самі дзяржаўныя мужы мусяць звяртацца да незалежных крыніц, каб атрымаць аб'ектыўнае ўяўленне аб тым, што здарылася і як адрэагавала грамадства. На жаль, тых крыніц засталася каліва. Чынавенства акурат і павынішчала. А слушна ж кажуць: не плюй у калодзеж!

Дзяржаўны апарат падмяў медыі і думаў, што ўхапіў бога за бараду. Аднак жыццё карае за самаўпэўненасць. Без надзейнай зваротнай сувязі, без сучаснай сістэмы інфармавання грамадства немагчыма развіваць краіну ў кантэксце выклікаў XXI стагоддзя.

Дзеля цывілізаванай будучыні Беларусі трэба разнявольіць прэсу, дэманопалізаваць медыйную сферу, стварыць нармальны рынак СМІ. Канечне, у сённяшніх нашых палітычных рэаліях такія заклікі выглядаюць ідэалістычна. Але надзею дае тое, што свет непазбежна мяняецца пад уздзеяннем камунікацыйнага выбуху. І вайна з незалежнай прэсай у межах асобна ўзятая краіны выглядае ўсё болей недальнабачнай справай.



# Долли белорусской журналистики

«...Белорусская журналистика производит весьма и весьма унылое впечатление, прежде всего потому, что нет журналистских звезд. Это как нынешний белорусский футбол: все вроде бы квалифицированные люди. Все знают свой маневр и могут бить по мячу. Но... все одинаковы, так и просится слово «клон»...

«Наши газеты забиты штампами... Некоторые газеты выходят просто вне контекста времени».

Иногда бывает, что понравившуюся цитату немедленно хочется перефразировать и выдать за свою. Но признаюсь: лучше охарактеризовать состояние белорусской журналистики, чем это сделал главный редактор «Советской Белоруссии» Павел Якубович в интервью к 80-летию печатного оплота нынешней идеологии, вряд ли возможно.

Господин главный редактор, впрочем, не счел нужным остановиться на причинах такого положения и на факторах, тому способствующих...

## Бедная овечка

А разве упомянутый Якубовичем «клон» — не продукт идеологической машины? Разве одинаковость в подаче новостей, разработке тем, освещении событий — не та цель, к которой стремилась власть последние 14

лет? Фабрика по производству клонированных «овечек» работает четко и без сбоев. Всех, кто не хотел или не умел быть овцой, ликвидировали как биологически (читай — идеологически) неустойчивый материал.

По правде говоря, эти овечки от пропаганды не такие уж и бедные, если посмотреть на них с точки зрения финансового обеспечения. Давным-давно все используют рекламу, преуспевают с маркетингом. Тем более, маркетинг у овечек бывает весьма своеобразным. Мне, например, рассказали, как поступают в одной газете: написал корреспондент о каком-нибудь районном мероприятии, ему в руки — 200 экземпляров издания: вези в район, продавай, распространяй, как хочешь. Реализуешь — получишь гонорар. Даже если это мрачная шутка бывших сотрудников этой газеты, родилась она не на пустом месте.

Но главное — дотации из бюджета! Сколько бы ни бляели

овечки про самостоятельность, находясь за оградой кошары, корм из государственных закромов они получают исправно...

У овечек бывают пастухи. Пастухам помогают псы. И тех и других у наших медиаклонов достаточно. И все-таки белорусские Долли достойны лучшей доли. За названиями газет и телеканалов, в редакциях и студиях работают люди. «Квалифицированные», как заметил Якубович, знающие установленный «маневр». Но как же хочется талантливому человеку, особенно если он журналист, личность творческая (с собственным взглядом, мнением, способностями) не маневрировать между красными флажками, пастухами и сторожевыми псами, а идти своим путем. Раздвоенность сознания журналистов в нашей стране удивительная. А лицемерие и демагогия достигли рекордных высот: СМИ — не жалко, читателей-зрителей — не жалко. В конце концов, у них есть какой-никакой выбор.





Елена РАВБЕЦКАЯ

Жалко профессию журналиста. Почти вымершую за такой короткий период времени.

### **Клон живет не долго. Прививка от одинаковости...**

Одиннадцать лет назад в Гродно возникла школа молодого журналиста. Не сама по себе, конечно. Основали ее Рудники — Витовт и Лана. И продолжают эту работу до сих пор. Я давно знаю ШМЖ (при ОО «Трэці сектар») и даже весьма успешно «пользовалась» школой, пополняя ее выпускниками нашу «Биржу информации». Когда было свободное время, проводила занятия. Однако только в этом году, практически через день помогая в реализации проекта по выпуску учебной газеты «Твой стиль», начала задумываться о том, что Рудники, вольно или невольно, создали некий оазис, где молодой человек может себя раскрыть и быть самим собой, учиться журналистике, а не идеологии. Просто расширить свой кругозор, видеть не отдельные пазлы (хорошо-плохо), а картинку целиком.

Ах, какими они приходят на собеседование!.. ШМЖ давно не может вместить всех желающих, появился даже конкурс — более 3 человек на место. Печально пропускать их через «сито», но, увы, возможности общественного объединения не так велики, чтобы заниматься с доброй сотней желающих. Так вот, приходят они... одинаковые. Безусловно, в глазах у каждого — свои чертики. Но ответы, «мировоззрение», манеры, даже жестикация...

Как будто школа, а затем и вуз годами давили индивидуальность и нивелировали ее, как будто в учебных заведениях та же «великая» задача по производству клонов, что и у государственных пропагандистов. Впрочем, почему «как будто»? Так оно и есть.

И первые журналистские опыты у детей — стандарт, шаблон, трафарет. За 8–9 месяцев ребята обретают себя. Далеко не все будут поступать на журфак или работать в СМИ. В этом году, например, на удивление мало было школьников, в основном молодежь из гродненских вузов. Причем не обязательно гуманитарного направления. Из мединститута самородок такой появился, девушка, которая интуитивно нашла метод работы «журналист меняет профессию» и сделала парочку блестящих репортажей. Программист, пишущий кандидатскую... То есть приходят те, кто задыхается в системе идеологизированного образования и интуитивно ищет выход в мир настоящих, отнюдь не упрощенных отношений человека с человеком, человека с государством, человека с самим собой.

Принцип обучения в ШМЖ — интерактивный, тренер своего мнения не навязывает, все пытаются работать на равных. Я называю это прививкой свободы. «Привитую» личность, обладающую чувством собственного достоинства, не клонируешь...

### **Право быть собой**

Я люблю тренинги. Даже если ты не получаешь новой информации, это прекрасная возможность мобилизовать мозги и вспомнить все то, что ты уже когда-то знал и учил.

Месяц назад ОО «Трэці сектар», а именно снова Рудники (не устану повторять их фамилию, потому что ребята и вправду молодцы), реализовали еще один проект — «Летні трэнінг для трэнераў», или попросту «Летнік». Приехали те, кто хочет организовать подобные ШМЖ в своих регионах, — из Могилева, Бобруйска, Борисова, Минска. Неделю работали по 8–9 часов. Вечером отдыхали, жарили

шашлыки, ловили рыбу, варили уху (все происходило на турбазе, есть под Гродно такие чудные места).

Обязательного упоминания заслуживает и ноу-хау, которое применили во время тренинга. Впервые в ШМЖ появились «заочники». Один выпуск уже состоялся. Провели еще один набор из 16 «молодых журналистов». Расширилась и география: первый выпуск — это в основном активный Слоним (не будем забывать, что там осталась последняя в области независимая «Газета Слонимская»), второй — народ из Бреста, Гомеля, Слуцка. Так вот, в рамках «взрослого» тренинга у нас появилась прекрасная возможность применить вновь приобретенные методики на заочниках. Занятия записали на видео. А после отъезда «малышны» полтора дня продолжался «разбор полетов». Все ошибки, а также удачи и находки были видны как на ладони.

Разъезжались мы, переполненные добротными знаниями, информацией, опытом, приобретенным во время личного общения. И с полной уверенностью, что такие ШМЖ по всей стране — это альтернатива существующей в нашем государстве системе клонов.

На последние два дня тренинга я пригласила своего друга, который никогда не соприкасался с миром журналистики и деятельностью общественных организаций. Он, предприниматель, продукт постперестроечного «бизнеса», у которого круг общения — коллеги-базарники и налоговые органы, спокойно реагирующий на наше государственное устройство и вечный мой оппонент в идеологических спорах, был в легком шоке. «Знаешь, Алена, — сказал он мне, — я думал, это ты ненормальная. Оказывается, созданная в нашей стране система ненормальная...» Слава Богу, дошло! Спасибо Рудникам, «Летніку» и мне.

Чтобы газеты не выходили «вне контекста времени» (см. цитату из П. Якубовича), журналист должен оставаться самим собой. На журфаках, к сожалению, этому не учат...

Гэтым летам у мяне ў гасьцях пабывалі старыя сябры: адзін — немец, другі — расеец. Расеец калісьці быў «нашым», але распад савецкай імперыі засьпеў яго ў Расеі, дзе ён і застаўся. А немец яшчэ ў сярэдзіне 80-х мінулага стагодзьдзя будаваў тут, у Магілёве, знакаміты «лаўсан» і засьпеў «перабудову». Да якой, прынамсі, вельмі прыхільна паставіўся. Але вось што тычыцца Беларусі як сувэрэннай краіны, то ён па-ра-нейшаму гаворыць «у вас», маючы на ўвазе ўвесь былы СССР альбо Расею як мінімум.

Нечым часовым і няўцямным уяўляе сабе беларускую сувэрэннасьць і расейскі госяць, дарма што сам былы наш грамадзянін...



Генадзь СУДНІК

# Аднакаляровая вясёлка

## Ружовыя міражы

Можа, і не зусім тое было ветлівым, але наспрачаўся з гасьцямі я ўдастал (магчыма, больш і не прыедуць). Яны ўсё заклікалі мяне падзяліць зь імі захапленне нашым парадкам, нашымі тратуарамі, нашай вечаровай падсвяткай цэнтральных вуліц (у спальных мікрараёнах яны не былі), нашай адбудовай ратушы, нашым супэрмаркетам, нават нашымі міліцэйскімі патрульямі, пры якіх яны пачувалі сябе (як і кожны законапаслухмяны чалавек) упэўнена і надзейна. Абодва — вось глыбіннае й найлепшае пацьверджаньне блізкасьці нямецкай і расейскай душаў — лічылі б нармальным уваходжаньне Беларусі ў склад Расеі. Абодва былі перакананыя, што нашы «народы-браты» заўсёды, пакуль іх не пасварылі цяперашнія «нацыяналістычныя палітыкі» з падачы — увага! — амэрыканцаў, жылі ў любові, адзінстве зьдзяйсненьняў і марай...

Адкуль, даражэнькія мае,

у вас такая ўпэўненасьць у гэтых ды іншых відавочных для дасьведчанага беларускага вуха глупствах? Маўляў, у сваіх газэтах вычыталі й па сваім тэлебачаньні пачулі. Бяз фактаў, бяз прыкладаў, бязь лічбаў-датаў, бяз прозьвішчаў... Ну дакладна, як і ў нашых дзяржгазэтах ці па тэлебачаньні, дзе можна начытацца й наслухацца самага неверагоднага, ува што гэтак цяжка паверыць. Але вельмі хочацца, бо салодкія песьні й выключна ружовы колер для вялікай часткі электарату як інфармацыйны наркотык.

Вось і падштурхнулі мае госяці да роздуму (у які раз?) аб месцы, ролі й прызначэньні друкаванага слова й тэлевізійнай карцінкі, іначай гаворачы — журналістыкі. А што, у нашых з вамі незалежных выданьнях (вялікіх ці малых, няважна) і на прыватных студыях (як ні дзіўна, яны ёсьць) такога не сустрэнеш, калі высьнова, прысуд, заклік-лёзунг і адзнака ёсьць, а фактаў для іх — няма?.. Ну ясна, улада ня сьпіць у шапку й усё, што можна й чаго нельга, схавала ад нас. А для фактаў патрэбныя адкрытыя архівы, камунікабельныя чыноўнікі, праўдзівая статыстыка, вольная прысутнасьць на ўласных паседжаньнях-нарадах...

Я, аднак, не гатовы катэгарычна сьцьвярджаць, ці сапраўды ўсё гэта й паўсюль цалкам недасягальнае для журналістаў. Можа, і ня гэтак

тывала ўсё зачынена, як нам падаецца. Мо варта калі-нікалі адрываць сваю пятую кропку апоры ад крэсла, а вочы — ад віртуальнага сцэна і агунацца ў рэальнае жыццё?

Вяўляюць жа сябе актыўнымі абраннікамі і заўсёды гатовыя падзяліцца з журналістамі інфармацыяй нашы магільёўскія дэпутаты Ала Яцкова (на вёсцы) і Алесь Агееў (у горадзе). Працуе ж незалежна ад цяперашняга ўладнага разумення і трактоўкі гісторыі даследчык Ігар Кузьняцоў (а ў нас у рэгіёне Ігар Пушкін, напрыклад). Дае трапныя камэнтары эканаміст Яраслаў Раманчук (а ў нас Андрэй Юркоў). Падаюць факталагічныя звесткі, а ня толькі свае ўласныя фантазіі, аб чыноўнай лёгіцы і ўладных рашэннях Мікалай Тоўсьцік і Марына Коктыш (а ў нас Мікалай Гердзіі і Сяргей Аржанцаў)...

Канешне, ня надта вялікае кола гэтых прафэсійных журналістаў і ў цэнтры, і, як гаворыцца, на месцах. Не пакуль невялікае, а ўсё яшчэ невялікае, нягледзячы на сёмінары і канферэнцыі, конкурсы і стажыроўкі. Праўда, і тыя рознага кшталту заахвочванні зьявіліся ў нас (у БАЖы) зусім яшчэ нядаўна і, можа, яшчэ выдатна адаб'юцца на якасці беларускай журналістыкі. Прыгадаю тут актуальны конкурс адначасова і справаў па захаванні помнікаў гісторыі і культуры Беларусі, і публікацыяў на гэтую тэму. Але ж і страчана часу нямала, трэба прызнаць. Раней БАЖ лічыла, што ня варта ўмешвацца ў рэдакцыйную палітыку таго ці іншага

выданьня. І праўда — ня варта, ды і немагчыма. Аднак хто ж замест БАЖ вызначыць арыенціры і сфармулюе крытэры сапраўды творчай і прафэсійнай працы. Раней, калі актыўна пазьбягалі «ўмяшалніцтва», арыенціры і крытэры ўсё адно фармуляваліся — толькі гэта прыводзіла іншым разам да высокіх адзнакаў тых, хто гэтага зусім ня быў варты. Я ведаю калегу, які да сёння ня можа ўцяміць, за што ж яму выпаў гонар атрымаць адзін з самых прэстыжных багаўскіх дыплёмаў. Цяпер ён практычна адкрыта перайшоў на «той бок», на якім (як па мне) заўсёды і заставаўся, толькі што ў рознай ступені адданасці. Спадзяюся, у прыватнасці, што больш ніколі гэтак часта, як раней, ня будзе ў нас адзначацца за лепшую прафэсійную працу, да прыкладу, якая-небудзь «Комсомольская правда в Белоруссии»...

## Да тэмы

Вернемся, аднак, да нападэння нашай прэсы сапраўды вартаснай тэматыкай, праўдзвымі фактамі і пераканаўчымі аргументамі. Нават маленькая, як мы зараз тактоўна гаворым, маланакладная прэса многае зможа зрабіць для людзей, калі сапраўды станецца не адбіткам таго, што ёсць на старонках «вялікай» прэсы, а самастойнай альтэрнатывай прапагандысцкай дзяржаўнай прадукцыі. Як гэта, напрыклад, у лепшых сваіх публікацыях робіць сёння крычаўскі «Вольны горад». Хто возьмецца аспрэчваць,

што пэўная колькасць незалежных маланакладных газэткаў, якія выдаюцца ў нашым рэгіёне і рэальна распаўсюджаюцца «з рук у рукі», маюць заўважны інфармацыйны патэнцыял? Іншая справа, ці на ўсе зь іх хапае прафэсійных журналістаў. Думаю, што не на ўсе, а таму некаторыя зь іх папросту перадрукоўваюць чужую інфармацыю з розных (іншым разам зусім ня вартых паліталогічнага і сьветапогляднага даверу) крыніцаў і аддаюць цэлыя бачыны сваёй і без таго малой газэтнай плошчы пад матэрыялы аўтараў, чыё стаўленьне да Беларусі здаецца прыхільным толькі вонкава, на першы погляд. А падкупляюць гэтыя аўтары нашых рэгіянальных калегаў, відаць, бойкасьцю свайго стылю і сьмеласьцю выказваньняў. Бо чаго ж баяцца, калі сядзіш у Маскве і крытыкуеш адтуль наш парадак з тых самых прамаскоўскіх пазыцыяў? Праўду сказаць, не заўсёды гэтыя пазыцыі заўважныя зь першага прачытаньня. Так што і у нашых даверлівых галовах, а ня толькі ў сьведомасьці нямецка-расейскіх рупліўцаў за «процветающую и стабільную Белоруссию», пэўныя пачуцьці і меркаваньні абумоўленыя ня фактамі, а найўным успрыняцьцем лісьлівай публіцыстыкі.

## Выратаваньне ў адным

Паратунак у сумленным і шчырым назіранні за рэальным жыццём, а ня ў модным цяпер



сачэньні (маўляў, усё трэба чытаць і ведаць) за тым, што толькі выглядае журналістыкай альбо абгорнута ў яе. Шмат такога матэрыялу зьмяшчаюць, напрыклад, ангажаваныя інтэрнэт-сайты. Гэтаксама робяць дзяржгазеты, вялікія й малыя, што працуюць на ідэалігічную замову, хаця заўсёды гэта адмаўляюць. Гэткім жа чынам выглядае сытуацыя на беларускіх тэлеканалах, дзе ўвогуле не выпадае шукаць праўды й пераканаўчых фактаў. «Не чытайце перад абедам бальшавіцкіх газэтаў... Іншых няма? Ніякіх не чытайце!»

Асабліва ў нас, у правінцыі, ня варта гэтага рабіць. У нас лепш, чым у сталіцы, бачна рэальнае жыццё. Бо мы асабіста знаёмыя з самымі рознымі носьбітамі інфармацыі, якія й не падазраюць пра гэта, пакуль іх не распытаеш як сьлед. Тут у нас сувязі зь людзьмі яшчэ са школьных гадоў, а не па «патрэбнасьці». Тут у нас і намэнклятура «родная». Калі ўважліва паглядзець ёй у вочы, убачыш: яна чакае — са страхам, канешне, але і з надзеяй — тых пераменаў, якіх прагнем і мы, дэмакратычна настроеныя журналісты. Паверце, тут не да пустых гаворак пра «трэцяга сына»... Не да пустога гаданьня пра тое, чым канкрэтна прагнавіў шэфа ягоны адданы паплечнік. Не да абмеркаваньня разгадкі «выражэня лица», зь якім новы кіраўнік Расеі сустрэў старога кіраўніка Беларусі.

Дарэчы, прыкладна ў гэткага кшталту спрэчкі час ад часу ўцягвалі мяне й мае нядаўнія замежныя госьці. Значна цяжэй было зьвярнуць іх увагу на абмеркаваньне такіх нецікавых і неактуальных (ці толькі для іх?) тэмаў, як праўдзівая гісторыя краіны й заплянаваная ўладамі адмена яе вывучэньня ў школе. Як вымушанаць праграмы Каліноўскага зь яе здабыткамі, але й стратамі таксама. Як немагчымаць стварыць хоць бы адну беларускамоўную групу ў дзіцячым садку. Як рэальны ўціск людзей за вернасьць гістарычным нацыянальным сымбалам. Як рэальная ж пагроза крымінальнага перасьледу

журналістаў за супрацоўніцтва з замежнымі СМІ. Як беспакаранасьць за зьбіцьцё рэпартэраў падчас масавых маніфэстацый, выкраданьне й забойства нашых калегаў па вольным журналісцкім цэху Зьміцера Завадзкага й Веранікі Чаркасавай...

Сапраўды, камусьці ўсё гэта не падаецца такім жа важным складнікам жыцця, як луста хлеба. Аднак гэтая луста можа лёгка знікнуць — далучыцца да мовы й сымбалю. Гэта й трэба даводзіць нашым гасьцям, якія ўспрымаюць сувэрэнітэт Беларусі як штосьці недарэчнае. Даводзіць настойліва, эмацыйна — пакуль не зразумеюць. Мы павінны пераканаць на фактах і прыкладах з рэчаіснасьці, што дабрабыт і маральнасьць, душэўная й жыццёвая ўладкаванасьць усталуюцца ў краіне толькі пасля таго, як грамадства зразумее й адчуе, што крочыць далей выпадае адно шляхам нацыянальнага адраджэньня.

Гучыць высока? Аднак пужацца ня сьлед, бо пераконваць у гэтым трэба ня лёзунгамі, а праз расповед пра рэальную будзённасьць, як мага больш набліжаную да «зямлі». Як гэта й робіцца ў меншай палове тых газэткаў, якія ў нас зараз выдаюцца. Адказнасьць, канешне, вялікая. Але ж і абавязак які зайздросны — казаць праўду, уплываць на думкі, пачуцьці й намаганьні калі ня цэлага народу, то хоць малой яго часткі. Той часткі, якая з надзеяй гуртуецца вакол нашых сьціплых незалежных выданьняў.



# Обидный штиль на радиоволне

Сегодня в Беларуси вещает около двадцати FM-радиостанций. Только в Минске постоянно работает четырнадцать. В Литве ситуация несколько иная: только в Вильнюсе вещает два десятка FM-станций, еще восемь — в остальных городах Литвы.

Отличается и политика государства в отношении вещания.

В Беларуси по государственному решению 75 процентов эфира должны быть заполнены отечественной музыкой. Уже не секрет, что это сказывается и на аудитории, и на имидже, и на развитии станций. Конечно, этот закон — своего рода бесплатная реклама и промоушен для музыкантов. Но отечественные исполнители в большинстве своем не блещут оригинальностью и профессионализмом (разумеется, речь идет не обо всех), а слушателю, мягко говоря, наплевать на музыкальные пристрастия государства. Все, что остается делать, — это неумолимо щелкать кнопками приемника, чтобы найти хоть что-то стоящее. Не потому ли рейтинги отечественных FM-станций падают, что бы там ни утверждали официальные отчеты.

Руководители белорусских станций постоянно ищут способы привлечения аудитории, ведь от этого напрямую зависит их заработок: рекламодатели активнее понесут деньги в те компании, у которых больше слушателей. Один из найденных выходов — рост количества авторских тематических программ. Ведущий создает передачу, которая, с одной стороны, притягивает постоянную аудиторию, а с другой — не нарушает «квотный» закон: авторскую программу нужно ведь оформлять в соответствии с заявленной тематикой — транслировать джаз, рок. А отечественную музыку начинают крутить не в прайм-тайм.

Еще один способ, которым овладели уже практически все радиостанции, сводится к поиску белорусских корней в генеалогическом древе исполнителя. Отлично для этого подходят российские звезды, среди предков которых много наших с вами земляков.

Безусловно, эти способы — не панацея в борьбе за слушателя. Это трагические и вынужденные меры. Здравомыслящий радиослушатель, вроде, должен это понимать и принимать. И, может, даже быть благодарным изобретателям таких вот нетривиальных способов борьбы за существование на белорусском FM-рынке.

Рынок иной нашему соотечественнику, увы, недоступен — хотя бы в силу технических особенностей FM-формата.

Но мне повезло: три года я имею возможность прослушивать литовский FM-эфир, у меня есть любимые радиостанции: две, которые способны всегда поднять настроение, и две, которые умело скрещивают мировую качественную музыку и литовские национальные традиции.

Конечно, литовцам проще. У них нет такого, как у нас, «закона», который обязывает и станции, и слушателей любить «голос родины». Литовские ведущие более открыты, их диалог со слушателем очень увлекателен. А диалогов, то есть прямых эфиров, там гораздо больше, чем в Беларуси! Литовский ди-джей так умело строит разговор, что отсутствует привычное для Беларуси впечатление, будто слушателя тянут за язык, хотя тому и сказать-то вроде нечего. Я не считаю литовские FM-станции образцовыми в плане ротации музыкантов и исполнителей — у них иная расстановка сил. Но профессионализм, умение вести диалог, поддерживать настроение и интерес радиослушателя у литовских ведущих выше, чем у наших. Хотя не скажу, что литовцы — открытая нация. Балты более закрыты для посторонних, чем белорусы.

Славяне со свойственной им простотой распахивают свои души и умы каждому, литовцы же более сдержанны.

Как известно, FM-эфир выполняет информационно-развлекательные задачи. С точки зрения коммерции (а FM-станции редко принадлежат государству и почти никогда не «питаются» из общенародного котла — бюджета), популярная музыка, которая является магнитом для большей части аудитории, — это своеобразный коэффициент прибыли радиостанции от продажи рекламного эфира. Такая тенденция характерна как для белорусского, так и для литовского радиорынков. Конечно же, существуют и узкоформатные радиостанции, которым интересен только свой постоянный круг слушателей, но общей погоды они не делают и на рекламный рынок практически не влияют. По рекламному наполнению сейчас литовцы нас опережают, но исключительно из-за правового регулирования, а не из-за особой креативности или обилия объектов для рекламы.

Если в Беларуси наступят перемены, то у отечественных станций обнаружится гораздо больше возможностей, чем у наших северо-западных соседей. Сейчас мы ограничены, а завтра креатив приобретет размах. Ведь в условиях свободного рынка литовским радиостанциям уже практически нечем удивить своего слушателя. Они каждый день делают одно и то же: вещают профессионально, эфир разнообразен, ротация артистов в постоянном круговороте. Беларуси же все это только предстоит. Наши творческие способности вкуче с нестандартным мышлением и изворотливостью, к которым нас приучило руководство страны, открывают достаточно широкие перспективы. Если мы сейчас ищем и находим-таки лазейки в ограниченном навязанными «табу» пространстве, то представьте, что будет у нас, когда мы, уже основательно подготовленные, вступим в эру свободного эфира! Ну разве это не замечательная перспектива?

Конкуренция станет жестче и честнее. Нам как потребителям это, безусловно, на руку. Мы получим более широкий выбор и, как доказывает мировая практика, ручку приемника будем крутить гораздо реже. А если и будем, то лишь для того, чтобы с одной любимой радиоволны перейти на другую, не менее любимую. И движение нашей руки не будет вынужденным, как сейчас.

# Жывуць у беларускім Палессі...



Яніна МЕЛЬНИКАВА,  
[www.baj.by](http://www.baj.by)

Дзякуючы намаганням сябраў ГА «БАЗ» з Пінска і асабіста Валянціны Наварыч, 30 чэрвеня група журналістаў з розных куткоў Беларусі пазнаёмілася з сапраўдным беларускім Палессем: зазірнула ў цікавы музей лекавых зёлак, наведала парк «Парэчча» і заціснутую з усіх бакоў дрыгвой вёску Кудрычы.

Дзеля таго каб апісаць усю вандроўку ад пачатку да канца, не хопіць нават тыдня, бо эмоцыі і ўражанняў ад прэс-тура, арганізаванага пінчукамі, кожны з удзельнікаў прывёз цэлы кошык. Таму распавяду аб некаторых адметных эпізодах гэтага падарожжа. Так бы мовіць, для «затраўкі» — каб у аматараў крязаўчых вандровак прачнуўся «апетыт» да палескіх мясцінаў.

## «Няўдзячная праца» будаўнікоў Нясвіжа

Дарога ад Мінска да Пінска праходзіла праз Нясвіж. Таму, каб не губляць такой магчымасці, мы вырашылі хоць на паўгадзіны зазірнуць у гэты райцэнтр і паглядзець на рэстаўрацыйныя работы, якія вядуцца ў Нясвіжскім палацы. Зрабіць гэта было няпроста: замінаў «бацька». Не тое, каб у гэты дзень разам з намі наведаць Нясвіж вырашыў кіраўнік краіны, але высветлілася, што Чорная Панна Нясвіжа палохе мясцовых будаўнікоў меней за «прывід» прэзідэнта.

«Ідзіце адсюль, а інакш буду выклікаць міліцыю! «Бацька» забараніў пускаць! — крычаў на нас



нейкі ахоўнік палаца, які пасля нашых доўгіх угавораў прадставіўся Віктарам. — Шмат вас тут ходзіць, а потым пішуць... А нам адказвай!»

На нашыя спробы паразмаўляць з кіраўніцтвам будаўнікоў і атрымаць дазвол на фотаздымкі на тэрыторыі палаца ахоўнік адказваў толькі адно: «Нічога не ведаю. Начаства ў мяне шмат рознага». Але імёнаў начальнікаў гэтак і не назваў. Давялося пастаяць трохі на мастку, што вядзе ў палац, і пайсці разглядаць замак вакол.

Адзін з будаўнікоў, які назіраў за нашай групай і ўважліва слухаў расповед пра сумны лёс Нясвіжскага палаца, на развітанне кінуў: «Да нас тут яшчэ

быў водар гісторыі, пасля — ужо не будзе». «Гэта няўдзячная праца, — дадаў больш лагодным голасам той самы вартаўнік. — І калі ўспомняць нашчадкі імёны тых, хто разбураў, то нашыя, а не яго («бацькі». — Я. М.)».

Нясвіжскі палац і сапраўды выглядаў «кепска» — нібыта хворы, якога лякуюць зусім не ад таго, што баліць. Медныя сцёкі для вады і залатыя макаўкі вежаў адышлі на другі план пасля таго, як мы ўбачылі пустэчу на месцы, дзе раней была двухпавярховая галерэя.

Тое, што робяць у Нясвіжы, мала падобнае да рэстаўрацыі. Тым больш, што на галоўнай браме палаца побач з датай заканчэння працаў (2010 год) на

прыгожай шыльдзе ды на латыні было напісана слова «рэнавацыя». Па сутнасці, гэта яна і ёсць: замест старых будынкаў павінны з'явіцца новыя, як кажуць, «больш прыгожыя», больш падобныя да «мары Радзівіла» і менш — да таго, чым раней быў Нясвіжскі палац.

Пахадзіўшы трохі вакол і зазірнуўшы ў Радзівілаўскі парк, дзе на гранітных пастаментах узвышаліся бюсты былых уладальнікаў замка (здалёк яны былі падобныя да бюстаў касманаўтаў ці іншых герояў Савецкага Саюза), мы рушылі на Піншчыну.

### У Іванаўскім раёне — самыя лепшыя музеі

Ці ведаеце вы, што беларускае Палессе па сваёй тэрыторыі складае 1/3 частку ўсёй краіны? Ці ведаеце, што адна з трох каранаваных выяваў Божай Маці знаходзіцца ў вёсцы Лагішын, што на Піншчыне? А можа, вам вядома, што адзінае ў Беларусі цюльпановае дрэва можна пабачыць у парку «Парэчча», які знаходзіцца ў аднайменнай вёсцы? Калі не — хутчэй выпраўляйцеся ў дарогу, пакуль яно яшчэ квітнее. І не забудзьцеся наведаць некалькі адметных музеяў Палесся.

Адзін з іх — музей народнай медыцыны «Бабуліны вышкі» ў вёсцы Стрэльна. Мясцовыя жанчыны, якія цікавяцца лекавымі травамі, што ўсё жыццё выкарыстоўвалі іх бабулі, з радасцю распавядаць вам аб тым, што крапіва лечыць анемію, а тапінабур дапамагае пры цукровым дыябеце, што зёлкі і звычайныя лясныя ягады могуць падоўжыць маладосць і прыгажосць любой жанчыны, што жыццё ў гармоніі з прыродай — гэта натуральна для кожнага беларуса. Тут нас пачаставалі настойкай на лекавых травах і смачнай гарбатай на зёлках і шчыра прасілі распавесці ўсім пра гасціннасць палешукоў. Што з радасцю і раблю!

Не менш цікавай была і экскурсія па музеі ў вёсцы Моталь, дзе нам распавялі пра традыцыі жыхароў гэтых мясцін, пра жыццё-быццё падчас акупацыі, пра



Нясвіж



Музей зёлак

Дзядкі-старажылы любяць распавядаць, як калісьці «бегалі» да дзяўчат. Увечары выкрадалі самую лёгкую лодку ў сваіх аднавяскоўцаў і выпраўляліся на ёй да прыгажунь з сёмага вострава. Чаму лёгкую? Бо часам, каб дабрацца да месца, трэба было несці лодку на сабе. А калі вада трохі спадала, хлопцы запрашалі дзяўчат да сябе, на востраў, дзе ладзілі танцы. Рабілі для іх масточкі, але ж пад вечар адзін з апошніх разбіраў. І вось ідуць увечары дзяўчаты на танцы — а тут апошні масточак разабраны. І што рабіць? Там музыка гучыць. Танчыць хочацца ж. Задзіраюць спадніцы і па вадзе перабіраюцца на бераг. А хлопцы ў хмызняку сядзяць, любуюцца. Так і выбіралі сабе нявест.

### З калыскі — у мора Герадота

А яшчэ ў мотальскім музеі распавялі нам пра сваіх славутых землякоў. Асабліва тут ганарацца мясцовымі хлопцамі. Гадавалі

Каралеву Бону, да якой і зараз тут ставяцца з вялікай павагай, бо яна надала палескім вёсачкам шмат прывілеяў, правяла рэформы, прывезла майстроў з Італіі, нашчадкі якіх дагэтуль жывуць у Моталі. У знак пашаны да яе цэнтральны пляц Моталя да 1939 года насіў імя Каралевы Боны.

### Хітрыкі какорыцкіх хлопцаў

Традыцыйны лад жыцця на Палессі захаваўся не толькі ў музеях. Да сёння ў вёсцы Какорыца, якую заснавалі два сябры, Зянкевіч і Пратасевіч, людзі носяць толькі гэтыя два прозвішчы. І хаваюць сваякоў кожны на сваіх могілках. Напрыклад, калі жанчына з роду Зянкевічаў пабралася шлюбам з Пратасевічам, то хаваць яе ўсё адно будуць на могілках роду Зянкевічаў.

Пра вёску Какорыцы ў мотальскім музеі распавядалі асобна, бо, размешчаная на Спорыцкім возеры, на сямі астравах, яна значна паўплывала на мясцовае жыццё.





дзяцей раней у калыхах, якія падвешвалі да столі. З ранняга маленства дзеткі добра пераносілі калыханне. Можа, менавіта таму амаль 80% мотальскіх хлопцаў служылі на флоце. Сярод іх і поўны Георгіеўскі кавалер Дзмітрый Румак, які падчас руска-японскай вайны разам з сябрам змог выратаваць з японскага палону цэлы мінаносец «Скоры» з эскадры Раждзественскага.

Дарэчы, мясцовы кразнаўца Аляксей Дуброўскі сцвярджае, што ў даўнія часы ў Беларусі было сваё мора. «Вы думаеце, дзе было тое знакамітае мора, што апісваў яшчэ Герадот? На Палесці!» — з запалам распявае кразнаўца.

«Толькі з Пінскага раёна бяруць пачатак пяць рэк, а яшчэ тут знаходзяцца Спораўскія балоты і некалькі вялікіх азёр, сярод якіх — Выганаўскае, Белае і іншыя. Дык вось, калі ўзяць мапу і нанесці на яе ўсе вядомыя нам старажытныя паселішчы, будзе бачна, дзе людзі ніколі не жылі. Потым я проста замаляваў гэтыя тэрыторыю сінім колерам — і атрымалася тое самае мора Герадота!» — выклаў сваю тэорыю Аляксей Дуброўскі.

### Пра буслоў, дзяржаўную дапамогу і людзей на балоте

Да 1985 года ў Пінскім раёне не было ніводнага заказніка, ні гектара зямлі, які абараняла б дзяржава. Зараз амаль на 20 тысяч гектараў на Піншчыне забаронена ўсялякая гаспадарчая і меліярацыйная дзейнасць. У запаведнай зоне, дзе шэрыя чаплі і буслы трапляюцца праз кожныя некалькі соцень метраў, сярод балота знаходзяцца чатыры вёсачкі, адна з якіх — Кудрычы. Вясной, калі паводка робіць сваю справу, вёска падзяляецца на некалькі выспаў, летам зямля пад нагамі цвёрдая, але ж час ад часу прайсці па ёй без высокіх ботаў бывае складана.

Яшчэ колькі гадоў таму ў мясцовых жыхароў, якіх засталася ўсяго толькі 27 на ўсю вёску, амаль не было тэлефонаў.



Майсей і Вольга Махнаўцы

Зараз яны ёсць у кожнай хаце, і гэта амаль што адзіная дапамога ад дзяржавы, акрамя пенсіі і аўталаўкі, што наведвае Кудрычы некалькі разоў на тыдзень. У вёсцы ніколі не было ні сваёй крамы, ні медычнага пункта. Калі што было трэба, мясцовыя жыхары сядалі ў свае лодкі і выпраўляліся ў свет, ці дакладней — у Пінск.

Стараста Кудрычаў, дзядзька з біблейскім імем Майсей Елісеевіч (дарэчы, Майсей перакладаецца як «той, хто жыве на вадзе»), распавёў, што жыццё ў вёсцы было аднолькавым што пры паляках, што пры Саветах. Даводзілася шмат працаваць, каб выгадаваць чатырох дзетак. Таму асабліва шкада Майсею і Вользе Махнаўцам тых грошай, якія «згарэлі» пасля развалу Савецкага Саюза ў ашчадным банку. «Мы і раней бедна жылі, і зараз. Калі б гаспадарку не трымалі, зусім цяжка было б», — падзялілася гаспадыня Вольга Мікалаеўна.

Пакуль маюць сілы, трымаюць Махнаўцы і кароўку, і коніка, і

індыкоў з курамі. Усё гэтак жа падчас паводкаў плаваюць у горад і ў бліжэйшыя вёскі. Плаваюць у царкву і да доктара. На пытанне, ці дапамагае дзяржава, дружна адказваюць: «А як жа, вось хлеб возяць».

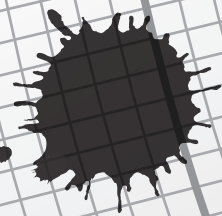
Праца не дае магчымасці сядзець ля тэлевізара, але ж пра будучыя выбары ведаюць і нават збіраюцца галасаваць, калі ўсё будзе добра. Для сябе асабіста нічога ад тых выбараў не чакаюць: «Каму да нас ёсць справа?»

Кажуць, пакуль будзе здароўе, будуць жыць у Кудрычах, а потым... Можа, хто з дзяцей, што жывуць у Пінску, забярэ. Хоць асаблівай надзеі на гэта няма: «Кватэры ў іх маленькія, сем'і свае».

На шматлікіх пустых кудрычкіх хатках — вялікія буслянкі. Паводле народных павер'яў, яны павінны прынесці ў вёску шчасце і дзетак. Але ж 64-гадовая Вольга Махнавец — самая малодшая вясковая жыхарка. Дзетак у Кудрычах бачаць толькі тады, калі яны прыязджаюць да бабуль...



# Новая рэформа на старой платформе



Міхась БУЛАВАЦКІ,  
настаўнік матэматыкі вышэйшай  
катэгорыі, журналіст, г. Магілёў

Чарговая рэформа беларускай школы зноў прыцягнула ўвагу да праблем адукацыі. Спецыялісты ладзяць канферэнцыі ды нарады, сямейны электарат спрачаецца. Пераважна на кухнях. Над усім гэтым лунае псеўдапытанне: колькі гадоў трэба вучыцца дзіцяці ў школе — адзінаццаць ці дванаццаць? Хаця «наверсе», як звычайна, усё даўно вырашылі. Так што няма чаго вошкацца: да выканання!

Аднак дазвольце чалавеку, які пражыў-адпрацаваў у сістэме адукацыі блізу сарака гадоў, уставіць у гэты розгалас свае «тры грошы».

## Гістарычны экскурс

1943 год. Разгар Другой сусветнай вайны. Усе сродкі ідуць на танкі, самалёты, «кацюшы». І, як ні дзіўна, у гэтым жа годзе ствараецца Акадэмія педагогічных навук СССР. Аб тым, што рабілася тут два ваенныя гады, гісторыя чамусьці маўчыць.

Пасля перамогі акадэмія мусіла ўсур'ёз заняцца аднаўленнем

грамадзянскай адукацыі. І тут некаму з наваяўленых акадэмікаў падалося, што паасобнае навучанне дзяўчынак і хлопчыкаў прынясе больш плёну. І пачалі па ўсёй неабсяжнай краіне стварацца раздзельныя класы.

Уявіце тагачасную вясковую школу, звычайны пяты клас: восем хлопчыкаў і тры дзяўчынкі. Аднак цяпер гэта ўжо не адзін, а «цэлыя» два класы: пяты «А» (восем хлопчыкаў) і пяты «Б» (тры дзяўчынкі). Праблем жа ў дырэктара з'явілася, што называецца, ад «А» да «Я»: дзе ўзяць памяшканні для новых класаў, калі і раней іх не хапала, дзе знайсці дадатковых настаўнікаў, «лішнія» падручнікі, наглядныя дапаможнікі і г. д. Тым часам органы адукацыі збіліся з ног, шукаючы ў разбуранай вайной краіне грошы на новую рэформу. Не дзіва, што праз год «пераможны поступ рэформы» спыніўся. Хлопчыкаў зноў пасадылі побач з дзяўчынкамі. А ў дырэктара школы новыя праблемы: куды працаўладкаваць настаўнікаў, якімі год таму папоўнілі педкалектыў, што рабіць з былой кладоўкай ды іншымі гаспадарчымі прыбудовамі, якія перабсталявалі пад пакоі для класаў.

Няўдзяц было таму ініцыятару «рэформы» паглядзець, як ідэя будзе ажыццяўляцца хаця б у адной вясковай школе. Тады б пераўтварэнні наўрад ці ўвогуле пачаліся. Былі б з'эканомлены вялікія сродкі, якіх так бракавала.

Магчыма, гэтая памылка нечому навучыла?

## Ізноў на старыя граблі

Прайшоў час, і «некаму» зноў падалося, што школа павінна даваць разам з агульнай адукацыяй яшчэ нейкую прафесію. Ідэя, сказаць па праўдзе, была слушная. Асабліва ў часы, калі нестала прафтэхвучэльняў. Толькі рэалізоўваць гэтую ідэю трэба было ўдумліва, асцярожна. Аднак што тут думаць, калі рапартаваць трэба. Гоп! — і разаслалі дырэктыву адразу ва ўсе школы «адной шостаі часткі свету». Праз некалькі гадоў павярнулі назад. Бо для таго, каб школа рыхтавала, напрыклад, трактарыстаў, трэба, каб у школе быў і трактар, і той, хто здольны вучыць дзяцей. Патрэбна майстэрня, дзе гэты трактар можна адрамантаваць, вучэбны палігон для практычных заняткаў ды шмат што яшчэ. І зноў жа: дзе ўзяць на гэта дадатковыя сродкі



Міхась Пятровіч Булавацкі ў 1971 годзе скончыў Магілёўскі педагагічны інстытут, восем гадоў выкладаў у вясковых школах. Затым ён дзевятнаццаць гадоў адпрацаваў на кафедры метадыкі выкладання матэматыкі таго ж інстытута, дзе калісьці вучыўся. Дысертацыю, як ён кажа, не абараняў, бо ўвесь вольны час прысвячаў паездкам па рэспубліках СССР, дзе вывучаў досвед лепшых настаўнікаў. Потым у розных гарадах Саюза праводзіў семінары, чытаў лекцыі, выступаў з артыкуламі ў прэсе. Напрыканцы 80-х — у пачатку 90-х кіраваў эксперыментальнай групай педагогаў г. Мінска па засваенні наватарскіх тэхналогій навучання. Потым узначаліў творчы калектыў настаўнікаў пры Рэспубліканскім інстытуце ўдасканалення настаўнікаў. Аўтар падручніка па матэматыцы для пятай класаў беларускіх гімназій, інтэрнет-кнігі «Цалкам зразумелая трыганаметрыя» і каля сарака навукова-метадычных публікацый, якія выйшлі на чатырох мовах.

(як высветлілася, зусім немалыя), дзе ўзяць людзей?

Адмянілі прафесійнае навучанне на базе сярэдняй школы і... пачалі будаваць навучальна-вытворчыя камбінацы (НВК), куды звозілі дзяцей з розных школ, каб яны атрымалі хоць якую прафесію. Лягнуліся і НВК. А ў тых шыкоўных будынках потым шмат дзе пачалі адкрываць ліцэі і гімназіі (хоць якая карысць!).

Не прыгадаю года, калі б школа не перажывала якуюсьці чарговую «буйную» рэформу ці месчактовую «рэформачку». Сітуацыя, падобная да сённяшняй, ужо была гадоў сорок таму. Прычым у яшчэ больш дзікім варыянце.

У верасні 1964 года я прыйшоў у дзесяты клас, настроіўшыся, што буду вучыцца ў школе апошні год. Але нам паведамілі, што ўсе школы пераходзяць на адзінаццацігадовы тэрмін навучання і нам першым выпадае такое шчасце. Мы крыху пабурчэлі ды і змірыліся: што ж, дзяржава, як заўсёды, мае рацыю. Я памятаю разгубленасць настаўнікаў, калі яны вымушаныя былі тлумачыць нам тое, у чым самі яшчэ добра не разабраліся.

Увялі адзінаццацігадовае навучанне, мабыць, каб адпавядаць славу таму еўрапейскаму стандарту. Ізноў — знянацку і адразу па ўсёй краіне. А потым (толькі потым!) пачалі лічыць. Па-першае, настаўнікаў цяпер спатрэбілася значна больш. А тым, што ўжо працуюць, неабходная перападрыхтоўка. Па-другое, васемнаццацігадовая асоба лішні год сядзіць у школе. А хто ж будзе буракі збіраць, кароў даць, гайкі круціць? Маладых працоўных рук не хапае, а здаровыя бэйбусы цэлы лішні год псуюць шывткі, малюючы сінусы ды лагарыфмы. Непарадак! Праз год і гэтую рэформу адмянілі. І, зразумела, ніхто не лічыў страты, не шукаў вінаватых, не аналізаваў сітуацыю.

У 1966 годзе савецкія школы зрабілі два выпускі: адзінаццацікласнікаў і дзесяцікласнікаў. Вялізныя, як ніколі, конкурсы

былі нават на фізматы педагагічных ВНУ.

Праз пяць гадоў скончыў фізмат і я, пачаў настаўнічаць. Але школа перажывала чарговую «землятрус». На гэты раз рэфармавалі матэматычную адукацыю. Пра тую рэформу нават Ала Пугачова спявала: «То ли еще будет! Ой-ей-ей!» Натуральна, што і гэтая рэформа, як і ўсе папярэднія, згасла. Праз пэўны час пачалася антырэформа. На вялікі жаль. Бо гэтым разам у яе падмурак былі закладзены даволі разумныя ідэі, за якія акадэміку Калмагараву ізраільскі Кнэсет прызначыў прэстыжную ў матэматычным свеце прэмію Вальера. На той час Ізраіль і Савецкі Саюз не сябравалі, таму Калмагораў быў вымушаны адмовіцца ад гэтай міжнароднай узнагароды.

Гледзячы на сённяшнюю рэформу беларускай школы, заўважаеш, што нічога, па вялікім рахунку, тут не змянілася, што айчынная педагогіка звыкла пераймае не самыя лепшыя традыцыі савецкай сістэмы адукацыі.

## Чаму я назваў спрэчкі вакол тэрміну школьнага навучання псеўдапроблемай?

Колькі гадоў трэба вучыцца ў школе? З якога ўзросту пачынаць? На гэта ў сусветнай педагогіцы даўно ёсць адказы.

Калі пачынаць? Ды з першага дня жыцця чалавека. (Чую, як узнімаецца голас тых, хто лічыць, што пачынаць трэба раней, калі дзіця яшчэ ва ўлонні матулі.) Так, але як гэта рабіць? Пытанне, над якім трэба думаць. Канешне ж, не садзіць трохгадовага гарэзу за школьную парту і не прымушаць, каб ён, склаўшы ручкі, уважліва слухаў настаўніка.

Яшчэ ў дакамп'ютэрную эпоху прачытаў, як у ЗША вучаць маленькіх дзяцей чытаць літары. Там у дзіцячых установах ёсць кабінкі з машынкамі для друку. Любое дзіця пры жаданні можа туды зайсці і пачаць націскаць на клавшы. Націскае — і на паперы

з'яўляецца, напрыклад, літара «b», а механічны голас агучвае: «Бі». Націскае новую клавiшу, з'яўляецца літара «k», і голас дублюе: «Кей». Праз тыдзень-два тое дзіця ведае ўсе літары. І ніхто яго да гэтага не прымушаў, усё адбылося неўпрыкмет, быццам бы само сабой.

Далей гэтыя літары групуюцца ў склады і словы. Потым дзіця адну за адной націскае дзвetry клавiшы, а інструктар чытае, што атрымалася.

Амерыканскія даследчыкі заўважылі, што калі дзіця пачынае забавляцца з друкавальнымі машынкамі з трох гадоў, то пры не назойлівай дапамозе інструктара праз 14–16 месяцаў яно дасягае такой ступені развіцця, што можа друкаваць уласныя сачыненні.

Вядома, што прыкладна палова агульнага развіцця разумовых здольнасцяў чалавека адбываецца на працягу першых чатырох гадоў жыцця. Яшчэ каля трыццаці працэнтаў — у прамежку паміж чатырма і васьмю гадамі. На астатні перыяд застаецца толькі пятая частка магчымага развіцця розуму чалавека. Дык навошта ж губляць самы спрыяльны перыяд?

Але, з іншага боку, няўмелае, грубае кіраванне гэтым далікатным працэсам можа нашкодзіць. Даследаванні амерыканскіх педагогаў паказалі, што чалавечы мозг нельга «перагрузіць», але яго можна прывучыць да абмежаванасці мыслення, да непрымання ўсяго нязвычайнага, да маніпулявання шаблоннымі катэгорыямі. Існуюць падазрэнні, што фармаванне гэткага кшталту абмежаванасці досыць часта і з'яўляецца адным з вынікаў (а магчыма, і мэтай) традыцыйнай адукацыі многіх не вельмі развітых краін. Такую адукацыю лепш пачынаць пазней, каб сама прырода дапамагала дзіцяці нешта зрабіць без грубага ўмяшальніцтва і рэгулявання з боку дарослых.

## Колькі вучыцца?

Зноў жа, ёсць адказ — і няма адказу. Бо гэты тэрмін у кожнага дзіцяці свой.

У савецкай прэсе раз-пораз з'яўляліся паведамленні аб тым, што нейкія хлапчук ці дзяўчынка скончылі школьную праграму ў 16–14–13 гадоў і паступілі ў ВУ. Запомнілася публікацыя (здаецца, у «Комсомольской правде») пра дванаццацігадовага вундэркінда, які вырашыў паступіць у Маскоўскі ўніверсітэт, але там не ведалі, што з ім рабіць (баяліся, што дарослыя студэнты разбэсцяць гэтае разумнае дзіця).



Яшчэ больш уражальнае паведамленне змясціў тыднёвік «Неделя» напрыканцы 1979 года. Дзевяцігадовы Джалал Саід скончыў у Афганістане сярэдняю школу і быў прыняты на падрыхтоўчае аддзяленне мехмата Маскоўскага ўніверсітэта разам са сваім бацькам Карымам.

Усё гэта падавалася як выключэнне з нормы, як чуды. Але данецкі настаўнік В. Шаталаў выдатна паказаў, што гэта зусім не чуды, а тая самая норма. Калі адкрыць дзецям магчымасць рухацца па праграме з той хуткасцю, якую яны самі абяруць, то большасць з іх засвоіць праграму хутчэй, чым плануе міністэрства, і з лепшым вынікам. Свабода дае большы эфект, чым жорсткае кіраванне. Але педагогічная (і не толькі) свабода — страшнае

слова для сённяшняй сістэмы беларускай адукацыі.

І калі ставіць на мэце не дапускаць вольнага развіцця маладога чалавека (бо такі чалавек не ўціснецца ў жорсткія рамкі дзяржаўнай ідэалогіі), тады і даводзіцца абмяжоўвацца падобнымі псеўдарэформамі, каб надаць сістэме адукацыі крыху еўрапейскага лоску.

Так, рэформы сённяшняй беларускай школе патрэбныя. Але рэформы не лакіраванія, а

сутнасныя. Яны не праводзяцца спехам, а рыхтуюцца гадамі, нават дзесяцігоддзямі.

Мне гэты працэс бачыцца наступным чынам. Спачатку агучваецца ідэя, якая шырока і грунтоўна абмяркоўваецца менавіта на ўзроўні ідэі. Калі гэта прымаецца (кім — пра тое пазней), пачынаецца распрацоўка неабходных вучэбна-метадычных матэрыялаў (у форме тэкставых дапаможнікаў, камп'ютэрных праграм ды інш.), якія спачатку вывяраюцца на базе некалькіх навучальных устаноў. Пасля таго як матэрыялы адшліфуюцца і з'явіцца настаўнікі, якія дасканалы імі валодаюць, можна праз адпаведныя семінары-курсы падключыць больш шырокае кола педагогаў-

добраахвотнікаў. І толькі калі набярэцца дастатковая колькасць прыхільнікаў рэформы, можна пачынаць працэс рэалізацыі ў масавым парадку.

## Хто павінен праводзіць рэформы ў школе?

Натуральна ж, не прэзідэнт, хаця ён і можа мець педагогічную адукацыю. Тут павінна працаваць адмысловая структура найбольш дасведчаных у дзіцячай псіхалогіі, у пытаннях развіцця асобы людзей. І такая структура нібыта ёсць. Я, пэўна, здзіўлю кагосьці з чытачоў, калі скажу, што існуе Акадэмія педагогічных навук Рэспублікі Беларусь. Каму ж займацца ўдасканальваннем школы, калі не гэтай установе?

Пасля таго як кіраўнік дзяржавы агучыў свой намер з’эканоміць сродкі і скасаваць лішні год навучання, ён, каб надаць гэтаму рашэнню дэмакратычны характар, сабраў нараду, у якой удзельнічалі прадстаўнікі Міністэрства адукацыі, дасведчаных настаўнікаў. Але акадэмікаў на тую нараду ён чамусьці не запрасіў (прынамсі, мне не кінулася ў вочы паведамленне, што прэзідэнт раіўся з АПН). І наўрад ці варта папракаць яго за гэта. Бо памянёная навуковая структура ў нашым грамадстве нахшталт «невідзімка».

Спытайце любога дырэктара школы, якія даследаванні АПН прыжыліся ў яго ўстанове за апошнія дзесяць-дваццаць гадоў. Папрасіце любога настаўніка назваць прозвішча якога-небудзь педагогічнага акадэміка, чые напрацоўкі істотна дапамагаюць у практыцы. Чым займаецца АПН — для грамадства таямніца.

Хто чуў голас акадэміі, калі толькі пачынаўся перавод сярэдняй школы на дванаццацігадовае навучанне. А калі АПН падтрымлівала і аргументавала неабходнасць такіх

пераўтварэнняў, то чаму яна маўчыць, калі рэформу разварочваюць назад?

Дык колькі ўсё ж такі гадоў беларускае дзіця павінна вучыцца ў школе?

Калі ў акадэміі няма адказу на гэтае ды іншыя пытанні, ці не паказваць міністэрству і прэзідэнту, што можна з’эканоміць, калі распустіць такую структуру.

Тут напрошваюцца разважанні пра якасць беларускай педагогічнай навукі ўвогуле, але гэтай праблеме трэба прысвяціць асобны артыкул.

І яшчэ пра адну акалічнасць па тэме. У Мельбурнскай школе штата Фларыда больш за дваццаць гадоў вядзецца цікавы эксперымент. Пры размеркаванні дзяцей па групах там улічваецца не ўзрост ці агульная ацэнка здольнасцяў дзіцяці, а яго схільнасць да адпаведнага прадмета і поспехі ў яго засваенні. Вучань можа займацца біялогіяй у запаволеным тэмпе, іншымі прадметамі — з нармальнай хуткасцю, а, напрыклад, маляваннем — у групе самых адораных дзяцей. Калі дзіця ходзіць у школу, напрыклад, трэці год, то яно можа вучыцца чытанню з групай школьнікаў, на год за яго маладзейшых, а матэматыцы — сярод дзяцей, на два гады за яго старэйшых. Школа атрымлівае вельмі цікавыя вынікі. Чаму ж гэты досвед не распаўсюджваецца на іншыя навучальныя ўстановы? Дык жа настаўнікі ў іншых школах не гатовыя да такой працы, — тлумачаць у іхнім міністэрстве адукацыі. Вось як там паважаюць педагога! Калі ён не гатовы да нейкай новай формы дзейнасці, няхай сабе і вельмі эфектыўнай, то яго не прымушаюць да гэтага. Але ж калі настаўнік захоча выкарыстаць нешта новае, то яго не будуць стрымліваць дробязнымі прыдзіркамі, наадварот, дапамогуць і метадычна, і матэрыяльна.

Зусім інакш гэта выглядала ў СССР. У Ліпецку вынайшлі нейкія новыя формы навучання, і вось ужо ліпецкі досвед

пашыраюць у абавязковым парадку па ўсёй краіне. Натуральна, што заняволеныя настаўнікі «пераканаўча даказалі», што ліпецкія ідэі памылковыя.

Затое, калі звычайны настаўнік В. Шаталаў распрацаваў цікавую і досыць эфектыўную адукацыйную метадыку, педагогічная акадэмія пачала з ёю змагацца. Яно і нядзіўна: як гэта — настаўнік (адзін!) стварыў сістэму навучання, чаго не здолела зрабіць цэлая акадэмія самых дасведчаных, самых разумных і, натуральна ж, самых таленавітых педагогаў. Акадэмія ўрэшце прайграла, сёння ідэі В. Шаталава актыўна выкарыстоўваюцца ў школах Расіі і Украіны. Васьмідзесяцігадовы педагог, атрымаўшы ганаровы званні і ўзнагароды, дагэтуль праводзіць семінары з настаўнікамі па засваенні яго сістэмы навучання, выдае кнігі. Але ўсё гэта ў блізкім замежжы. Нашы акадэмікі ў той бок чамусьці не глядзяць.

Хаця шмат хто з беларускіх настаўнікаў ведае пра сістэму В. Шаталава (у гады перабудовы беларуская прэса нямала пісала пра яе), і раней многія выкарыстоўвалі некаторыя элементы гэтай метадыкі. Сёння ўсё сышло ў нябыт. Таму што беларускі настаўнік заціснуты недарэчнымі патрабаваннямі. Ад яго патрабуюць шмат пісаніны, якая значна ўскладняе яго прафесійную дзейнасць, але спрашчае працу правяральшчыкаў. Сённяшняя сістэма адукацыі працуе больш на кантралёра, чым на настаўніка, якому часам здаецца, што ён ужо і не настаўнік, а ідэалагічны работнік. Упраўленне адукацыі не вельмі цікавіць, як ты навучыш матэматыцы ці біялогіі, але калі ты ўцягнеш увесь свой клас у БРСМ, то некаторыя прыемнасці табе гарантаваны. У такіх варунках ніякая рэформа не дапаможа. Ці сем гадоў вучыць, ці семнаццаць — вынік будзе аднолькавы. Лепш нават сем. Бо чым раней уцячэш з такой школы, тым больш у цябе шанцаў захаваць самавітасць і ўласны, нікім не скамечаны, светапогляд.

# Внешняя торговля как зеркало экономики



Константин СКУРАТОВИЧ

**В последнее время высокие чиновники все чаще говорят о назревшем прорыве в сельскохозяйственном производстве. Эти надежды они связывают с увеличением цен на сельхозпродукцию в мире, наличием на внешнем рынке растущего платежеспособного спроса на нее. А еще — с провалом аграрной реформы в России, ввиду чего эта стремительно богатящаяся страна испытывает недостаток в продукции собственного производства. Вот тут-то мы и подсуетимся, ибо у нас этого добра хватает.**

Нельзя назвать чиновничий оптимизм беспочвенным, поскольку в общем и целом агроэкономика Беларуси хоть и медленно, но наращивает объемы производства. Однако эти объемы незначительные, и потому экспортный потенциал отрасли остается невысоким.

Чтобы не быть голословными, обратимся к официальной статистике. А она вызывает противоречивые чувства. С одной стороны, нам демонстрируют ошеломляющие успехи, а с другой — мы видим очень существенные недостатки.

Начнем с важнейшей для экономики страны сферы — внешней торговли. Ее объем в 2007 году достиг 53 миллиардов долларов и увеличился по сравнению с 2000 годом в 3,3 раза. За такой высокой динамикой, безусловно, стоит реальный экономический рост. Экспорт товаров и услуг за это время увеличился с 8,7 до 24,4 миллиарда долларов (в 2,8 раза), импорт — с 8,6 до 28,3 миллиарда долларов (в 3,3 раза).

## «Зубр готовится к прыжку!»

За этот же период годовое внешнеторговое сальдо (разница между стоимостными объемами экспорта и импорта) выросло с 1,3 до 4,3 миллиарда долларов (в 3,3 раза). Можно было бы и порадоваться, но, как когда-то заметил Владимир Высоцкий, «не шибко тут...» — сальдо внешней торговли у нас отрицательное и растущее. То есть действует тенденция: чем лучше работает экономика, чем активнее она продает товары и услуги на внешнем рынке, тем больше ей приходится покупать сырья и комплектующих за рубежом, тем больше становится дефицит внешней торговли.

Получается, что Беларусь в своей экономической политике, как бы это сказать помягче, действует вопреки мировой конъюнктуре. То есть наращивает производство и предложение товаров, которые могут быть реализованы не по самым высоким ценам. Тем временем, повторю,

вынуждена покупать необходимые для производства ресурсы, которые сегодня дорожают быстрее всего. Поэтому достигаемый страной экономический рост ведет к стремительному увеличению дефицита платежного баланса государства.

Этот пугающий дефицит пока покрывается внутренними резервами предприятий и государства, внешними заимствованиями, которые еще можно получить. Поскольку до критической черты, когда размеры долга превышают возможности обслуживать его, что чревато дефолтом, еще далеко.

Но опять же, с другой стороны, по данным Минстата, в 2007 году индекс общего объема промышленного производства составил 185% к уровню 1990 года, сельского хозяйства — 99%. Это лучше, чем в других бывших союзных республиках. Как отметил один российский журналист, впечатленный хозяйственными успехами Беларуси: «Зубр готовится к прыжку!» Правда, в погоне за образом коллеги согрешил против истины: в силу своей анатомии зубр прыгать не может. Если белорусская экономика напоминает кому-то зубра, то «подскочила» она вопреки своему естеству.

Разумеется, патриотически настроенные люди с этим не согласятся и заговорят про МАЗы,

БелАЗы, «Беларусы», холодильники и стиральные машины. И на самом деле успехи некоторых предприятий невозможно отрицать. Например, экспорт тракторов в 2000 году составил 22 тысячи, а в 2007-м — 65 тысяч машин. Без малого утроился. В 1,3 раза увеличился экспорт грузовых автомобилей, в 1,6 раза — холодильников, в 1,5 раза — каменных удобрений.

Но ситуация в целом сложилась настолько неоднозначная, что, может, лучше бы такого увеличения не было. По крайней мере, в торговле с основными партнерами. Тут важны нюансы.

Вот как особенности внешней торговли Беларуси сегодня оцениваются Министерством статистики и анализа: «Увеличение стоимостных объемов внешней торговли в большей степени обусловлено повышением средних цен на экспортируемые и импортируемые товары. По сравнению с январем-апрелем 2007 г. средние цены экспорта возросли на 40,4%, импорта — на 28,5%. Физический объем (товарная масса) экспорта увеличился на 17,7%, импорта — на 22,6%. За счет увеличения средних цен обеспечено 72,9% прироста стоимостного объема

экспорта товаров и 60,7% импорта, за счет роста физического объема — соответственно 27,1% и 39,3%».

### Минус 10 000 000 000 долларов

Это в целом. Несколько иначе выглядит ситуация в торговле с Россией, нашим основным продавцом и покупателем. Здесь она в «январе-апреле (но эта тенденция действует уже давно) определялась увеличением физического объема как экспорта товаров (на 18,8%), так и импорта (на 24,6%). Средние цены на экспортируемые товары возросли на 21,9%, на импортируемые — на 40,2%. Возросшие цены обеспечили 58% прироста стоимостного объема экспорта в Россию и обусловили 67,1% импорта из России».

В то же время «темп роста средних цен экспорта в страны вне СНГ (156,5%) превысил темп роста средних цен импорта (112%). При этом физический объем экспорта увеличился на 10,6%, импорта — на 17,8%. Увеличение стоимостных объемов экспорта и импорта в страны вне СНГ на 85,5% обусловлено повышением цен на экспортируемые и на 44,3% на импортируемые товары.

В январе-апреле 2008 года сформировалось отрицательное сальдо внешней торговли товарами в размере 1323,4 миллиона долларов, за январь-апрель 2007 года отрицательное сальдо составляло 1157,4 миллиона долларов».

Таким образом, в целом отрицательный рост внешнеторгового оборота составил 166 миллионов долларов.

А вот в торговле с Россией отрицательное сальдо внешнеторговых операций по сравнению с январем-апрелем 2007 года более чем удвоилось и достигло 4,2 миллиарда долларов.

Для Беларуси это большие деньги. Причем с каждым годом дефицит в торговле с Россией становится все более весомым: в 2000 году — минус 1,9, в 2004-м — минус 4,7, в 2006-м — минус 6,3, в 2007-м — минус 8,3 миллиарда долларов. Не боясь ошибиться, предположу, что в этом году дефицит внешней торговли Беларуси с Россией превысит 10 миллиардов долларов.

На эти деньги сегодня, если нас не обманывают со сметой, можно построить 2,5 АЭС. А будь они получены, будь торговля для Беларуси выгодным делом, никаких АЭС вообще можно не строить.

Если руководствоваться только здравым смыслом, то решение проблемы лежит на поверхности. Чтобы вконец не проторговаться, надо свое продавать подороже и в больших количествах, чужое покупать подешевле и в минимальном объеме. Но, как говорится, смысл смыслом вышибают. Все политические и экономические субъекты, вполне здраво рассуждая, ищут — кто спасения, кто успеха в росте объемов. Поэтому с настойчивостью асфальтового катка и наглостью танка действует тенденция, в соответствии с которой мы все меньше (по стоимости) продаем и все больше покупаем. Разница уже достигла масштабов, которые не позволяют благоденствовать даже правительству, которому



Photo.bymedia.net

при самой плохой игре приходится делать хорошую мину. Но уже получается с трудом. У министров нервы покрепче, а вот глава государства, как это иногда бывает при очередном раунде переговоров о ценах на газ или при подаче «челобитных» Кремлю по поводу «стабилизационных кредитов», при вынужденной продаже прибыльных госмонопольных предприятий, как было с «Белтрансгазом», устраивает нешуточные разносы.

Разумеется, экономика должна быть экономной, но в первую очередь она должна быть эффективной.

На наш взгляд, во внешней торговле хорошо отражена неэффективность белорусской экономики. В структуре товарооборота минеральные продукты в равных долях (35,8% за 2007 год) представлены и в объеме экспорта, и в объеме импорта. Вторая по значимости товарная группа (машины, оборудование и транспортные средства) составляла 22,2% экспорта и 24,7% импорта. Таким образом, на две товарные группы приходится более 60% общего товарооборота. Поэтому можно считать, что именно они определяют и все основные пропорции внешнеторговой деятельности. Легко подсчитать, что стоимость ввозимых минеральных продуктов (уголь, нефть, газ, рудные материалы) в прошлом году составила 10,3 миллиарда долларов, стоимость вывозимых минеральных продуктов — 8,7 миллиарда. То есть по сырьевым позициям (а здесь исключительное значение имеют ввоз нефти и газа, а также вывоз продуктов переработки импортируемой нефти на белорусских НПЗ и калийных удобрений, добытых у нас) Беларусь имела отрицательное сальдо в размере 1,6 миллиарда долларов.

### Ликвидация курицы, несущей золотые яйца

Минеральные продукты относятся к группе промежуточных товаров (наряду с готовыми



материалами и комплектующими), и именно эта группа, согласно отчетам Минстата, является основным источником формирования отрицательного сальдо внешней торговли товарами: в январе-апреле 2008 года их ввезено в Беларусь на 9,4 миллиарда долларов (в 1,7 раза больше, чем за соответствующий период прошлого года), а экспорт товаров этой группы (хоть он тоже вырос в 1,7 раза) составил лишь 7,8 миллиарда долларов. Таким образом, отрицательное сальдо по этой группе только за 4 месяца выросло до 1,6 миллиарда долларов. Вполне вероятно, что по итогам года страна от такой торговли будет иметь в минусе до 6 миллиардов.

«Палочкой-выручалочкой» Беларуси длительное время была переработка поставляемой по «удобным ценам» российской нефти с последующим реэкспортом нефтепродуктов по мировым ценам и использование в качестве донорской подпитки для экономики дешевого российского газа. Но в 2007 году

цены на газ существенно повысились, изменился порядок расчетов за получаемую нефть. Это сказалось на динамике объемов поставок. В 2000 году в России было куплено 11,9 миллиона тонн нефти, в 2006 — 20,9 миллиона. Таким образом, Беларусь с каждым годом все больше «зарабатывала» на разнице в ценах, но в 2007 году этот бизнес перестал приносить солидные барыши, а возможно, и вообще из прибыльного стал убыточным. Иначе трудно объяснить сокращение в этом же году импорта нефти почти на 1 миллион тонн.

По информации Минстата, более половины экспорта и импорта промежуточных товаров составляют энергетические товары. Их экспорт за январь-апрель 2008 года достиг 4,3 миллиарда долларов, импорт — 5,1 миллиарда. Дефицит, таким образом, увеличился примерно на 800 миллионов долларов, что на 250 миллионов больше, чем за соответствующий период 2007 года.



## Ползучая деиндустриализация

В общем, топливно-энергетический комплекс (ТЭК) перестал быть курицей, несущей для Беларуси золотые яйца. Со всей определенностью можно сказать, что ее зарезал сам российский партнер. Как деликатно объясняет случившееся Минстат, «рост отрицательного сальдо внешней торговли энергетическими товарами обусловлен увеличением стоимостных объемов импорта природного газа на 201,9 миллиона долларов, вызванным, прежде всего, дальнейшим повышением цен (на 19,4%), а также превышением прироста стоимостного объема импортных поставок нефти и нефтепродуктов над приростом экспортных поставок этих товаров на 113,3 миллиона долларов».

Известно, Беларусь — страна индустриальная. Предмет ее особой гордости — конечная продукция промышленности: машины, оборудование и транспортные средства. По всему выходило, что в прежние времена, когда БССР считали «сборочным цехом» страны, она была промышленно развитой, потому что больше этих машин вывозила, чем ввозила. А как теперь? В 2007 году стоимость экспорта по этой товарной группе составила 5,4 миллиарда долларов, а импорт потянул на 7,1 миллиарда. Произведя вычитание, получим полновесные 1,7 миллиарда долларов в минусе.

Так что Беларусь уже не преимущественно вывозящая машины и оборудование страна, а преимущественно ввозящая.

Скажем так, все более ввозящая. Хотя, понятно, есть и своя сохранившая все заводы «относительно развитая» промышленность. Поэтому ввиду такого нарастающего несоответствия чиновники забили тревогу. Председатель Комитета государственного контроля Владимир Малишевский, ознакомившись со статистикой, возмущен тем, что «в 2007 году по импорту в Беларусь была закуплена каждая вторая сеялка, каждая пятая

доильная установка, каждый десятый трактор и комбайн, в то время как в Беларуси производится в достаточном объеме отечественной сельскохозяйственной техники, по качеству не уступающей зарубежным аналогам, а по цене в 2–3 раза дешевле».

Вот такая «ползучая деиндустриализация» на фоне роста показателей.

## Постановка задачи

Министр сельского хозяйства и продовольствия Семен Шапиро разделил гнев главного контролера страны, заявив, что отныне сельскохозяйственные организации «никакой импортной техники больше не закупят, если не выполнят прогнозные показатели по экспорту». Закупки импортной техники будут строго контролироваться как на уровне Минсельхозпрода, так и КГК.

В общем, очень старая песня о главном. Работников все меньше, контролеров все больше.

А задачи работникам ставятся такие: обеспечить утвержденный Совмином прогноз выполнения сальдо внешней торговли на 2008 год в размере 660 миллионов долларов. И делом поддержать «встречный план» правительства, которое собирается предложить Минсельхозпроду увеличенный в 1,27 раза «прогнозный показатель» с целью достижения положительного сальдо в 780 миллионов долларов по итогам текущего года.

Раз сказано — так и будет. Но экономия на импортных закупках сельхозтехники составит только десятки миллионов и общей неблагоприятной ситуации не изменит. И вообще внешнеторговый потенциал сельского хозяйства невысок. В 2007 году продукция пищевой промышленности и сырье для ее производства составляли 7,5% в общем объеме экспорта и 7,9% импорта, в стоимостном выражении — 1,83 и 2,26 миллиарда соответственно, что дало отрицательное сальдо в размере 430 миллионов долларов.

Таким образом, для достижения прогнозного показателя

ведомству господина Шапиро надо добавить в торговый баланс 1,1 миллиарда долларов, для выполнения «повышенного прогноза» — 1,21 миллиарда.

Только за счет роста экспорта этого добиться невозможно, поскольку в Беларуси тоже нужно оставить какие-то продукты. Но, коль так, придется ограничить импорт. Как это было с овощами. Еще недавно мы могли покупать их круглый год, а теперь довольствуемся исполненными в рамках программы «импортозамещения» ждановичскими помидорами да слободскими огурцами. Говорят, что и вкусны, и экологически чисты, и дешевы. Приходится верить на слово, ибо сравнивать особо не с чем.

Что на очереди? Желудевый кофе и ячменный кофейный напиток? Ломтики засахаренной тыквы вместо ананасов?

Скоро узнаем...



Photo.bymedia.net

# Из чего не хочется выбирать



Елена РАКОВА,  
[www.nmnbby.org](http://www.nmnbby.org)

**Белорусская экономика мужественно сражается с многочисленными вызовами. Арсенал имеющихся средств невелик: рост цен на десяток наименований продукции да административный ресурс. Однако возможности этих инструментов крайне ограничены.**

Основными дилеммами власти являются:

— внешний долг или иностранные инвестиции (нахождение путей притока валюты в страну для поддержания курса рубля);

— потребление или инвестиции (рост зарплаты или рост инвестиций);

— реструктуризация или сохранение неэффективной занятости.

Кризисных явлений пока не видно: все-таки белорусская экономика диверсифицированная и достаточно развитая, у нее значительный инерционный потенциал. Но...

Одна из самых важных задач правительства — удержание

валютного курса. От стабильности курса зависит достижение целевых показателей роста зарплаты и доверия к финансовой системе. Однако в этой сфере в 2008 году существуют проблемы, которые, есть все основания полагать, будут только нарастать и в будущем.

Отрицательное сальдо торгового баланса продолжает свой рост, несмотря на все программы импортозамещения, протекционизм и административный ресурс. При этом стоимость импортируемых газа, нефти, электроэнергии и пр. будет увеличиваться, приводя к соответствующему росту издержек производителей (и снижению конкурентоспособности).

Пока власти не сделали выбор в пользу инструмента финансирования торгового дефицита, делая ставку как на приток иностранных инвестиций, так и на рост внешнего долга. Однако потребности экономики в деньгах будут увеличиваться, и скоро вместо 3–4 млрд. долларов понадобится 6, потом 8 млрд. Внешний долг не может расти бесконечно, соответственно, нужно будет все больше и больше продавать собственности

или привлекать иностранных инвестиций во вновь создаваемые предприятия. Но конкуренцию составляют страны, предлагающие бизнесу лучшие условия и возможности.

Инвестиции или потребление? Решение этой дилеммы также все еще не предложено. Любой вариант грозит значительными экономическими и социальными издержками. И правительство пытается «усидеть на двух стульях».

В прошлые годы, при низких ценах на газ и стабильных нефтяных доходах, можно было не выбирать. Стремительно росли инвестиции в промышленное производство. Именно государственные (бюджетные) инвестиции были главным источником вложений в основной капитал в целом по экономике. В то же время наращивалось и потребление: росли зарплаты и пенсии, может, не так быстро, как хотелось бы, однако темпами, превышающими увеличение цен. Белорусское общество богатело, в том числе и благодаря растущей активности в секторе потребительского кредитования.

Но текущий год в значительной мере сократил инвестиционные и потребительские возможности экономики. Этого пока еще не видно на микроуровне, однако начавшееся повышение цен на продовольствие и предстоящее — на энергию неизбежно обозначат зыбкость номинально растущих доходов. По инерции правительство все еще декларирует принцип увеличения доходов населения, обещая зарплаты в 500, 700 или 1000 долларов к тем или иным датам. Только не очень понятно, как будет обеспечиваться рост доходов (при отказе от субсидий экономике со стороны бюджета) и сможет ли он компенсировать соответствующее повышение цен. Даже если для выхода на целевые показатели зарплат и пенсий будет принято решение их увеличить (профинансировав рост из бюджета), не очень ясно, как заставить население покупать белорусские товары.

Та же проблема и с инвестициями. Да, бюджет все еще профицитный, однако его расходы стремительно растут. Пока, как могут, урезают какие-то социальные выплаты, расходы на образование, медицину или науку, но это не спасает положения. Денег просят все — от энергетиков, которые не могут без бюджетных субсидий сводить баланс между ценами на покупную энергию и регулируемые конечными тарифами, до промышленных предприятий и населения. При этом для реорганизации отраслей экономики (той же энергетики) нужны очень большие инвестиции, которые бюджет «уже не тянет»: завершить бы обширные программы по модернизации отдельных предприятий, раз уж начаты. Оставим при этом за рамками нашего разговора оценку эффективности госинвестиций и госпрограмм. Как, впрочем, и бескорытность людей, их реализующих.

Финансирование инвестиций перекладывается на сами предприятия. И в условиях регулируемых цен для достижения этих целей они могут рассчитывать только на кредитные ресурсы. В результате растет корпоративный внешний долг, а предприятия несут дополнительные издержки по обслуживанию крупных займов. При этом углубляющийся мировой финансовый кризис чреват повышением процентных ставок, в первую очередь для стран, входящих в группы риска — с невысокими страновыми рейтингами.

Кроме того, через пять-десять лет неизбежны техногенные катастрофы в инфраструктурных отраслях, поскольку текущая тарифная политика позволяет только поддерживать в рабочем состоянии производственные фонды предприятий. Мы все еще пользуемся инфраструктурой, в частности, дорожной и энергетической, доставшейся нам в наследство от СССР, не осуществляя масштабного нового строительства.

Реструктуризация или сохранение неэффективной занятости? Тоже интересный вопрос.

Отсутствие значительного частного сектора делает невозможным финансирование как расходов по снижению издержек предприятий (модернизация, энергоэффективность, выпуск продукции нового поколения), так и абсорбцию высвобождающейся в силу необходимой реструктуризации предприятий рабочей силы. Последняя уходит, скорее всего, на рынок труда России, что увеличивает давление на пенсионную систему. Пока выбор не сделан, на многих предприятиях искусственно поддерживается высокая занятость. Никого не увольняют (по крайней мере, массово), хотя многие рабочие востребованных на рынке специальностей покидают производство сами.

Реструктуризация бывает либо предприватизационная, либо послеприватизационная. Предприватизационная значительно поднимает стоимость приватизируемого (в будущем) предприятия. Однако она требует значительных средств, и, как видно, государство осуществило (или осуществляет) такую реструктуризацию на ограниченном количестве предприятий-экспортеров. Решение о том, что делать с основной массой убыточных или почти убыточных предприятий, пока не принято.

В общем, дилемм и проблем стоит перед властью предостаточно. В условиях, когда снижение уровня жизни населения угрожает политической стабильности, принято единственно верное решение — интенсифицировать привлечение частного капитала. Объявлено об активизации приватизационных планов, создании фондового рынка, улучшении бизнес-климата. Но пока очевидно: система эффективно трансформироваться не готова. Практически нет прогресса в улучшении бизнес-климата. Ну не принимать же всерьез некоторые льготы для предпринимателей в сельской местности, где нет ни спроса, ни человеческого капитала.

То же самое и с приватизацией. Списки стратегически значимых предприятий бесконечно

уточнялись, раздувшись до полутора сотен. Это подтвердило прогнозы тех, кто утверждал, что отмена моратория на отчуждение акций — еще не начало широкомасштабной приватизации. Список предприятий, подлежащих акционированию в течение ближайших трех лет, утвержден, однако, как верно заметил вице-премьер В. Семашко, акционирование — еще не приватизация. Идет изучение спроса, предложений инвесторов. Скорее всего, крупных продаж в этом году не будет (исключая сектор телекоммуникаций, где ряд сделок, причем по неплохим для Беларуси ценам, все же возможен).

В результате прямые иностранные инвестиции (не такие высокие, как ожидалось) идут в основном в строительство в секторе недвижимости. Скоро в Минске будет достаточное количество новых офисов, гостиниц и развлекательных центров, хотя выгодность многих проектов вызывает сомнения. Но «место застолбить нужно», и большинство зарубежных инвесторов, зная, что инвестировать в Россию модно и выгодно, не делают различия между нашей страной и Российской Федерацией. Это помогает отчасти решить проблему финансирования отрицательного торгового сальдо, однако не решает задачу повышения конкурентоспособности экономики, модернизации заводов, смены управленческих элит.

Правильные слова произносятся все большим количеством чиновников и директоров, однако действий пока не предпринимается никаких. Возможно, вызовы и дилеммы, стоящие перед экономикой, кажутся власть имущим не такими глобальными и фатальными. Однако, скорее всего, дело в элементарной неготовности принимать решения и брать на себя ответственность. В результате экономическая политика крайне статична, несмотря на принципиальное согласие президента менять ее параметры.

Но решения принимать надо. Необходимо увеличивать тарифы и продавать собственность.



Photo.bymedia.net

Правительство должно осознать неизбежность резкого роста цен на газ в ближайшие годы, а значит, актуальность реформ как в сфере энергетики и ЖКУ (необходимость их реструктуризации), так и реального сектора, где убыточна половина предприятий.

Давление на Министерство финансов будет нарастать. На что расходовать деньги бюджета? Как выбрать между промышленностью, инфраструктурой, социальной сферой? Политическое решение чревато дальнейшим

снижением конкурентоспособности. А снижение уровня жизни будет дополнительным вызовом для политической системы. Еще один фактор политического риска — приход российских олигархов как наиболее вероятных покупателей многих белорусских предприятий. Однако номенклатурная распродажа по-прежнему означает дефицит драгоценной валюты и новых технологий...

Остается только наблюдать, кто и как будет решать эти и многие другие непростые для страны задачи.

Міхаіл ЗАЛЕСКІ

# Глыбей...

*Плебеем можа лічыць сябе кожны,  
хто прызнае існаванне патрыцыяў.  
Сквірскі*

**Міфы «інтэлектуальнай» прэсы  
прымушаюць часам горка  
ўсміхацца. Давайце разбяромся  
з двума: пра спыненне эвалюцыі  
чалавека і пра крах культуры.**

Сучасная «папяровая» журналістыка вымушаная канкураваць з тэлебачаннем і радыё, інтэрнетам і кіно. Галоўны фронт змагання — сенсацыйнасць. Штодня на спажывоўцоў інфармацыі абрушваюцца выявы, якія ў больш спакойныя часы даводзілася бачыць адзінкам: абраннікам ці ахвярам лёсу. Усё звычайнае, сярэдняе адкідаецца, бо не спрыяе паспяховай рэкламе, бо ад сярэдняга кліент уцякае на кухню.

Таму — загалом, якія прымушаюць скалануцца, таму — высновы, якім пазайздросцілі б самыя апантаныя з сярэднявечных праказальнікаў канца свету. Так, рынак — гэта тыя, што «з'ядуць усё».

Але не ўвесь рынак. Працуюць і з меншай, пераборлівай часткай.

## Quo vadis?

Чалавек ёсць мера ўсіх рэчаў. Існых — паколькі яны існуюць, і ўяўных — якіх няма. Мне кажуць, што мера гэтая зрабілася ненадзейнай, што эвалюцыю людзей спынілі культура і навука праз адмену натуральнага адбору.

Падумаем разам, ці так. Не будзем лазіць па даведніках. З іх дапамогай адэпты навукова-папулярнасці ствараюць першую ілюзію — інфармаванасці, альбо дакладнасці. Прымусім сябе спыніцца. Скарыстаемся тым, што

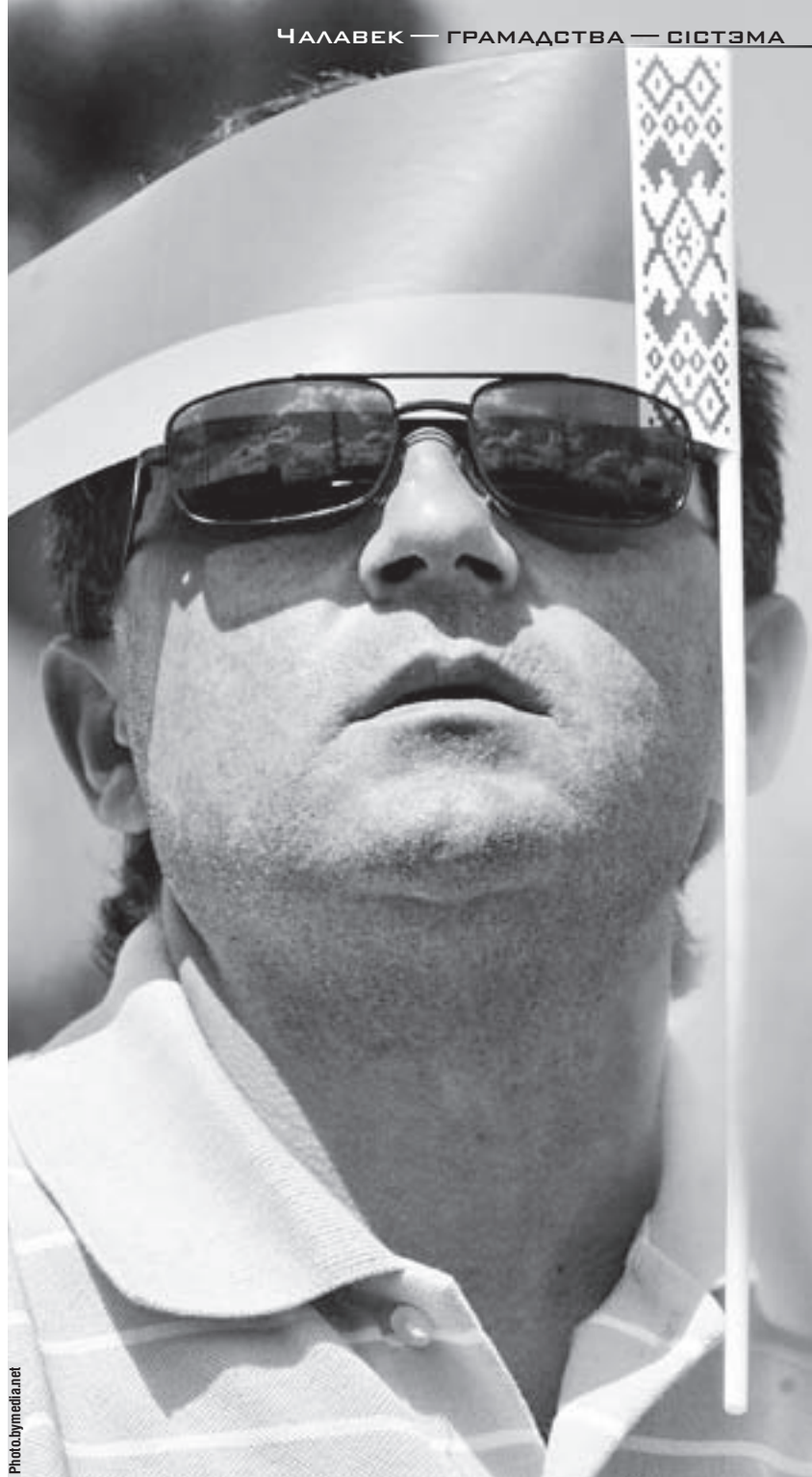


Photo: bymedia.net

знікла з сапраўды навуковых тэкстаў як «нізкае» і «простае»: здаровым сэнсам.

І яшчэ: не будзем пра чалавецтва, хопіць з нас беларусаў. Глобальнасць — гэта другая ілюзія навукападобных тэкстаў. Перайначым крыху цудоўны лозунг прафесійных грантаатрымальнікаў: «Мысліць глабальна, а пісаць пра лакальнае».

Калі так, то натуральны адбор беларусаў павінен адрознівацца ад штучнага тым, што натуральным ніхто не кіруе. Сапраўды, ці ёсць

асобы, воля якіх на працягу стагоддзяў вызначае рэпрадукцыйныя паводзіны нашай нацыі? Няма. Пра што думаць?..

Гэта здаецца, што няма пра што. Бо насамрэч адбор ідзе цыклічна, а вынік кожнага цыклу натуральнага адбору — колькасць нашчадкаў з прыметамі продка — вызначаюць тры імаверныя падзеі:

1. Дасягненне індывідам палавой спеласці<sup>1</sup>;
2. Здзяйсненне эфектыўнага палавога акта<sup>2</sup>;

3. З'яўленне ў выніку жыцця здольных нашчадкаў.

Чым бліжэй здабытак імавернасцяў да адзінкі, тым вышэй верагоднасць, што пэўныя прыметы захавуюцца. У адваротным выпадку — знікнуць разам з носьбітам. Захаванне прыметаў падвышае імавернасць іх замацавання ў наступных цыклах. Замацаванне, у сваю чаргу, падтурхне — з цягам часу — пашырэнне іх у нацыі і змяненні<sup>3</sup> ў пэўным напрамку.

Такім чынам, эвалюцыянуюць нацыя альбо від, бо індывід, як мы бачым, у стане толькі выжываць і пладзіцца.

Агульнавядома, што ў даўнейшыя часы тут да 15 гадоў дажывала меней немаўлят, чым зараз. Гэтак выглядала імавернасць 1. Кантрацэпцыі не існавала наогул. Сярэдняя жанчына бывала цяжарнай і даношвала дзяцей часцей, чым у нашыя часы. Гэтак выглядала імавернасць 2. Парадзікі і немаўляты сталі зараз паміраць не так часта. Гэтак выглядала імавернасць 3.

У які бок, такім чынам, ішлі біялагічныя змяненні ў нацыі? Калі б паводле папулярызатараў, то зараз вакол хадзілі б слаўныя волаты і незвычайна прыгожыя жанчыны, што выжылі насуперак хваробам, голаду і войнам.

Мужчыны, між тым, у большыні сваёй не надта рослыя, не надта здаровыя і не надта здольныя да навукаў<sup>4</sup>. Сядзяць каля тэлевізараў і бядуць за стандартны пакет дабротаў. Жанчыны, як аўтару здаецца, глядзяцца лепей<sup>5</sup>.

Хаця мужчыны і жанчыны адышлі ад даўнейшых чыннікаў эвалюцыі на розную адлегласць, пераважная большыня беларусаў змагаецца з лёсам, увасобленым не ў з'явах прыроды, а ў сацыяльным і тэхналагічным руху гарадоў.

Але, як і спрадвеку, насуперак школьна-газетнаму міфу, у пераважнай колькасці выжываюць і пладзяцца не самыя здаровыя, прыгожыя і разумныя, а тыя, у каго атрымалася. Сусвет не мае мэтаў, нікому акрамя нас невядомыя нашыя ідэалы, а нам

невядомая канфігурацыя фільтра натуральнага адбору, які не ўсё, чым нацыя ганарыцца, прапускае ў будучыню.

Варта больш пільна прыгледзецца, што ў павяненныя часы перашкаджала доўга жыць і мець шмат дзяцей. Напрыклад, адукацыя: у адукаваных меней нашчадкаў і жыццё карацейшае. Незвычайныя фізічныя здольнасці: не чуў спалучэння «майстар спорту — маці-геранія» (альбо доўгажыхар). Падвышаная вертыкальная мабільнасць: начальнікі маюць дзяцей менш за падначаленых, і на панскіх дзецях, як заўважана, прырода адпачывае. Не багатыя начальнікі і на ўнукаў.

Якія «дэфекты» чым далей, тым больш выключаюць рэпрадукцыю? Атэізм з абортамі і кантрацэпцыяй і рэлігійны фанатызм з манастырамі; культуровая «пра-сунутасць» з яе садома-гаморскімі штучкамі; гонка за грашыма, пасадамі, вядомасцю, задавальненнемі ўсіх гатункаў. Няплоднасць, хваробы, калецтвы, алкагалізм і наркаманія, турмы...

Падсумуем, што замацоўвае жыццё (у фізіялогіі і сацыяльнай структуры нашай нацыі) абсалютна натуральным адборам: сярэдняю адукацыю, сярэднія фізічныя дадзеныя, гарызантальную мабільнасць, сярэдняю рэлігійнасць, культурны кансерватызм, адмаўленне ад канкурэнцыі і нестандартных рашэнняў ва ўсіх сферах жыцця.

Дзеля скарачэння долі нашчадкаў тых, хто моцна адхіляецца ад сярэдніх паказчыкаў, інтэнсіўнасць адбору ўзрастае. Праўда, толькі ў фізічным аспекце. Бо даўней свае мадэлі паводзінаў выбітныя асобы маглі перадаваць пераважна ў сем'ях, як і астатнія, а зараз маюць на ўзбраенні СМІ.

А якая ж гэта вялікая спакуса і якое выпрабаванне для адборнага сярэдняга чалавека: бачыць у зомба-скрыні глабальна прыгожых, татальна разумных, неадольна дужых і абсалютна паўнаўладных гэтага свету! Тое прымушае частку паспалітага люду рабіць выгляд, нібыта гены

замацавалі ў іх нешта, што на самрэч закрэсленае натуральнаю ходою рэчаў. Гэта масавы ўдзел у культурным працэсе.

Адчуванне ўласнай мізэрнасці, прышчэпленне СМІ, прымушае сярэдняга беларуса думаць, нібыта грамадства патрэбнае яму болей, чым ён таму грамадству.

Каб не сумаваць з гэтай нагоды, падумаем, у якія адносіны ўцягвае нас грамадства. Часцяком у такія, з якіх можна самому і ў пажаданы момант выйсці. Радзей — у такія, дзе нас утрымліваюць прымусява, а потым альбо адпускаюць, альбо выганяюць. І ўвесь час — у абмены дзейнасцямі і рэверансамі, што, як нам здаецца, падвышаюць шанцы на выжыванне.

У тыя сто гадоў, пра якія мы думаем, стварылася цэлая індустрыя, матэрыяльнае цела нашай культуры, якое робіць асобу чым далей, тым болей няздольнай пражыць без паліклінікі, крамы, тэлевізара, даведчнай службы надвор'я, начальніка і будзільніка.

У нашым грамадстве не гатовы да аўтаномнага існавання і самастойных рашэнняў індывід больш за ўсё зацікаўлены ў падтрыманні ўстойлівасці зразумелых яму тэхналогіяў выжывання. Гэткі сярэдні «сацыяльны функцыянер» бачыць небяспеку ва ўсіх, хто прапануе нетэхналагічныя змяненні. Грамадзянам непрыемна, калі парушаюцца звыклыя ім рэгламенты. Грамадзяне не любяць тых, хто не п'е, не глядзіць тэлевізар, бегае раніцай і выглядае інакш. Знівеліраваная натуральным адборам маса заклікае «быць як усе».

Няхай бы сабе, каб з таго не раслі новыя чыннікі эвалюцыі беларусаў:

1. Рост значэння біялагічнай паўнаватраснасці;
2. Непрызнанне сацыяльных поспехаў людзей, няздольных альбо не схільных да натуральнай рэпрадукцыі;
3. Зняцце маральнай забароны на рэалізацыю любых перавагаў на карысць нашчадкаў;
4. Стрымліванне асобаў з незвычайнымі здольнасцямі.





У выніку ў масе беларусаў будзе ўзрастаць колькасць прыметаў, якія ўласцівыя:

- біялагічна паўнаўартасным сярэднім асобам;
- асобам, што спалучаюць сацыяльны поспех з біялагічнай нормай;
- лідэрам разбурэння гульні ў роўныя магчымасці;
- асобам са звычайнымі здольнасцямі.

Вынікае, што з кожным наступным цыклам прыродныя здольнасці беларуса будуць імкнуцца да сярэдняга ўзроўню, а залежнасць ад тэхналогіяў грамадства — узрастаць.

Навыкі самотнага процістаяння лёсу будуць знікаць, а навыкі выканання сацыяльных інструкцыяў — пашырацца. Здольнасць фармуляваць арыгінальныя мэты будзе скарачацца, а здольнасць удзельнічаць у масавых дзеяннях — памнажацца. Залішняя самастойнасць ужо і зараз сутыкаецца з пэўнымі санкцыямі, затое бездакорнае выкананне любога

тыпу інструкцыяў зверху заахвочваецца. Навыкі кіравання будуць знікаць, а навыкі падначалення — пашырацца.

Лідэраў будзе ўсё меней, а іх уплыў — усё больш неабмежаваны, але з адной асаблівасцю. Гарды разам з насельнікамі будуць эвалюцыянаваць у кірунку вялікага мурашніка з яго абагульненай жыццяздольнасцю. У кожным сэрцы — інструкцыя, а ў галаве — адчуванне шчасця ад поўнага парадку. Тэмп змяненняў (у разуменні людзей з сёння, бо ў прыродзе ўсе тэмпы раўназначныя) істотна перайначваецца, бо ўсё зводзіцца да змяненняў у інструкцыях пад уплывам навакольнага асяроддзя.

Культура інструкцыяў... Дарэчы, такое ўжо было. Падлеткам я з жахам чытаў, што тысячы тры гадоў таму ў адным кітайскім царстве было вызначана, у каго кроквіны могуць быць з ачэсаных жордак, а ў каго — не, і на якой адлегласці ад уласнай брамкі павінен стаяць грамадзянін падчас

праезду імператара — у залежнасці ад свайго статуса.

Дый усё тое, што тут напісана, і тое, што будзе, ледзь не за сто гадоў да мяне заўважыў і распавёў Норберт Вінер у сваім цудоўным рамане «Спакуснік»...

Д'ябал перайграў нас. Даўшы палёжку ў працы, тэхналогіі зрабілі думанне падчас працы справаю не надта патрэбнай, а чалавека — перадавальшчыкам інфармацыі пра стан сістэмаў паводле інструкцыяў.

Але і гэта міне. Як сказаў бы на гэтыя зацемкі адзін з маіх меншых сыноў, «пасля вайны паміж Бразіліяй і Тэхасам інструкцыяў тут не будзе».

А што будзе ў Беларусі? Сталёвая дысцыпліна паляўнічых на мамантаў і поўная аўтаномнасць авантурыстаў; цыклічнае жыццё ўгнутых долу земляробаў і фантастычнае памкненне да Бога святых; зліццё з Адзіным пустэльнікаў? І рызыкаўны для псіхікі аналіз сапраўдных вучоных...

Будзе тут усё.

Толькі мы жывем сёння...

<sup>1</sup> 15 гадоў. Тут разглядаюцца беларусы як частка біялагічнага віду; мараль, эстэтыку і геданізм абмяркуем у іншым месцы.  
<sup>2</sup> Эфектыўны, у дадзеным кантэксце — гэты, які меў наступствам завершаную родамі цяжарнасць.  
<sup>3</sup> Біялагічны аптымізм трэба адкінуць адразу. Змяненні не маюць кірунку, яны проста адбываюцца. Эвалюцыя ў такім выпадку — не шлях ад горшага да лепшага, а пэўны напрамак змяненняў.  
<sup>4</sup> Абураныя крытыкі няхай сходзяць у ВНУ і ваенкаматы, там ім гэта пацвердзяць. Наконт тэлевізара — да жонкі. А больш далікатныя рэчы, вядомыя тым жонкам, лепей і чапаць не будзем.  
<sup>5</sup> Даніна паліткарэктнасці?

# Стеклоянный ДОМ

*Кумир и толпа — не любовь,  
а родственность*





## I

Семейный ужин невыносим без телевизора. А в телевизоре у нас живут звезды. Только схватишься за пульт — и из телевизора прямо в твою тарелку с винегретом вываливаются знаменитые люди. Вот они пошли по кривой красной дорожке — фабричные девчонки, вывалившиеся в страусовых перьях, знаменитый парикмахер, к которому побоится идти стричься даже голая китайская собачка, главный принц страны Дима Билан. Поспешают сериальные актрисы, которым ведущие (до поры до времени, пока зритель не привыкнет к дебютантке) присваивают причудливые монгольские имена: Яна Есипович — ИВсеТакиЯЛюблю; Наталья Рудова — ТатьянаДень. А то и гламур пойдет — светские дивы, главные редакторши журналов о селебритиз, дамы-продюсеры или уж совершенно невыносимые, в прелестных платьях, незнакомки-променадки.

Испорчен ужин! Как будто постылые родственники, не позволив, завалились в гости. Но мама посмотрит на папу, папа — на угрюмую дочку, и все вздохнут: если уж пришли, что ж теперь поделаешь? Нужно «здравствуй» говорить. Ба, вот же Катя Лель на дорожке! Платье ужасное. И почему это она на прием со Зверевым пришла? Совсем запуталась девчонка.

А возле телевизора лежит журнал «Семь дней», фаршированный звездами; у дочки в спальне еженедельник

«ОК!» — пропуск в мир звезд; в зале на журнальном столике (для редких гостей) — толстый «Караван», продающий звезд «вместе с их историей». Попросту, без звезды ни газеты легонькой не купишь, ни сканвордика не разгадаешь, ни нового кулинарного рецептика не отыщешь. Обложили. А в газетных редакциях сидят ученые люди и рассказывают друг другу, что без портрета селебритиз на обложке ни одного номера и не продашь. Народ любит звезд. Народ хочет все-все знать про жизнь любимой знаменитости!

Да разве же?

Разве ж у наших папы, мамы и дочки такой уж неистовый интерес к жизни любимой звезды? У них интерес к жизни вообще. К чужой жизни. Дружеский круг достаточно узок, некоторая бедность личных впечатлений тяготит семью. Знакомые давно обдуманы и обсуждены. В открытости звезд люди находят главный интерес — доступ к чужой жизни. Это великая ценность: когда ссоришься с подругой, расстаешься с возлюбленным, больше всего мучит отказ в доступе. Как узнать, что он делает, с кем она встречается? Не звезды нужны, а их повседневность.

Интерес наличествует, а вот любви — воля ваша — никакой нет.

И пиетета не наблюдается. И строить свою жизнь по звездам собираются только девичьи до семнадцати лет, которые, прямо скажем, жизни не знают. Так, по крайней мере, считают добрые матери семейств.

## II

Самое частое разъяснение народного интереса к знаменитостям у нас таково: звезды полезны. Улица корчится безязыкая, а через институцию селебритиз (ох и отвратительное же все-таки слово) народное бессознательное обретает язык.

На звездах социум отработывает новые жизненные стратегии. Знаменитости, живя открытой, публичной жизнью, легализуют поведенческие и мировоззренческие новинки. Звезда обитает в стеклянном доме, быт, взгляды, поступки и образ жизни знаменитости — род гражданского высказывания. Звезды посылаемы обществом далеко вперед во имя расширения нормы. Богатый и известный человек плывет резвее и дальше прочих по волнам житейского моря. За горизонтом обыденности таятся неизведанные пространства и новые источники радостей. Обратное звезды возвращаются, как все путешественники, с новыми вещами и новыми идеями. «И во все корабли, поезда вбита ясная наша звезда».

Полезная деятельность? Не без того.

Однако эта важная работа может вестись и без всякого звездного мира, без доступной любознательному взгляду светской жизни. Без профессионалов публичности. Но, конечно, не без образа героя. Общество не живет без фигуры героя, и разве советская публицистика 60–70-х годов — не доказательство тому?

Личная жизнь советских знаменитостей, административной и торговой элиты и уж тем



более приближенного ко двору высшего света была предельно закрыта. Единственные информационные носители — сплетня, слух, анекдот, актерская байка. А вот жизнь обывателя, «простого человека» в те же годы была предельно обсуждаема. Расцвел и достиг горней высоты (в иерархии профессиональных умений) особый газетный жанр — очерк на морально-нравственную тему, командировка по письму. Письмо позвало в дорогу! Жанр, нужно заметить, уникальный — перед нами не открытость знаменитости, живущей в стеклянном доме по причине публичности избранного пути и в качестве платы за популярность, а стеклянный дом простого человека. Грехи или сложные жизненные обстоятельства обывателя активно обсуждались, оценивались, обдумывались. Журналист выносил вердикт — прав или не прав инженер Иванов, кладовщица Попова, рентгенолог Роза Фридман. Сомнительные пороки или нетривиальные добродетели именно маленького человека расширяли границы общественной нормы. Можно ли бросить постаревшую жену? Позорно ли рожать без мужа? Поздняя любовь — это нормально? А ранняя любовь — это как? А сколько раз можно разводиться и создавать новую семью, не вызывая к себе болезненного интереса ближнего окружения и административных органов? Вслушайтесь в названия статей Инны Руденко: «Жена», «Женщины», «Просто правда», «Он и она». А Татьяна Тэсс, а Евгений Богат, а (лучшая из лучших) Фрида Вигдорова? Эти блестящие журналисты, в сущности, выполняли двойную функцию: они помогали людям и одновременно являлись первыми желтыми репортерами страны. «Меня больше всего интересовал человек, — пишет Инна Руденко, — когда коллеги говорили, что хотят на Кубу, или на Северный полюс, или в Африку, я их не понимала. Мне были интересны не экзотические места, а люди, их судьбы, их страсти. Видимо, герои моих

публикаций это чувствовали, когда я брала у них интервью. Господи, да какое интервью?! Я же приезжала и жила там с ними их жизнью — ходила с ними на работу и в гости, знакомилась с их родными, мы вместе пили чай, мы ходили в театр. Может, как раз поэтому они меня и помнят. А сейчас торжествует странный интерес к VIPам через замочную скважину. А где же так называемый «маленький человек», который на самом деле не маленький?» Инна Руденко, как истинный светский журналист, посещала тусовки своих героев и формировала образ звезды в беззвездном обществе. Она — родоначальница жанра, но самой ей кажется, что жанр умер... Цветет жанр-то, герои сменились.

Вспомните, как обсуждалась каждая статья на морально-нравственную тему! Сколько народного пыла и жара, сколько волнений... Так и про Пугачеву не спорили. Вот история о верной собаке, брошенной хозяином в аэропорту. Общественный скандал, дискуссия. Спор, в который включилась вся читающая страна. Вал писем, и главная эмоция каждого — возмущенное недоумение. Как он мог это сделать? Это невозможно. Он так поступить не мог! Да кто он-то? Хозяин собаки? Да какой, к матери, хозяин собаки? Советский Человек! Вот этот самый мифологический, вымечтанный, невозможно прекрасный Советский Человек и был звездой, главным героем массовой культуры, подразумеваемым и описываемым журналистами старой школы. Объяснить, «какой он», никто не брался (фигура коллективная, да и можно ли понять звезду); образ был дан в ощущениях. Очевидны были только границы возможного и невозможного — точно было ясно, каким ОН не может быть.

Я помню миг печального отрезвления, миг, в который я поняла, что Герой навсегда уходит от нас, звезда оставляет народ сиротой. Острое чувство сиротства пронзило меня давним утром возле газетного киоска. В коротичевском, пореформенном

«Огоньке» я увидела большую художественную, очень красивую фотографию «Утро Родины». На фотографии долгое бледное поле, туман. Еле видны задки тяжелых машин. Трактора? Танки? Бронеходцы? Посреди поля — еле заметной смутной тенью фигура писающего мужчины. Все. Даль. Туман. Острое, трепетное ощущение жизни. Мир развалился на куски. Эта фотография никогда не могла бы появиться в старом «Огоньке», в старой жизни. Потому что Советский Человек не может ссать посреди поля, туман там или не туман. Не может — и все. Звезды не писают. Не ходят без косметики. У них не может быть вислых грудей и растянутых штанов. Все это есть, но этого не может быть. На этом основополагающем противоречии вырос Большой советский газетный жанр, а сейчас делают свои состояния охотники за знаменитостями, в желтом миру — папарацци. Старатели таблоидов. Удивительные, нужно сказать, люди, большие энтузиасты. Меня до самой глубины души потрясла фраза из книжки Бори Кудрявова, самого известного желтого фотографа страны, сотрудника «Экспресс-газеты»: «Случайно мне пришлось однажды пролетать на мотодельтаплане над резиденцией президента России Владимира Владимировича Путина. Видели бы вы состояние дельтапланиста, увидевшего под собой такое!» Да уж. Обычно, надо полагать, Боря летает на своем мотодельтаплане над резиденцией Аллы Борисовны Пугачевой. Удовлетворяет общественный интерес к жизни Примадонны — такое у Пугачевой дежурное наименование в «Экспресс-газете». И есть еще замок резунчика Галкина, именице Наташи Королевой, домище Аллегровой... Витать и витать Кудрявову в облаках!

Пришел новый звездный образ, победительный Гламур Героев — на него и работают братья-журналисты. Но считают, что работают на народ. Все для читателя.



Ох, разве и вправду без знаменитостей общество не может себя понять и обдумать? Может-может. Герой всегда найдется. Народ и сам еще недавно был звездой. Только недавно отошел от соборной звездности. Коллективный герой ушел в небытие вместе с коллективными идеалами, и дорогу к звездам теперь пролагает индивидуалист. Ему кажется, что он антинароден по своей сути. Он вырвался, он взлетел, он беззаконная комета в кругу расчисленных светил. Он — профессионал успеха, народная мечта. Его жизнь — сказка. Ну, если сказка, то только народная.

### III

Ибо второе по распространенности объяснение общественного интереса к светскому миру формулируется так: жизнь звезд — это мечта общего пользования, сказка о Золушке. И нужна она, потому что побеждает земное притяжение обыденной жизни.

Шахри Амирханова, элегантнейшая девица, светский персонаж, с двадцати лет главный редактор благородного глянца («Harper's Bazaar», пилотная версия «Tatler»), и не сомневается, что успех звездного мира в его сказочной природе: «Все хотят верить в сказку.

Гламур — это сказка нашего времени. Если ходить по улицам — все серое, люди серые, страшно. На самом деле гламур — он очень маленький, простому люду его не заметить. Те же героини гламура — они простые, для них это работа. Ксюша Собчак работает как лошадь. Она продает сказку о том, что есть люди, которые живут красиво, наряжаются, ходят по презентациям, поют и целуются. Приходит с работы какой-нибудь офис-менеджер, садится перед телевизором, и ему есть о чем мечтать».

Скучающий офис-менеджер, мечтательная провинциальная юница («Экспресс-газета» с нею спит) — вот потребители сказки.

Ну что ж, против общего мнения не пойдешь. Я согласна: жизнь звезд — это сказка о Золушке.

А вы читали эту сказку? Не в диснеевском переложении, с самоотверженными мышами и дружелюбными синичками, а сказку братьев Grimm — древнюю, страшную, земляную, народную. Конструктор голливудских чудовищ Тим Бартон говорил, что в детстве смотрел фильмы ужасов оттого, что боялся читать сказки: «Они переполнены символикой, насилием и нарушают душевное спокойствие больше, чем «Франкенштейн», чья мифическая природа одомашнена».

Помните ли вы, что в настоящей «Золушке» нет никакой феи, а есть только кладбище, деревце и два голубка на могиле матери, куда сиротка каждый день ходила плакать и молиться? И в ответ на ее слезы в полном молчании, без тени теплоты или сладкого одобрения (ни ветерка, ни воркованья), слетало с дерева на могилу золотое платье и валились золотые башмаки. А дальше уж справляйся, сирота, как можешь — дальше трудное дело, жестокое испытание. Первый бал. Принц же, между прочим, тот еще подарок — на третий балный вечер с целью поймать нашу прекрасную незнакомку вымазал лестницу смолой — как маленький дьяволенок из фильма «Один дома». Так что Золушкин игривый побег мог кончиться совершеннейшим конфузом. Да, впрочем, что это я, какая там игривость?

В сцене примерки башмачка Золушкиными сводными сестрами мачеха заходит в комнату старшей своей (любимой) дочки, подает ей нож и говорит:

— А ты отруби большой палец; когда станешь королевой, все равно пешком ходить тебе придется.

И что же? «Отрубила де-вушка палец, натянула с трудом туфельку, закусила губы от боли и вышла к королевичу. И взял он ее себе в невесты, посадил на коня и уехал с нею. Но надо было им проезжать мимо могилы, а там на ореховом деревце сидели два голубка. И запели они: «Погляди-ка, посмотри, а башмак-то весь в крови; башмачок, как видно, тесный, плохо выбрал ты невесту!»» Второй же дочери добрая матушка (искренне желающая родным деточкам добра) посоветовала отрезать пятку: «Белые чулки совсем красные стали». И вот счастливый финал: «Когда пришло время справлять свадьбу, явились к Золушке вероломные сестры — хотели к ней подольститься и разделить с ней ее счастье. И когда свадебное шествие отправилось в церковь, старшая оказалась по правую руку от невесты, а младшая по



левую; прилетели голубки и выклевали каждой из них по глазу. А потом, когда возвращались назад из церкви, шла старшая по левую руку, а младшая по правую; и выклевали голуби каждой из них еще по глазу. Так были они наказаны за злобу свою и лукавство на всю свою жизнь слепотой».

Вот такая «Золушка» — я согласна — вполне описывает жизнь звезд. Такие принцы и такие голуби в изобилии встречаются на наших просторах. Встречается и нечеловеческое мужество мачехиных дочерей, готовых ради сказочной жизни отрезать себе все что угодно. Вот с кого надо брать пример офис-менеджеру и провинциальным мечтательницам.

Ксюша Собчак, старшая сестра всякой золушки, не только работает как лошадь — она еще и умеет выпорхнуть из сортира, где только что подралась с соперницей, и, «закусив губы от боли», вернуться к принцу за ресторанный столик. Умеет, не моргнув, снести любое публичное оскорбление, всякое предательство богатых своих женихов. А уж кроткие гули, охранители морали и добродетели, святым делом считают поклевку популярной девицы.

Разве же легка жизнь русской звезды?

Вот представьте. По ночной проселочной дороге бойко бежит лакированный автобус. В автобусе сидит группа усталых людей. Это музыкальная группа. У ребят чес. Они уже два месяца не были дома. Им неуютно. За автобусными окнами холод и тьма. Редко-редко мелькнет панельный поселочек, деревенька. На мгновение тепло засветится пара желтых окошечек. Лучше бы не светились. Парни знают: это страна неспящими желтыми глазами следит за ними — едете, голубчики, скоро ли будете? Вы только подумайте: в дождь и в метель, воробьиными грозowymi ночами странно одетые люди с горой пожитков таскаются по дорогам. С собой они возят фанеру, а вовсе не бриллианты. Всегда наряжены не по погоде в карнавалы свои

одежки. Это же настоящие беженцы! А приезжают, прибывают к месту — тоже холод и страх. Например, наткнутся на объявление: «Впервые в нашем городе — жив ой Дима Билан» (афиша, Набережные Челны). Неуютно как-то.

Или вот группа «Блестящие». Улыбчивые немолдые девушки. Что ни песня — выстраиваются рядочкой, выставляют перси, принимают позы. Устали ведь, наверное, и мы устали смотреть. У девиц — возраст эlegantности. Им бы носить хлопок и кашемир, светлые, легкие, просторные вещи. Так нет, надевают на них жесткие лифчики, трусы со стразами, гонят на сцену. Ведь небось и пенсии-то у красавиц нету, и трудовые книжки неизвестно где. Помнится, мое детское воображение поразило одно место из романа Вадима Кожевникова «Щит и меч». Речь там идет о быте советского разведчика, невероятно тяжком в силу свинцовой мерзости вражеского житейского уклада. С неохотой, по крайней необходимости, молодой конспиратор отправляется в немецкое варьете и тотчас видит отвратительное: кучку «пожилых герлс в потертых парчовых трусах». И когда девицы принялись «болтать в такт музыке ногами, пытаюсь скрыть под деланными улыбками, что для резвых телодвижений им не хватает дыхания, Йоганн смотрел на них с жалостью». Очень, знаете ли, похоже на впечатление от выступления группы «Блестящие». Ну и как не пожалеть красавиц, как не посудачить о нелегкой их доле? Как не ощутить мимолетную родственную к ним теплоту?

Тяжелой же работой заняты девчонки — героически несут



на себе все бремя общественного любопытства и общественного жизнетворчества. Что делать, когда богатый мужчина изменяет? Стоит ли идти за нелюбимого? Могут ли сиськи восьмого размера быть «своими», и так ли уж важно, сделана операция по увеличению груди или нет? Есть ли жизнь после тридцати лет? Все эти вопросы обсуждаются на примере «Блестящих»!

#### IV

Ровно два года назад группа ярчайших звезд обратилась к высшим властям страны с просьбой унять желтую прессу. В письме-обращении были сильные выражения: «грязные статейки», «вероломные мошенники от журналистики», «беспринципное использование свободы слова». Удивительный конфликт — Белоснежка с гномами поссорилась. Подсматривают. Скандал, мелькание и упоминание — общемировая формула «производства успеха», куда ж звездам без газет? Главная обида: «Журналисты интересуются только личной жизнью. Почему

никто не спрашивает, как мы занимаемся творчеством?»

Как вы думаете, почему?

Звезды не сами по себе родятся. Их делают не деньги, не личная сила желания, не скандал. Это тонкая работа совпадения.

Образ звезды таинственно и тихо растет в народном сознании. Долгими зимними вечерами, когда делать особенно нечего, когда картошка не только посажена и выкопана, но уже и съедена, есть время для работы воображения. Формируется поэтический спрос, а где-то в такой же обдуваемой ветрами панельной пятиэтажке растет предложение — маленький бойкий мальчик или маленькая жадная девочка. Как оголодавшие магниты, народный интерес и личный интерес будущего героя притягиваются друг к другу.

В общем, вы уже поняли. Наши звезды не занимаются творчеством. Это вся страна занимается творчеством. Мы их сами себе делаем.

Они у нас кустарные, соловьиные. Мы своих буратинок сами строгаем. Вот говорит знаменитый Серега: «Я человек нового времени, я репчилу гоно!» — а глаза у него светлые, простые, березовые, родные.

Какие народу интересны, такими они и получают. Людей не обманешь. Народ не согласен делегировать в звезды незаконную комету. Только социально близкого товарища. Родственника. Свое коллективное «я». Наши звезды только наши — они не составляют представительского капитала страны. Это горькая родственная привязанность. А родственность больше любви, дольше страсти.

Экая пошлятина эта вечная присказка про хавающий пипл.

Древние отношения связывают народ и звезду. Как говорил один из героев Митчела Уилсона: «Я зывала. Меня не интересует настроение людей на сцене, меня интересует настроение людей в зале. Театр — это мода, а мода быстро меняется. А публика не меняется. И знаете, что еще не меняется — цирк! А что самое главное в цирке? Что все актеры

смертны, а зритель всегда останется жив». По-моему, с этой идеи начался Голливуд.

Не знаю уж, как называется то, что делают наши звезды на сцене, но самое в них интересное — их жизнь, жизненная сила, манеры и, главное, эстетический образ, облик — это цирк.

И самую лучшую биографию звезды, которую только можно придумать, придумал Вуди Аллен: «Ее мама была канатоходцем, а папа исполнял смертельный номер — им выстреливали из пушки. Однажды папой попали в маму, и наша восходящая звездочка осталась сиротой».

В цирке за героев можно бояться. Переживать. Циркач не кажется божеством. Цирковая звезда не совершенна, ее костюмы всегда чрезмерно пестры, а номера чаще всего кажутся простоватыми. Уж сотни лет одно и то же. Но зато это наглядное, живое усилие маленького человека, которому на твоих глазах тяжело и страшно.

А в России испокон веков не любят совершенных героев. Любят тех, которых можно пожалеть.

Ведь всегда важно знать, чего народ ждет от своих звезд. Например, когда Бритни Спирс растолстела, спилась, опустилась, — ее в Америке разлюбили. А мы бы только сейчас ее и приняли в семью — как Буланову, которая пела и плакала. Наши звезды никуда от нас не уйдут.

Ведь нельзя же быть бывшим родственником.

Вот они стоят на сцене — старая мельница, старая перечница, ягода-малина урожая пятидесятого года, господин офицер в солдатском исподнем, добрый батюшка Мармеладзе со своим сералем, группа принцезаменителей, главная барыня страны. Хорошо стоят! Любо-дорого посмотреть.

И мы никогда не будем покупать их фирменные кассеты и диски. Не потому, что жадные. А потому, что нам хочется, чтобы они зарабатывали деньги, объезжая родную сторонку. Они нам нужны живьем. Пусть приедут и поклонятся. Потому что так всегда было — если кто богател, выходил из деревенского мира, он на сельской сходке кланялся народу в пояс на четыре стороны и говорил: «Благодарствуйте, соседи». Но нам и «спаси-и-ибо!» сойдет.

Зато мы оплатим им нерушимой, несокрушимой верностью. Пройдет тридцать лет. Нынешние пятнадцатилетние девочки раздобрееют, родят детей, присмирееют. И придут в концертный зал, где будет гала-представление ретро-группы «Корни». Дискотека 2000-х. На сцену с гиканьем выбегут обрюзгшие испитые мужики и запоют: «А где-то лондонский дождь до боли, до крика поздравляет тебя!» И многие в зале будут плакать.



# ОПЕРЕТКА

## Либретто

«Крутится, вертится шар голубой...»

Вот либретто оперетты:  
Иисус из Назарета,  
прокуратор в эполетах,  
взвод омонцовцев, толпа.  
Для латанья дыр сюжета —  
два припева, три куплета  
и набор дежурных па.

С детством сложно — как в тумане.  
Юность — тоже в общем плане.  
Зрелость. Фокусы. Закланье.  
Но сомнителен итог:  
каждый тянет пальцы к ране.  
Вряд ли истина в стакане,  
если истина есть Бог.

— Сделал все, что было в силах!  
— Руки вымыл? — Вымыл с мылом.  
Стоило ль вести от Нила  
богоизбранный народ  
под мотив хавана гилы,  
чтоб не взялся он за вилы,  
а совсем наоборот?

Люди — быдло, власть — обуза,  
прокуратор — хам и лузер,  
Назарет без Иисуса,  
без потомства Иисус.  
Время скалится блютузом  
и вот-вот загонит в лузу  
шарик, выбравший ресурс.

## Да-Ли

Полдень подытожь —  
пятьдесят в тени.  
Гнешь меж пальцев грош  
медный — мягким стал.  
Над асфальтом — дрожь  
марева. Все дни  
с неба падал дождь,  
да-не-до-ле-тал.

В дальнем да-ле-ке  
в сотни тысяч «ли» —  
не на уик-энд.  
Да-ром-ли-лю-бя,  
на морском песке,  
словно пластилин,  
время мнешь в руке.  
А оно — тебя.

## После заката

За золотым руном  
поздно пускаться в путь.  
В десять уже темно —  
катится лето вниз,  
скоро увидит дно.  
На воду можешь дуть  
или не дуть — одно:  
без паспортов и виз,  
очередей, мольбы,  
месяца не пройдет,  
как с багажом любимым  
въедешь, вплывешь в сентябрь.  
Прежде, чем позабыл,  
по кирпичу гвоздем:  
«Здесь и тогда-то был  
счастлив», —  
на день хотя б.

\*\*\*

Сквозь с хорошо просчитанным кокетством поднятый веер —  
через тонкое кружево кружащихся на месте листьев —  
можно увидеть, и я вижу, как в подворотне ветер  
в мусоре лапой корявою что-то ищет —  
наверное, жемчуг, — с пока непоколебимой верой,  
что найдет.

Склонный к драматизации, сгущает краски вечер.

Чтобы уснуть, надо считать до тыщи,  
надо считать, и я считаю:  
раз —

одно за другим, гаснут окна соседнего дома, ко сну отходя, —  
все дальше, все глубже...

два —

уже не различаю контуров, расплываются, тают,  
остаются лишь ветер да плеск дождя,  
остается лишь слышать, и я слышу:

(два с половиной) —

в плеск дождя,  
отталкиваясь длинными шестами —

без четверти три —

вплывают звуки —

три —

торопливых женских шажков, хлопающей двери.

Сквозь подступающую тошноту (морская болезнь — похоже,  
от рифм, набегающих через неравные промежутки времени,  
кружащегося на месте)

можно ощутить, и я ощущаю свою — гусиною — кожей  
прикосновение холодной ладони. Сняв серебряный крестик  
на серебряной цепочке, опускаюсь в раскачивающееся на волнах ложе.  
Всплыло: «аки жених к невесте».

— Любите церковное? — Да, кагор. — Аминь. Сто девяносто девять. Двести.

Ветер за окном все еще рыщет, все еще ищет, а может быть, прячет,  
непонятно, что. Блаженны духом — то есть, по своей воле — нищие.

Глаза закрываются, но это ровным счетом ничего не значит.

Чтобы уснуть, надо считать до тыщи.

Надо считать, и я считаю.



Андрей Бастунец

\*\*\*

На море наступил сезон дождей,  
и под его холодною пятою  
оно покрылось зябкой берестою.  
Привыкшие валяться без одежд  
на пляжах и в продавленных кроватях,  
узнавших за сезон десятки тел  
и многие десятки их страстей  
(взялись коль, пусть со скрипом,  
но скрывать их), —

так вот, привыкшие валяться без  
одежд под солнцем, накануне еще щедрым,  
напялили футболки, шорты, гетры  
и вышли — не гонять на поле мяч,  
а просто — вон,

оставив лишний вес,  
романы, обещающа, чаек плач  
на побережье. Город без людей  
остыл и обмелел.

Сезон дождей.

Шашлычных дым, прибор, базарный гам,  
негаданные встречи, предвкушенье  
(я бросил бы весь мир к твоим ногам!),  
вкушение (как солонка на вкус —  
когда целуешь — кожа!) — балаган  
закончился, всех ветер выгнал в шею,  
а ныне гонит волны к берегам  
и рябь дождя по пляжному песку.

Ну вот и все. Прощай, любовь моя! —  
вокзальные страдания шарманки.  
Последний проводник на полустанке  
захлопнул дверь последнего вагона,  
и семафор, напомнивший маяк,  
моргнул, добро давая, за перроном.  
Смывая отпускные наважденья,  
на море наступил сезон дождей.

## Потоп

Встреча была назначена  
на девять часов начерно.

Пятнадцать минут —  
туда ли, сюда —  
это, конечно, не так уж важно.  
Пятнадцать минут  
каплет вода  
из крана трехсотэтажного.  
Тяжелые капли  
камень долбят  
пятнадцать минут подряд.

Тяжелые кап...  
Зеваки в трусах  
смотрят в окно, и вбивает в дрожь их.  
Тяжелые кап —  
уже полчаса  
сизое небо множит.

Разбиться на три о  
часов стекло —  
тоже мне ремесло!

Разбиться на три,  
в расстройстве чувств  
бросить —

остаться —  
уйти под крышу.

Разбиться на три —  
битый час топчусь!

Что держит в уме, то и пишет  
по листьям покатым,  
по цвету кож  
А-А-А-ДОЖДЬ!

По листьям, пока  
по буквам — с листа  
трудно читать, и глаза ослабли, —  
по листьям, пока  
сотню из ста  
перелистают капли,  
по мокрым ладошкам  
года гадать  
может вот так вода.

По мокрым плато  
под тра-та-туар  
время течет сквозь чугун решетки,  
по мокрым плато —  
свыше дар.

...Под мокрым зонтом ушел-таки,  
решив променять  
пусто место встреч  
на пьяный ковчег,  
давший течь.

Вот как.

Сижку,  
пью водку  
и тоник.

Дар свыше, гляжу —  
то есть —  
тО нет,  
был, да вышел  
весь,  
а здесь —  
протекает крыша.  
Тонем.

## Город львов

Холодно. Пять утра.  
Город еще не ожил.  
Знаю, сейчас ты спишь —  
и видишь сны, надеюсь.  
Ты еще во вчера,  
я же... Я, впрочем, тоже,  
но на полшага ближе  
к следующей неделе.  
Мутные фонари

стелют на мостовую  
под ноги мокрый свет.  
Нечего даже думать,  
сколько там до зари —  
как-нибудь проживу, и  
не отыскав ответ.

Первые всплески шума,  
улицы, время — вброд.  
Как-то внезапно, сразу  
стало светло.

Прости  
за постановку кадра:  
знанием наперед  
вооруженным глазом  
видно сквозь объектив,  
как наступает завтра.

## Санкта Люсия

Санкта Люсия,  
время прощаться.  
Помнить, что было,  
верить, что будет, —  
хоть и нелепо.  
Думать о счастье,  
бывшем так близко,  
снеге и чуде.

Санкта Люсия.  
В белых одеждах  
выход со сцены  
в будни и люди.  
Чтоб без надрыва  
и без надежды  
жить тем, что было,  
зная, что будет.

# «Интервью» берут у вас...

## Что необходимо знать журналисту, которого вызвали на допрос в качестве свидетеля в орган предварительного расследования и в судебное заседание?

Впрочем, эта информация понадобится вам и не в столь критической ситуации. Многим журналистам приходится писать о процессуальных действиях. И нередко такие публикации поражают специалистов безграмотностью.

Определение понятия «свидетель», регламентация его основных прав, обязанностей и ответственности приводятся в главе 7 Уголовно-процессуального кодекса РФ («Иные участники уголовного процесса»). В статье 60 этой главы сказано: «Свидетелем является лицо, в отношении которого имеются основания полагать, что ему известны какие-либо обстоятельства по уголовному делу...»

В восьми пунктах второй части этой статьи дается

перечень лиц, которые не подлежат допросу в качестве свидетелей.

Гражданин, вызванный для дачи показаний в качестве свидетеля, **обязательно** должен знать свои права, перечисленные в статье 60 УПК, а также в некоторых других законодательных актах. Это требование закреплено в статье 195 УПК («Обязательность разъяснения и обеспечения прав участникам следственного действия») для лиц, ведущих предварительное расследование (следователи, дознаватели), а также в статье 330 УПК («Допрос свидетеля») для судей, председательствующих в судебном заседании.

### ПРАВА СВИДЕТЕЛЯ (часть 3 статьи 60 УПК)

#### Свидетель имеет право:

- не свидетельствовать против себя самого, членов своей семьи и близких родственников;
- собственноручно записывать свои показания в протоколе допроса, удостоверить своей подписью документы процессуальных действий, в которых имеются его показания;
- заявлять ходатайства и приносить жалобы на действия органа, ведущего уголовный процесс, заявлять отвод переводчику, участвующему в его допросе;
- получать возмещение расходов, понесенных при производстве по уголовному делу, и вреда, причиненного действиями органа, ведущего уголовный процесс.



На практике случается, что сотрудники, ведущие предварительное расследование, а то и судьбы, вопреки требованиям уголовно-процессуального законодательства не придают должного значения полному разъяснению прав свидетеля, а больше налегают на обязанности. А иногда и запугивают свидетелей ответственностью за отказ от предоставления информации или дачу ложных показаний.

Между тем именно права свидетеля должны быть приоритетными. Только при условии их соблюдения следователями и судьями последние могут требовать от свидетелей выполнения ими своих обязанностей.

## Рекомендации

Знание прав свидетеля и демонстрация этого знания может заставить лицо, ведущее уголовный процесс, с большим уважением и вниманием относиться к вам, прислушиваться к вашим доводам и возражениям.

Можно порекомендовать также пользоваться правом собственноручно записывать в протоколе допроса свои показания (пункт 3). Далее мы разъясним, почему это бывает очень важно.

## Обязанности и ответственность свидетеля

А теперь об обязанностях, которые следует

выполнять. Они перечислены в семи пунктах части 4 статьи 60 Уголовно-процессуального кодекса. Назовем некоторые из них и подчеркнем, что неисполнение этих обязанностей может осложнить свидетелю жизнь.

Итак, главные обязанности свидетеля:

— *в срок являться по вызову органа, ведущего уголовный процесс;*

— *правдиво сообщать обо всех обстоятельствах по делу, которые стали известны свидетелю, и отвечать на поставленные вопросы;*

— *не разглашать сведения об обстоятельствах по уголовному делу, которые стали известны свидетелю в ходе его расследования в тех случаях, когда свидетель был предупрежден о неразглашении органом уголовного преследования или судом;*

— *подчиняться законным распоряжениям органа, ведущего уголовный процесс.*

В той же четвертой части статьи 60 УПК, в пунктах 6 и 7 говорится об ответственности:

— *за разглашение данных предварительного расследования или закрытого судебного заседания без разрешения лица, ведущего уголовный процесс, свидетель может быть привлечен к ответственности в соответствии со статьей 407 Уголовного кодекса Беларуси.*

*Санкция, в соот-*

*ветствии с частью первой названной статьи — штраф или арест на срок до 6 месяцев;*

— *за отказ, уклонение или за дачу заведомо ложных показаний свидетель несет ответственность в соответствии со статьями 401 и 402 Уголовного кодекса.*

Эти статьи закона предусматривают более серьезные санкции, особенно за «заведомо ложное показание» (статья 401). В части первой это штраф, или исправительные работы сроком до двух лет, или арест на срок до шести месяцев, или ограничение свободы на срок до двух лет.

Во второй части (заведомо ложное показание свидетеля, соединенное с обвинением в тяжком или особо тяжком преступлении) предусмотрен арест на срок до шести месяцев, или ограничение свободы на срок до пяти лет, или лишение свободы на тот же срок.

Просим обратить внимание на слова «заведомо» и «умышленное». Доказать спланированный злой умысел — обязанность тех органов, которые прибегнут к уголовному преследованию свидетеля за названные правонарушения.

За отказ либо уклонение свидетеля от дачи



показаний (статья 402 УК) он может быть наказан штрафом, или исправительными работами на срок до двух лет, или арестом на срок до шести месяцев.

**Уголовной ответственности за отказ от дачи показаний не подлежат лица, которые отказываются свидетельствовать против себя, членов своей семьи, близких родственников.**

Отметим еще одно немаловажное обстоятельство: ответственность свидетеля за разглашение сведений предварительного расследования или (и) закрытого судебного заседания может наступить лишь после того, как будет доказано, что его предупреждали о неразглашении такой информации. Доказательство должно быть материальным: подписка с перечислением конкретных данных, которые не подлежат разглашению.

## Свидетель, будь бдителен!

Вряд ли кому-то хочется стать легкой добычей опытного следователя и превратить свидетельские показания в компрометирующие сведения о своих близких, друзьях, коллегах или о себе. Подобное, как говорится, чревато...

Итак, что нелишне знать, если вас «интервьюируют» в качестве свидетеля.

### Порядок вызова на допрос

Свидетель вызывается на допрос повесткой (ст. 216 УПК). В ней должно быть четко указано: кто и в каком качестве вызывается, к кому и по какому адресу, время явки на допрос, последствия неявки **без уважительных причин**.

Повестка должна вручаться вызываемому лицу под расписку. В его отсутствие она может быть вручена (также под расписку) кому-либо из совершеннолетних членов семьи или представителю администрации по месту работы, которые обязаны передать ее вызываемому на допрос.

В статье имеется отсылка на норму, которая допускает расширительное толкование: «*Допрашиваемый может быть вызван с использованием и других средств связи*».

Каких именно «*средств связи*»? Разъяснений на сей счет в статье не имеется.

В случае неявки свидетеля на допрос без уважительных причин он может быть доставлен органами милиции в соответствии со статьей 130 УПК.

Коротко поясним, что такое возможно только после вынесения мотивированного постановления органа дознания, следователя, прокурора, судьи. И лишь после отказа добровольно подчиниться требованиям постановления лицо может быть

доставлено приводом, т. е. органами милиции.

Важно знать: привод не может производиться в ночное время. В пункте 16 статьи 6 УПК оно определено с 22 до 6 часов утра по местному времени.

Следует учитывать, что повестка — это документ, порождающий определенные правоотношения, обязанности и ответственность. Поэтому она в **обязательном порядке** должна иметь все аксессуары документа. То есть в ней должны быть указаны должность, фамилия, присутствовать подпись сотрудника, а также «живая» печать учреждения, направившего повестку. В противном случае повестка может считаться недействительной, и ее потенциальный получатель вправе отказаться принять ее и расписаться в получении. При этом он должен доходчиво разъяснить лицу, доставившему повестку, причины такого отказа и предложить исправить недостатки. Кроме того, необходимо удостовериться в личности доставившего повестку, в его полномочиях.

Если в повестке указан номер телефона лица, выписавшего ее, можно позвонить ему и объяснить возникшую ситуацию.

Случается, что гражданина вызывают не для допроса в качестве свидетеля, а для проведения с ним так называемого собеседования (вариант — «профилактическая беседа»).

Вы имеете законное право отказаться от подобной «беседы». А если все же пошли на нее, сразу же убедитесь в ее характере: не скрытый ли это допрос? Учтите: во время беседы вы — не свидетель, а значит, не обладаете процессуальным правом не свидетельствовать против себя, родственников, близких. Если увидите, что с вами ведется провокационная игра, сразу же прекращайте такое общение и предложите следователю вызвать вас официально.

Кстати, к формату «собеседования» иногда прибегают в тех случаях, когда надо безотлагательно («по горячим следам»)





Photo: bymedia.net

допросить несовершеннолетнего свидетеля. Процессуально его допрос обставлен рядом обязательных условий (присутствие педагога, законных представителей), а «собеседование» позволяет обойти эти требования, особенно если несовершеннолетний свидетель не знает своих прав.

Допрос не может длиться непрерывно более четырех часов (ст. 215 ч. 2 УК). Его продолжение допустимо лишь после часового перерыва (отдых, прием пищи и т. д.). Общая продолжительность допроса в течение дня не может превышать восьми часов.

Свидетель должен внимательно следить за длительностью допроса и требовать точного исполнения предписаний статьи 215 УПК на этот счет.

Короткие перерывы в четырехчасовом цикле допроса следует использовать, например, для спокойного обдумывания внезапно возникших ситуаций.

Если вы почувствуете недомогание, немедленно требуйте врача! По его заключению допрос может быть сокращен либо вообще отменен.

Необходимо помнить, что допрос свидетеля — это процессуальное действие в рамках расследования или слушания (в суде) уголовного дела. Оно порождает определенные правоотношения сторон, в частности, их ответственность перед законом.

То, что сказано и зафиксировано в ходе допроса свидетеля, очень трудно, а зачастую и вообще невозможно в дальнейшем отрицать или переиначивать.

#### *Общие правила проведения допроса*

Так озаглавлена статья 217 УПК, в шести пунктах которой разъясняются основные и наиболее общие процедуры этого важного следственного действия.

- Перед началом допроса следователь должен получить информацию о личности потерпевшего и одновременно поинтересоваться, на каком языке допрашиваемый желает давать показания.

- Вызванному на допрос до начала беседы сообщается, в качестве кого, по какому уголовному делу его хотят допросить, разъясняются его права и обязанности,

предусмотренные следующими статьями УПК: ст. 41 — для подозреваемого, ст. 43 — для обвиняемого, ст. 50 — для потерпевшего и ст. 60 — для свидетеля (основные положения последней уже анализировались выше). Далее следователь в обязательном порядке должен разъяснить свидетелю его право не свидетельствовать против себя, членов семьи и близких родственников, а также предупредить об уголовной ответственности за безосновательный отказ от дачи показаний и за дачу заведомо ложных показаний.

В пункте 3 статьи 217 УПК говорится, что допрос начинается с предложения следователя рассказать об известных допрашиваемому обстоятельствах. Это так называемый «свободный рассказ».

Отметим, что это всего лишь предложение, а не обязательное (не предписывающее) правило. Не исключено, что следователю необходимо выяснить одноединственное обстоятельство, по поводу которого он сразу же и перейдет к конкретным вопросам.

Здесь же, в пункте 3, имеется довольно существенное пояснение: если допрашиваемый в своем свободном рассказе увлечется (с журналистом-свидетелем это запросто может приключиться) и начнет говорить об обстоятельствах, «*явно не относящихся к уголовному делу*» (цитируется по тексту статьи 217. — *Авт.*), следователь должен указать ему на это.

В пункте 4 имеется ссылка на одно весьма важное обстоятельство: «*Задавать наводящие вопросы запрещается*» (цитируется по тексту статьи 217 УПК. — *Авт.*).

Вариантов наводящих вопросов может быть множество. И если вы убедитесь, что следователь пошел по пути «ненавязчивых подсказок», руководствуясь исключительно желанием помочь вам разобраться «в этом запутанном деле», немедленно напомните «подсказчику» о запретительных требованиях статьи 217 по поводу наводящих вопросов.

В ходе допроса свидетель имеет право пользоваться документами и записями, которые по его ходатайству или с его согласия могут быть приобщены к протоколу допроса.

Это право свидетеля изложено в пункте 5 статьи 217, а в пункте 6 аналогичное право предоставляется следователю: в процессе допроса он может предъявлять допрашиваемому вещественные доказательства и документы, а по окончании «свободного рассказа» по своему усмотрению огласить те или иные показания других лиц, проходящих по делу, воспроизвести звуко- или видеозапись, киносъемку.

Прежде чем ответить на очередной вопрос следователя, стоит без спешки обдумать то, что вы хотите сказать.

Втянув допрашиваемого в свободный рассказ, опытный следователь постепенно превращает беседу из монолога в активный диалог. Посредством умело составленных и хорошо замаскированных наводящих вопросов он уже на стадии этого разговора

«не для протокола» стремится «вытянуть» из свидетеля ценную для себя информацию, от которой позже, когда подойдет время составления протокола допроса, будет не так уж легко отказаться.

В бытовом понимании роль следователя, а также прокурора и судьи, сводится лишь к изобличению граждан в преступной деятельности и стремлению наказать их как можно строже, поэтому для уяснения истинного назначения вышеупомянутых субъектов необходимо знать хотя бы первый пункт статьи 18 УПК: «**Орган уголовного преследования обязан принять все предусмотренные законом меры по всестороннему, полному и объективному исследованию обстоятельств уголовного дела, собрать доказательства, как уличающие, так и оправдывающие обвиняемого, установить обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела, защиты прав и законных интересов участвующих в уголовном деле лиц**».

УПК требует от лиц, осуществляющих уголовное преследование, строго руководствоваться этим и рядом иных аналогичных предписаний. Любой гражданин, оказавшись в том или ином качестве в сфере уголовного процесса, вправе не только надеяться на то, что данная норма будет выполняться, но и требовать этого, сохраняя за собой право обжалования действий лиц, нарушающих положения УПК, в соответствующие правоохранительные инстанции.

*(Рекомендации подготовлены белорусскими правозащитниками и юристами)*



# Юрист в газете — не просто юрист

Евгений ЧЕПУРЫШКИН

**Юрист в редакции необходим для координации всей правовой работы — от составления договора на размещение в газете рекламы до правового анализа публикуемых материалов.**

Специалист поможет обеспечить соблюдение редакцией правовой дисциплины по трудовому, налоговому, банковскому законодательству, а также выполнение других нормативно-правовых актов. Юрист проконсультирует заинтересованных лиц, сотрудничающих с газетой, по вопросам размещения рекламы или публикации статей, фотографий, объявлений и т. д.

Юристы предупреждают, выявляют и устраняют причины, которые могут повлечь неисполнение или ненадлежащее исполнение договорных условий, отвечают госорганам на полученные запросы. Кстати, эти запросы порой не соответствуют правовым нормам, и тогда приходится готовить ответы в достаточно жесткой форме, ограниченной рамками закона.

Юрист редакции (а редакция — это, как правило, юридическое лицо) занимается подготовкой локальных нормативно-правовых актов. К ним могут относиться устав, коллективный договор, правила внутреннего трудового распорядка, штатное расписание редакции и др.

Юрист консультирует по правовым вопросам и осуществляет экспертизу различных документов, составляемых в редакции, на предмет их соответствия законодательству и правовым нормам. Он должен визировать все договоры, приказы, распоряжения. Грамотное ведение хозяйственно-правовых вопросов редакции — залог устойчивого финансового успеха издания.

Юрист представляет интересы редакции в судах и других государственных органах. Это наиболее сложный вид его профессиональной деятельности. Но куда более важно (и порой трудно) не допустить судебных разбирательств, предупредить конфликт.

За время моей работы со СМИ мне не однажды приходилось отстаивать

в судах деловую репутацию изданий, журналистов, редактора газеты.

Работая корреспондентом «Комсомолки», Анатолий Санотенко опубликовал там статью о скандальной экскурсии школьников в детскую воспитательную колонию № 2 г. Бобруйска. К старшеклассникам-экскурсантам применялись недозванные методы физического «воспитания», некоторые школьники получили травмы. После публикации статьи в газете ВК-2 обратилась в суд Первомайского района г. Минска с иском о признании к газете и Санотенко. Руководство колонии требовало защиты чести, достоинства и деловой репутации как своих сотрудников, так и организации.

Но прежде чем эта статья была опубликована в «Комсомольской правде», мы с А. Санотенко не только собрали документы, подтверждавшие указанные в материале факты, но и заручились поддержкой родителей тех детей, которые потерпели от таких экскурсий. На первом и в то же время последнем судебном заседании мы представили доказательства фактов, обнародованных в газете. А родители со своей стороны обратились в прокуратуру с заявлением о противоправных действиях сотрудников ВК-2 в отношении их детей.

Началось следствие, которое длилось почти год. Факты, указанные в статье, нашли свое подтверждение. А «дело» повернулось в обратную сторону — родителей стали уговаривать «урегулировать» ситуацию. Но это уже совсем другая история.

При публикации «скандальных» статей юристу необходимо собрать как можно больше документов, подтверждающих достоверность обнародованных фактов. А еще лучше, если в этот процесс включается общественность, те граждане, которые выступают на стороне газеты и поддерживают ее смелую, правдивую и резкую (в рамках закона) позицию.

Важна роль юриста и в формировании имиджа газеты, в увеличении читательской аудитории.

В 2006 году мы создали в редакции «общественную приемную» депутатов Бобруйского городского Совета. Депутаты встречались с избирателями, а по правовым вопросам людей консультировал юрист редакции. Благодаря такому опыту увеличилась читательская аудитория газеты, возрос наш авторитет, мы привлекли новых авторов. Газета по тиражу и влиянию обошла другие издания в городе, в том числе и государственные. Мы стали получать огромное количество всевозможной информации о проблемах граждан. Эти сведения публиковались в газете, и благодаря читателям-информаторам редакция обходилась меньшим числом журналистов, что позволило экономить средства. Правовую помощь читателям газеты мы оказываем до сих пор, это поднимает авторитет издания.

Поток нормативно-правовых актов, принимаемых в отношении СМИ, велик. И, как правило, с принятием нового закона или дополнения к нему рамки правового поля сужаются, а санкции ужесточаются, порой до «неподъемных» сумм. В таких условиях у всякой уважающей себя газеты должен быть собственный юрист. Многие связанные со СМИ предприятия для надлежащего правового обеспечения своей деятельности создают юридические службы.

При работе на перспективу учредители СМИ, журналисты, редакторы уже сегодня должны позаботиться о будущих юристах для СМИ, начать их подготовку.

Такой подготовкой занимается сейчас только БАЖ, и только для негосударственных СМИ. Этого, конечно, мало, а время диктует свои условия.

Талант и новые творческие идеи людей, работающих в белорусских СМИ, должны быть надежно защищены. Юридическая служба обязана придать журналистам уверенности в реализации их творческих планов.

В прошлом номере «А» мы говорили о психологических изменениях, которые неизбежно сопровождают преклонный возраст. Однако было бы несправедливо утверждать, что некая специфика поведения присуща только людям пожилого возраста. Чтобы избежать типичной ошибки самонадеянной юности, давайте поговорим о молодежи. Надеемся, что молодым это будет полезно для того, чтобы разобраться в себе, а людям более зрелого возраста поможет лучше понять молодых. Ведь одной из главных проблем общения является недопонимание...



Оксана РОМАНЕНКО

# Молодость — недостаток, который быстро проходит

С шестнадцати до восемнадцати лет все ясно: главное — «оторваться от родительского дома». Обычное поведение школьников — попытка продемонстрировать самостоятельность и независимость от мнения взрослых. Это проявляется и в стремлении нарушать «детские» запреты и порой принимает крайние формы в выборе одежды, манере разговаривать, вести себя. Как правило, такая показная взрослость — маска, за которой скрывается наивный, ранимый ребенок, привязанный к маминым пирожкам и уверенный в том, что его отец — самый сильный человек на земле.

По-настоящему мы начинаем отдаляться от семьи где-то после восемнадцати. Студенчество или военная служба помогают сделать первые шаги. В это время мы продолжаем искать свой собственный путь, и нам кажется, что мы точно знаем, чего хотим.

В большинстве случаев наши представления о будущем обратны тем, которые культивируются в нашей семье. Мы обращаемся к сверстникам, и их мнение становится важнее советов родителей. Общение с семьей мы заменяем общением с теми

людьми, взгляды которых совпадают с нашими, но... Как только наши убеждения начинают расходиться с сомнительными идеалами «нашей группы», эти люди оказываются «предателями». Этот этап обычно приходится на возраст между восемнадцатью и двадцатью двумя годами.

В этом возрасте основной «движущей силой», объясняющей все странности поведения, является страх: страх, что мы — только дети и не можем сами о себе позаботиться. Мы скрываем эти чувства за полным пренебрежением и напускной самоуверенностью и стремимся всеми способами доказать окружающим и, конечно, себе, что все абсолютно не так. Отсюда и радикальность позиции, и категоричность мнения. Молодые готовы идти на баррикады и рвать гордыми буревестниками. (Может, поэтому революционеры всегда молоды?) Они презирают «глупых пингвинов» и подавляют инстинкт самосохранения: занимаются экстремальными видами спорта и ввязываются в авантюры.

Но здесь подстерегает противоречие. С одной стороны, мы стремимся к утверждению



собственной индивидуальности и взрослости, с другой — это порой требует решительных действий, которые ставят под угрозу базовое стремление любого человека к безопасности и комфорту.

Постепенно от проблемы поиска собственного «я» мы переходим к вопросу, как найти свое место в мире взрослых. Для поведения двадцатилетних уже не характерен социальный вызов. После двадцати в нашу жизнь входит слово «надо», мы начинаем подчинять свои желания и стремления существующим в обществе правилам. Вопрос только в том, что будет принято за базисную модель должностования.

Одно из типичных заблуждений двадцатилетних — их внутреннее убеждение в том, что

выбор, который они сделали, является окончательным. В большинстве случаев это неверно. Изменения не только возможны, но и неизбежны.

Интересно, что в этом возрасте мы все еще пытаемся создать модель жизни, обратную модели семьи наших родителей, и выражаем недовольство при малейшем намеке на то, что похожи на них. Мы обманываем себя, настаивая на оригинальности, и забываем, что мы действительно похожи: ведь двадцать лет воспитания не могут пройти даром. Именно поэтому молодые люди так рьяно отстаивают свою точку зрения. Самокритика и самоанализ в этот период времени не являются их сильной стороной. Молодые больше подвержены эмоциям (причем эмоциональность особенно

проявляется в вопросах «столкновения миров»), категорично отмечают то, что не вписывается в их теорию, совсем не заботятся об объективности. Вряд ли молодые могут беспристрастно оценить поступок или жизненную позицию зрелого человека, ведь все воспринимается сквозь призму борьбы с «родительскими ценностями». Как тут не вспомнить Базарова! Стремясь доказать свою самостоятельность, мы склонны преувеличивать свое значение в обществе и свои возможности.

Но... В двадцать лет мы понимаем, что еще далеки от «взрослости», и продолжаем терзаться страхом того, что это видно окружающим. Энергичный двадцатипятилетний адвокат высокомерно и амбициозно выступает в суде, стараясь всеми силами скрыть, что думает: «Я осознаю, что еще не вырос. Я восхищаюсь собой, когда у меня что-то получается. Но к чувству радости примешивается и беспокойство: вдруг мои клиенты поймут, что в душе я еще ребенок, желающий казаться взрослым?» В нашем молодом адвокате живут два человека: один — ребенок, который боится, что не справится с трудностями, и жаждет поддержки и одобрения со стороны взрослых; другой намерен доказать всем, что он солиден, имеет достаточно сил и знаний, он — наравне со взрослыми.

Впрочем, большинство молодых не осознают своих страхов. Напускной бравадой мы пытаемся обмануть окружающих, а порой и самих себя. Вот только эта неуверенность где-то внутри... Поэтому в поисках совершенства мы торопимся испытать свою модель жизни и возможных партнеров.

Чтобы чувствовать себя более уверенно, молодым необходима «точка опоры». Нужен образец, который позволил бы убедиться в том, что выбранный жизненный путь является правильным. Нужен кто-то, кто одобрит и выбор, и действия.

Отрицая ценности и опыт семьи, многие лишают себя



наиболее простого решения этой проблемы. Ищут образец для подражания и референтную группу для понимания и поддержки среди ровесников или людей сравнительно молодых. Кумиром может стать знаменитый авантюрист или «правильный» Билл Гейтс — не важно. Главное — образец определенных ценностей и результат их применения в жизни.

Заменой поиска образца для подражания может стать супружество. Для молодых супруг — это в первую очередь человек, который защищает «внутреннего ребенка» в своем партнере и успокаивает все тревоги. Хотя «официальным» основанием для выбора становится влечение. Если супруг обладает качествами хранителя, брак окажется более устойчивым, чем союз, основанный только на влечении.

30 лет — переход к средней зрелости, «золотому возрасту», периоду наивысшей работоспособности и отдачи. К этому времени идет на спад кризис, вызванный страхом несоответствия возможностей и желаний выглядеть по-настоящему взрослым. Как следствие, жизненные планы, казавшиеся незыблемыми, корректируются. С учетом накопленного жизненного опыта они становятся более рациональными и менее радикальными. Нередко, перейдя тридцатилетний рубеж, мы осознаем, что занимаемся не тем, чем хотели бы, увлекаемся не тем, что интересно, живем не с тем... Такой пересмотр жизненной позиции часто приводит к разрушению ранних браков, смене места работы, имиджа, хобби, друзей. Именно после тридцати мы вновь возвращаемся к семье, в которой выросли, пересматриваем свое отношение к родителям, их ценностям и методам нашего воспитания и... принимаем их. Но делаем это осознанно, с учетом собственного жизненного опыта. Мы меняем отношение к родителям. Это уже не детское обожествление, не юношеское осмеяние, а осознанное уважение равного.

Период после 30 лет — это уже не попытка восемнадцатилетних доказать свою зрелость, не забота двадцатилетних о вхождении в мир взрослых. Это «обживание» на занятых позициях. В этот период мы заняты решением материальных и жилищных проблем, продвижением по служебной лестнице, расширением социальных связей, а также анализом своих истоков и постепенным принятием частей своего Я, которые ранее игнорировались. Психологи говорят: «Работа и забота — добродетели зрелых людей». Но это уже другой возраст и другая история.

Завершая наш маленький психологический экскурс, обобщим и выделим именно те черты, свойственные людям в возрасте от 20 до 30 лет, которые влияют на мировосприятие и, как следствие, могут искажать получаемую и передаваемую информацию.

Итак, мнение молодых категорично и безапелляционно. Находясь, как правило, в оппозиции к старшему поколению, молодые стремятся найти кумира, который становится образцом для слепого подражания. В отношениях с кумиром действует принцип «жена Цезаря вне подозрений», т. е. этот человек наделяется правом на абсолютную правоту, его поступки не осуждаются и даже не обсуждаются. Такое отношение характерно также и для выбранной жизненной концепции. Общеизвестные авторитеты, как правило, подвергаются сомнению, а превозносятся альтернативные и порой сомнительные теории. Самокритика и самоанализ в этом возрастном промежутке людям не свойственны. Мнение не всегда обосновывается логикой. Выбирают

не разумом, но чувствами. Молодые часто не соглашаются только из духа противоречия. Борясь со страхом того, что их считают детьми, придерживаются радикальных и



Photo.bymedia.net

крайних взглядов. Слушают, но не слышат, будучи заранее убеждены в своей бесспорной правоте и в том, что ничего нового им никто сказать не может. Крайне негативно реагируют на попытки «проникнуть к ним в душу» или сравнить их с родителями. Принижение авторитета взрослых обуславливает откровенность с ровесниками. Мнение, которого придерживается молодой человек относительно выбора жизненной позиции, спутника жизни, профессии, как правило, «окончательное и обжалованию не подлежит».

Все вышеперечисленное необходимо учитывать в общении и работе с молодыми людьми.

Удачи вам!





Іонас ЛАЎРЫНАВІЧУС

Сваю хрусткую ідэнтычнасць беларусы шукаюць у мінуўшчыне Вялікага княства Літоўскага, яе прысвойваюць, абвяшчаючы сябе сапраўднымі літоўцамі («літвіны»), пакідаючы для нашых продкаў толькі ролю жэмайтаў («жмудзінаў»).

Беларуская «літоўскасць» нярэдка антылітоўская: гонар за своеасабліва зразуметую гісторыю ВКЛ пераплятаецца з пагардай да сённяшняй Літвы.

T. Baranauskas

# Старажытная Літва: Цывілізацыя і дзяржава

## Літва і Беларусь

(Заканчэнне. Пачатак у №№ 66–67, 2007 г.,  
№№ 70–71, 72, 2008 г.)

«Чаму «разышліся» нашы народы ў XX ст.? Наколькі істотная розніца між намі ў параўнанні з іншымі суседзямі?» — задаў пытанні альманах «Druvis».

Агульная антрапалогія і антрапанімія, падобны псіхалагічны партрэт, вельмі блізкія канцэпцыі «чалавека сацыяльнага», суцэльныя блокі ідэнтычнай этнаграфіі (ад народных строяў да музыкі, ад арнаментаў да народнай архітэктуры, ад светаўспрымання да традыцыйнага побыту), сугучныя мовы... Усё гэта — сведчанне надвычайнай этнічнай блізкасці нашых народаў. Аднак рэальна яны «разышліся» не ў XX стагоддзі.

Даследчыкі даўно высветлілі, што этнічны і, адпаведна, геапалітычны падзел абшару пачаўся падчас славянскай экспансіі ў «балцкі» сувет каля паўтары тысячы гадоў таму. Раскол асабліва паглыбіўся з прыняццем хрысціянства — Польшчай у 966 г. і Кіеўскай Руссю ў 988 г. Гэта спарадзіла эпоху крыжацкіх паходаў на «Даўнюю Літву» (эпізод з гісторыі Беларусі — бітва пры Нямізе (1067 г.), якую А. Norkūnas

лічыць цяжкой паразай цывілізацыі балтаў). Пазней знешняя пагроза ад татар і нямецкіх крыжакоў ды воля ніжэйшых (балцкіх) слаёў насельніцтва Белай Русі да саюзу з роднасным па культуры і мове ВКЛ сталіся асновай кампрамісу паміж цэнтральнай і мясцовай уладай «Вялікага княства» па прынцыпе: «Старыну не чапаць, навінаў не ўводзіць», — і прычынай хуткага росту Літоўскай дзяржавы. Менавіта гэтым цэневым, этнакультурным балцкім фактарам Беларусі і вызначаецца яе вялікая вага як у стрыманні варожай экспансіі супраць дзяржавы балцкага свету — ВКЛ з поўдня і з усходу, так і ў канчатковай перамозе над крыжакамі на захадзе. Але, заўважым, — пры вызначальнай ролі стваральніцы і ініцыятара ВКЛ — этнадзяржаўнай структуры «Літвы язычніцкай» (Lituania Propria). На працягу ўсёй гісторыі Княства толькі пасада ў структуры гэтага манаршага дамена азначала і прыналежнасць да дзяржаўнай эліты. Чым і тлумачыцца барацьба за роўнасць правоў праваслаўных нобіляў з каталіцкімі, а не адварот.

Урэшце, розная канфесійная і моўная прыналежнасць у працэсе гісторыі адыграла ролю этнаўтваральнага фактара. Беларусы сёння — гэта адрозны ад літоўцаў народ.

\*\*\*\*\*

Нацыянальнае адраджэнне XIX — пачатку XX стагоддзя актуалізавала не інтэграваную карціну агульнай мінуўшчыны, а яе падзел па прымеце этнічнай прыналежнасці. Што само па сабе ёсць, відаць, не вынікам даследаванняў гісторыі як навукі, а хутчэй эпізодам гісторыі палітыкі. На жаль, вельмі балючым.

Набыткі і каланіяльнай практыкі, і імперскай гістарычнай навукі, відавочна, падагрэлі прэтэнзіі не толькі на старажытны імідж, але і на тэрыторыю «Вялікага княства». Не надта папулярнай у Літве ілюстрацыяй гэтаму ёсць патрабаванне Трэцяй устаўной граматы Беларускай Народнай Рэспублікі ад 25 сакавіка 1918 г. паяднаць у межах БНР у ліку «ўсіх этнаграфічных беларускіх земляў» і амаль палову

этнічных літоўскіх. Дарэчы, рабілася гэта са спасылкай на працы акадэміка Я. Карскага — але не зважаючы на ўжо цытаваны ягоны заклік да асцярожнасці ў этнічным пытанні на памежжы двух народаў. Заўважым, гэтая Устаўная грамата з'явілася ўжо **пасля** Акта аднаўлення дзяржаўнасці Літвы (прынятага ў лютым 1918 г.).

Рыхтаваць глебу для гістарычных (адпаведна, і тэрытарыяльных) прэтэнзій пачалі яшчэ ідэолагі беларускага нацыянальнага Адраджэння канца XIX — пачатку XX ст., а ў новыя часы культывавалі і культывуюць іх паслядоўнікі: ад даследчыка М. Ермаловіча да пэўнай часткі габлітаваных прафесіяналаў. На змену стэрэатыпам імперскай навукі аб «рускіх» характары ВКЛ (з чым цяжка было б спрачацца, калі б пад «рускі» складнікам разумеўся «прускі», а не «славянскі» альбо «расійскі») прыйшлі нібыта новыя, але з той жа мэтай — даказаць зыходныя перавагі «славянства» (у дадзеным выпадку «беларускага») над «балцтвам», узвысіць заслугі першага ў стварэнні ВКЛ і прынізіць — другога. Адпаведна — і іх правы на спадчыну «Вялікага княства».

Адны беларускія гісторыкі трактуюць «літву» як «беларускае» **племя**, яшчэ некаторыя гавораць пра балтаславянскі характар «Літвы сапраўднай» (*Lituania Propria*); але і тыя, і іншыя зводзяць яе ролю ў гісторыі да «паяднання беларускіх земляў»,

сучасных літоўцаў (паводле гэтай тэрміналогіі, «летувісаў») супрацьпастаўляючы «літвінам» часоў ВКЛ, з нашчадкамі якіх ідэнтыфікуюць найперш сучасных беларусаў — зноў жа, «славянаў». Назву сучаснай Літвы змяняючы на «Летува» (нібыта спадкапераемцу «Жмудзі», якая ўвайшла ў ВКЛ пазней за Полацк і іншыя тэрыторыі Беларусі), у якасці нашчадка ВКЛ трактуюць сучасную Беларусь. Бо «Літва Міндоўга» знаходзілася, маўляў, недзе «паміж Маладзечнам, Наваградкам і Слонімам», г. зн. на тэрыторыі сучаснай Беларусі; «славянскія землі» (відаць, найперш зноў жа «сучасная Беларусь»?) займалі 9/10 тэрыторыі дзяржавы; «беларуская» мова была «дзяржаўнай», а беларуская культура «дамінавала» ў ВКЛ і да т. п.

Паколькі такая агрэсіўная пастаноўка праблемы мае відавочную палітычную падаплёку, яе нельга бясконца замоўчваць. Звернемся да аргументаў, якія па пунктах дае гісторыя, як старажытная, гэтак і сучасная: палітычная і этнічная, моўная і культурная.

#### Аргументы — аб колькасці, высновы — аб якасці

Лічба «9/10 славянскіх тэрыторый» у ВКЛ — гэта дакладная цытата з твора па нацыянальным пытанні аднаго расійскага марксіста, які, праўда, потым, пры вызначэнні межаў рэспублік СССР, на гэтыя

сцверджанні быццам бы і забыўся. Праф. М. Доўнар-Запольскі і праф. У. Ігнатоўскі называюць лічбу ўтрая, а праф. J. Jurginis — удвая больш спрыяльную для «Літвы»: не 1/10, а адпаведна 1/3 і 1/5 «балцкіх» тэрыторый у ВКЛ. Да таго ж не «землі», а іх этнасы вызначаюць ход гісторыі. Паводле ацэнак навукоўцаў (М. Любаўскі, J. Jakubowski, K. Pakštas), шчыльнасць насельніцтва ў «Літве сапраўднай», *Lituania Propria* (5 чал. на кв. км), нават у канцы XV ст. была значна вышэйшая, чым у «славянскай» частцы ВКЛ (ад 2 да 3 чал. на кв. км і менш). А агульная яго колькасць сягала паловы жыхарства дзяржавы.

(Не трэба таксама, па-першае, забывацца на спрадвечу «балцкую» прыроду этнасу ВКЛ, а па-другое, скідваць з рахунку ранейшага лідэра рэгіёна *Прусію* як сталага духоўнага і ментальнага тылу Літвы этнічнай: і ў часы ўтварэння дзяржаўнасці, і ў далейшым. Нават ва ўжо згерманізаванай Усходняй Прусіі, *Ostpreussen*, літоўская мова з першай паловы XVI і да другой паловы XIX ст. ужывалася побач з нямецкай як афіцыйная.)

Хаця гісторыя адлюстроўвае ў эпоху крыжацкіх паходаў супраць «Даўняй Літвы» і яе шматвяковай татальнай вайны на два фронты катастрафічнае звужэнне абшару ўжывання жывых «балцкіх» гаворак, але і з улікам гэтага прынамсі да XVI ст. у наваколлях Мінска яшчэ гучала





Казіміра, 1468 г.). У любым выпадку за казчыкам твораў сярэднявечнага права ёсць вялікакняскі двор, а мова выканання загаду — хутчэй інструмент для рэалізацыі волі ўладара, чымсьці сведчанне міфічнага «дамінавання» адной (нібыта «дзяржаўнай») мовы над «недзяржаўнымі». З іншага боку, даўнія пісьмовыя традыцыі русінскай мовы сталіся прычынай з'яўлення г. зв. «алькітабаў» — кніг па-старабеларуску, але арабскімі літарамі, аўтарства якіх належыць татарам ВКЛ, што ў XVI ст. страцілі сваю родную мову.

Акцэнтую, мабыць, прынцыпова новую думку, што і ўладары, і эліта «Літвы першапачатковай» (інакш кажучы, ідэолагі ВКЛ) да моваў і культур абедзвюх частак «Даўняй Літвы» спрадвечу ставіліся як да атрыбутаў аднаго народа. Выказанне Вітаўта (1420 г.) адносна жэмайтаў і аўкштайтаў, што гэта «*і народ адзін, і мова адна*», гіпатэтычна можа расцэнывацца як рэдукаваная форма шырэшага вызначэння, якое мае і другі бок: што і балты, і «русіны» ВКЛ — гістарычна таксама «*народ адзін*», хаця ўжо і *разнамоўны*. Пазней Ф. Скарына вызначыць яго пасвойму — як «люд паспаліты».

Нівелявальным фактарам моўнай палітыкі выступае і тое, што эліта Літвы лічыла сябе нашчадкамі рымскіх патрыцыяў і таму **літоўскую** мову трактавала як «сапсаваную латынь», ставячы за мэту вярнуць краіну да латыні сапраўднай як да роднай мовы. Таму і гэтка вядомыя ва ўсёй Еўропе аўтары XVI–XVII стст., як М. Hussovianus, М. Lituanius, А. Rotundus, М. К. Sarbievius, пісалі палцінску незалежна ад этнічнай прыналежнасці ...

Толькі шырокі погляд у стане наблізіць да разумення ўнікальнай сітуацыі, у якой апынулася наша агульная радзіма на злome эпохаў і ў зоне супрацьстаяння цывілізацый. Чаму «язычнікі»-нальшане (*Nalšia* — частка гістарычнай Літвы), пешчаная, паводле францысканцаў, «хрысціянскімі-выхавацельскімі», ужо гатовыя прыняць новую веру? Чаму Міндоўт абірае каталіцызм, а яго сын Войшалк, Вайшвілак (*Vaišelga, Vaišvila*) — праваслаўе, але ж рысу пад іх спрэчкай падводзіць урэшце ваяўнічы апалагет традыцыйнай «літоўскай» веры Тройдэн (*Traidenis*)? Чаму князі маюць падвоеныя імёны нават у ахрышччоным за стагоддзі да таго абшары (і

літоўская мова (праф. Z. Zinkevičius). Этнакасмолаг J. Vaiškūnas на падставе ізагласы «*Сеткі*» (ад літ. назвы сузор'я *Sietynas*, грэцк. *Pleias*, «Плеяды», бел. «Стажары») вызначае мяжу этнічнай Літвы часоў хрышчэння Белай Русі на поўдзень ад лініі Брэст — Мінск і на ўсход ад лініі Мінск — Глыбокае. Успомнім і засведчаныя Трэцім падзелам Рэчы Паспалітай межы «Літвы сапраўднай» (*Lituania Propria*) у 1795 г. Таму месца знаходжання вотчыны Міндоўта за некалькі стагоддзяў да таго (нават калі б яго вызначэнне было дакладным, у чым ёсць сумневы) не дае падставаў казаць аб нібыта «славянскім» этнічным характары гэтай «зямлі» і не абвяргае яе прыналежнасці да пруска-літоўскай этнадзяржаўнай структуры ВКЛ. Пра што ўскосна сведчаць і імёны — як самога Міндоўта, так і большасці названых М. Ермаловічам нобіляў Наваградка, бо яны балцікі і на аснове славянскіх моваў не этымалагізуюцца.

«Дзяржаўны» характар старажытнай усходнеславянскай мовы ў ВКЛ аспрэчваюць Chr. Stang, K. Jablonskis, Z. Zinkevičius, E. Gudavičius і іншыя мовазнаўцы і гісторыкі, лічачы яе «канцылярскай», бо «дзяржаўных» моваў у сучасным значэнні тады яшчэ не было. Канцылярскія вялікага князя карысталася яшчэ адразу некалькімі мовамі — лацінскай, польскай, нямецкай, татарскай, а наяўнасць у тэкстах Статутаў шматлікіх літуанізмаў, якія

пры гэтым нават не перакладаюцца на «славянскую», сведчыць аб тым жа — аб найперш прыкладным, а не абстрактна «дзяржаўным» характары гэтых дакументаў. Гэта яскрава ілюструецца і ўжываннем Статута для вырашэння ўнутраных прававых грамадзянскіх спраў нават пасля знікнення ВКЛ як дзяржавы (у складзе Расійскай імперыі — аж да 1840 г.).

Праблемным ёсць і пытанне, з якога часу і якой можна лічыць гэтую мову. Тэксты першых Статутаў ВКЛ (1529 і 1566 гг.) Chr. Stang кваліфікуе як пераважна «стараўкраінскія», і толькі мова Трэцяга (1588 г.) прызнаецца за «старабеларускую». Тады, заўважым, Украіна выйшла ўжо з юрысдыкцыі ВКЛ «пад Карону», а Вялікае княства канчаткова страціла незалежны статус, змагаючыся цяпер ужо толькі за свае аўтаномныя правы ў складзе Польска-Літоўскай дзяржавы — Рэчы Паспалітай.

Калі разглядаць праблему цывілізацыйна, у дыялектыцы адносінаў улады да абранай ёю для справаводства мовы адлюстроўваецца дуалізм сацыяльнай сітуацыі ў ВКЛ: з аднаго боку, перавага ў XV — пачатку XVI ст. **вайсковага** складніка «балтаў» (чаго варты летапісна засведчаны кліч «*мушк немца*» ў бітве пры Грунвальдзе ў 1410 г.: літ. *mušk «бі»*), а з іншага — **адміністрацыйная** славянамоўная традыцыя з часоў Кіеўскай Русі (пар. *Рускую праўду* XI–XIII стст. і *Судзібнік*

хрысціянскае, і «паганскае», звычайна балцкае. Класічны прыклад — радавод полацкага князя Гердзена, *Girdenis*, XIII ст.: ён **сын Давіда Расціславіча**, г. зн. **унук Расціслава!**? Чаму ў эпоху Рэфармацыі *паўночная* галіна магнацкага роду Радзівілаў (з гарадамі Біржай, Кедайняй, Радвілішкіс) аддае прыярытэт развіццю **літоўскай** мовы (нават у XVII ст., падчас разгулу паланізацыі, на ёй размаўляе вялікі гетман Я. Радзівіл, *J. Radvila*), а *паўднёвая* (з Нясвіжа і Слуцка) — **русінскай** (фінансуючы дзейнасць Сымона Буднага, Васіля Цяпінскага ды інш. асветнікаў)? Чаму, нягледзячы на такую моўную і светапоглядную палярнаасць, два нібыта розныя народы «Вялікага княства» стагоддзі жывуць у этнічным міры?

Трэба мець на ўвазе таксама, што і «высокая» культура княскай, ваярскай ды жрэцкай эліты «Даўняй Літвы», суадносная з рытуалам Соя, і «нізкая», традыцыйна звязаная з хтанічнымі вераваннямі абшчынікаў, інтэнсіўна культываваліся стагоддзямі, што і тлумачыць узровень развіцця мовы гэтага культу. *J. Basanavičius* нават сцвярджае, што граматычна дасканалыя катэгорыі літоўскай мовы, якая да сярэдзіны XIX ст. захавалася, заўважым, ужо амаль выключна пад сялянскім дахам, могуць тлумачыцца толькі традыцыйнай колішняга ўжывання — менавіта як пісьмовай. Мабыць, з глыбокай цывілізацыйнай традыцыі балтаў паходзіць і паважлівае стаўленне да культур суседзяў. З іншага боку, ці не даўні яе патэнцыял, прынамсі, у былых культываваных цэнтрах, нягледзячы на вынішчэнне хрысціянствам, на ціск іншамоўнай, найперш сакральнай тэрміналогіі (*Š. Gedgaudas* адзначае зьядненне мовы з таго часу на абстрактныя паняцці), дазволіў, аднак, захаваць гэтай культуры жыццяздольнасць і ў ВКЛ, і ў суседняй Прусіі.

Адэпты славянскай мовы як «дамінантнай» у «Вялікім княстве» нейкім дзіўным чынам «забываюцца» на мову балтаў — магутны цывілізацыйны фактар і фон усяго быцця ў прасторы, у часе, а значыць, і ў гісторыі абшару! Імёны багоў, герояў і гістарычных асобаў як «Даўняй Літвы», так і ВКЛ, старажытны пласт гідра- і тапанімікі, назвы дзяржаў і ваенных саюзаў усёй паўночнай часткі Сярэдняй Еўропы (*Rasa — Русь і Lietuva, Prūsai і Žemaičiai, Dainava і Sūduva, Nalšia і Sėla, Galinda і Žiemgala, Latgala і Estija*

ды інш.), цэлых народаў (*rasai, lietuviai, kryviai, žemaičiai, žiemgaliai, gudai, jotvingiai, latviai, galindai, estai*), сацыяльных станаў (ад легендарных «віцязяў» да «каралёў»: *karas* «вайна», *karti* «караць», *karalius, karaliūnas* «ваяр» літ. нар. песень, пар. імёны ням. *Karl*, польск. *Karol*, бел. *Кароль*; і «баронаў»: *barti* «бараніць», «біцца», пар. пруск. этнонім *bartai*, прозв. лат. *Barons*, літ. *Baronas*, бел. *Баран*, пар. г. *Баранавічы*, літ. *Barys(-as)*, польск. *Borys*, бел. *Барыс, Bareika*, бел. *Барэўка, Baryla*, бел. *Барыла, Daubaras, Šedbaras, Vizbaras, Bariūnas*, пар. бел. мяст. *Баруны*, — да канкрэтных прававых катэгорый «коймінцы», «велдамы» Статутаў ВКЛ... Можна, асобна стаіць *žunys* «жрэц», «суддзя» з мемуараў *A. Gvagnini*, памылкова ўспрыняты перапісчыкам, а за ім — і беларускай культурніцкай традыцыяй як *зніч*, «святая агонь», пра што крытычна адгукаўся яшчэ *K. Būga*). Не менш знакавыя і спасылкі Гедыміна на атрыманае ім у спадчыну традыцыйнае (вуснае? пісьмовае?) права «судзіць і дараваць» (1323). Дарэчы, спецыфіку «літоўскіх» прававых традыцый у параўнанні з «рускімі» найлепш засведчаюць пазнейшыя Статуты ВКЛ, з аднаго боку, і ранейшая «Руская праўда», з іншага.

Урэшце, ужо ў XIX ст. менавіта літоўская мова як самая архаічная з жывых у Еўропе сталася аб'ектам вялізнай цікавасці да яе з боку навукоўцаў, што, адпаведна, надало дадатковыя імпульсы нацыянальнаму Адраджэнню.

### Культура «традыцыйная» і «высокая»

Музыкалогі, этнографы і нават некаторыя гісторыкі ў самой Беларусі і сёння прызнаюць надзвычайную блізкасць традыцыйнай «беларускай культуры» з культурамі яе балцкіх суседзяў — літоўцаў і латышоў, асабліва ў абшары на поўнач ад лініі Орша — Мінск — Брэст. «Міжнацыянальныя» адрозненні тут часам меншыя за «ўнутрынацыянальныя» з паўднёвымі рэгіёнамі Беларусі. Ды і адзначаная ўжо насычанасць менавіта балцкай тапанімікай усёй населенай беларусамі тэрыторыі зноў жа не пакідае сумневу ў спекуляцыйнасці ідэалагемаў кшталту «панавання» ў ВКЛ адной культуры над іншымі. Рэальна можна казаць аб актыўным сужыцці этнасаў і культур у ВКЛ — пры відавочна розных

вонкавых нагурузках на гэтыя асобныя сегменты соцыуму, што і вызначыла ўрэшце кірунак і дынаміку працэсаў асіміляцыі.

Прыклад са сферы «высокай» культуры: калегія, першая сярэдняя навучальная ўстанова ў Вільні і ў ВКЛ — правобраз будучай вышэйшай школы — была ўтворана ў 1539 г. якраз актыўным асяродкам навукоўцаў з этнічнай Літвы (*Lituania Propria*), а калі з радзімы іх выціснула контррэфармацыя, яны пад патранажам герцага Прусіі Ягелона, па лініі маці — Альбрэхта Гогенцолерна (*Albrecht Hogenzollern*) стварылі пратэстанцкі ўніверсітэт у Кёнігсбергу (1544): *S. Rapolionis* (лац. *Raphagellanus*) узначаліў вядучую катэдру тэалогіі, *A. Kulvietis* (лац. *A. Kulvensis*) — грэцкай і габрэйскай моваў. З 1546 г. тут навучаліся і студэнты з Літвы, у іх ліку — першадрукар *M. Mažvydas*.

З усталяваннем універсітэта і ў Вільні — ужо езуіцкага (1579) нашчадкі «Даўняй Літвы» атрымалі найвышэйшы для тагачаснай Еўропы ўзровень навукі і адукацыі ў абедзвюх яе іпастасях — рэфармацкай і каталіцкай. Гэта і вызначыла ўрэшце эпахальнае цывілізацыйнае і культурніцкае выжыванне этнічнай Літвы.

Сучасныя рэвалюцыянеры ад гісторыі без залішніх сумневаў ставяць знак роўнасці паміж «Жмудзю» і сённяшняй Літвой («Летувай»), — можа, і шчыра не падазраючы пра адрозненні і дыялектаў Жэмайтыі (этнаграфічны рэгіён Заходняй Літвы) ад агульнай нацыянальнай літаратурнай мовы (у аснове сваёй — аўкштайцкай), і самабытнага ладу жыцця гэтага краю, які нават адлюстраваны асаблівым статусам Староства ў складзе ВКЛ.

Ужо цытаванае сцверджанне Вітаўта: Жэмайтыя і Аўкштайтыя — «*і народ адзін, і мова адна*», — **палітычна** пацвярджаецца запісам у Іпацьеўскім летапісе аб дагаворы «князёў Літвы» (у тым ліку і жэмайцкіх) з Вальніню (1219 г.), а лінгвістычна — мовазнаўцамі, пачынаючы з *A. Баранаўскаса, A. Baranauskas* (XIX ст.). Але літоўскае пісьменства з XVI ст. аж да сярэдзіны XIX ст. развіваецца паралельна ў двюх іпастасях — жэмайцкай (традыцыя ад *M. Мажвідаса* да *S. Даўконтаса і M. Валанчуса, S. Daukantas, M. Valančius*) і ўласна літоўскай (пачынаючы з *I. Брэткунаса, J. Bretkūnas* у Малой Літве і *M. Даўкшы,*

М. Daukša — у Літве Вялікай, і да нашых дзён). Характэрна, што і М. Mažvydas, у 1547 г. звяртаючыся да чытача, адасабляе паняцці «літоўцаў» і «жэмайтаў» (*Lietwinikum ir Žemaičiųm*). Трохмоўны польска-лацінска-літоўскі слоўнік праф. Віленскага ўніверсітэта К. Сірвіда (К. Sirvydas) у 1620 г. таксама адрознівае тэрміны «Жэмайтыя» і «Літва»: *Žemaičiai ir Lietuva*. Як, дарэчы, і сучасная літоўская мова. За амаль 400 гадоў не змянілася намінацыя гэтых паняццяў і па-польску — і сёння яны гучаць адпаведна як *Żmudz* і як *Litwa*.

У спробах выдаць палітонім «Літва» за этнонім «беларусаў» тоіцца відавочная падмена лагічнага тэрміна. Ужо сказана, што **балцкі** складнік сучаснай беларускай нацыі (і толькі ён!) мае непасрэднае дачыненне да «Даўняй Літвы» — нашай агульнай старажытнай цывілізацыі. У гэткай жа якасці нашчадкаў этнакультурнай структуры Белай Русі прадкі беларусаў бяруць удзел у пашырэнні і ўзмацненні балцкай жа дзяржавы, ВКЛ, якая створана, аднак, найперш этнадзяржаўнай элітай Літвы і Прусіі. Пра што сведчыць, акрамя прыведзеных ужо аргументаў, і тэрміналогія з моваў нашых суседзяў. Латышская, напрыклад, відавочна адрознівае гістарычныя паняцці літоўца *leitīs* (пар. аднакарэнныя польск. *litwin*, расійск. *литовец*, ням. *Litauer*, суч. літ. *lietuvis*, гістарызм *lietuvnikas*, —

М. Mažvydas, 1547, К. Sirvydas, 1620) і славяніна *krievs* (пар. бел. *крывіч*).

«Славянскі» жа сегмент соцыуму Белай Русі ці не на працягу ўсёй гісторыі ВКЛ выяўляў сябе як асобны сацыяльны сектар (яго рук справа — перашкоды, скажам, Гедыміну ў прыняцці каталіцтва, пазней — барацьба за правы праваслаўнага наблітэту і праваслаўнай царквы, удзел у змове супраць вялікага князя Жыгімонта Кейстутавіча), быў альбо аб'ектам маніпулявання звонку (мяцеж М. Глінскага), альбо і сам ініцыяваў дысідэнцкі адыход у Масковію (адзін з яркавых прыкладаў: пісьменнік і рэлігійны дзеяч Сімяон Полацкі пры царскім двары выхоўваў будучага імператара Пятра I). Урэшце, у спалучэнні з царкоўнай ідэалагічнай дактрынай усходняга абраду гэты сегмент стаўся ядром сваёй уласнай этнасацыяльнай структуры — беларускага народа, які прэтэндаваць на этнонім «літоўскі» не можа, хаця калісьці карыстаўся аманімічным яму палітонімам.

Спроба згуляць на розніцы гучання тэрмінаў — літоўскага *Lietuva* («Летува») і славянскага *Літва*, *літва* прымушае нагадаць даўно вызначаныя лінгвістамі заканамернасці чаргавання гукаў у роднасных і надзвычай блізкіх паміж сабой балцкіх і славянскіх мовах. Назва нашай краіны мянялася разам з эпохальнымі зменамі ў літоўскай мове, па яе іманентных законах (*Leitava — Lietava — Lietuva*),

а славянамі ўспрынятая як «Літва», відаць, яшчэ на першай стадыі яе існавання. Бо «балцкі» дыфтонг *-ei-* у славянскіх мовах заканамерна пераходзіць у манафтонг *-i-*, а галосная ў «балцкім» фарманце *-(a)va, -(u)va* адпавядае старажытнаславянскаму *v* (з нулявым гучавым значэннем). Такім чынам, з літ. тэрміна *Leitava* атрымліваецца слав. Літва, Літва — па аналогіі з чаргаваннем гукаў у парах *veidas* «твар»: расійск. «вид», *eiti-* расійск. «идти», бел. «ісці», *kreivas* «крывы» і да т. п.).

Такім чынам, пары паняццяў *Lietuva* і выводнае ад яго *lietuvis*, з аднаго боку, і «Літва», «Litwa» — «літовец», «litwin», з іншага, належаць кожная да тэрміналагічных палёў сваіх моваў (адпаведна — літоўскай і славянскіх), а іх змяшэнне вядзе да злому ўсёй лагічнай сістэмы: перанос літоўскай формы паняцця (назову) *Lietuva* «Літва» ў іншую мову для абазначэння нібыта новага паняцця (ужо не «Літва» як такая, а толькі яе сучасная іпастась?!) тоіць у сабе спробу ўзурпаваць яе толькі што скрадзены *гістарычны* змест. Але ў такім выпадку ў літоўскай тэрміналагічнай сістэме каардынат застаецца пустэча. **Што**, аддаўшы частку свайго зместу іншай мове, азначала б *Lietuva* па-літоўску? Толькі сучасную дзяржаву, як прапануюць гістарычныя рэвалюцыянеры? Але ж гэта не адпавядае ні гісторыі, ні дадзеным лінгвістыкі, бо пісьмовая традыцыя на ўсіх мовах рэгіёна — і літоўскай, і суседніх



народаў, у тым ліку і старабеларускай, заўсёды гэтую краіну называла гэтак, як і сёння: *Lettonia, Letowia* (у крыніцах, бліжэйшых да балцкага асяроддзя — ад *Leitava, Lietuva*) і *Litua, Lituania, Litauen* — ад славянскага *Litwa, Litwa*. Дарэчы, у актыўным навуковым ужытку аж да XX ст. выкарыстоўваўся і ўніверсальны для абедзвюх традыцый тэрмін — «*лета-літоўскія*» (народы). Таму мяняць даўнюю і годную намінацыю Літвы няма ніякіх навуковых падставаў. Хаця даводзіцца канстатаваць палітычнае жаданне гэтага на працягу прынамсі апошняга стагоддзя.

Мэтай утварэння Літвы як дзяржавы, якое пачалося з «Літвы сапраўднай» (*Lituania Propria*) было не падданне «беларускіх» (ці, паводле імперскай традыцыі, «славянскіх») земляў, а захаванне цывілізацыйнай тоеснасці **балцкага** свету. Дзякуючы гэтаму і сёння жывыя братнія мовы літоўцаў і латышоў (у адрозненне ад ужо змерлых прускай ды ятвяжскай), а культурны генафонд братоў-беларусаў не выварыўся ў агульным усходнеславянскім катле.

Нарэшце, кідаецца ў вочы паслядоўнае прыніжэнне імперскай традыцыйнай статуса «балцкіх» народаў да ўзроўню нейкіх «плямёнаў» нават там, дзе відавочна існуюць ужо іх дзяржаўныя альбо прынамсі протадзяржаўныя структуры: у ятвягаў *Jotva* (Ятвезь), у латгалаў *Latava* (Лотва), у аўкштайтаў *Leitava* (Літва), у земгалаў *Zemgala*, у жэмайтаў *Žemaitija*, у прусаў — больш за 10 такіх «ваенных саюзаў»: *Semba, Skalva, Nadruva, Notanga, Barta, Sasna, Galinda, Pagudė, Pamedė, Varmė, Liubavas, Kulmas*. Між тым, маючы на ўвазе наяўнасць у імёнах наблітэту, прынамсі з часоў Міндоўга, фарманта *Taut-* (ад літ. *tauta* «народ», суч. «нацыя», у адрозненне ад *gentis* «племя»), ды яшчэ ўлічваючы, што, па агульнай згодзе даследчыкаў, гэтыя імёны адлюстроўваюць функцыянальную і грамадскую прыналежнасць іх уладара: *Tautvilas* (Таўцівіл, XIII ст.), пруск. *Wiltaute* (1315), літ. *Butautas* (Bwtold, Buthowdus, Butaut, XIV ст.), *Vytautas* (Вітаўт, XIV–XV стст.), *Mantautas* (Montolt, XV ст.), *Gostautas, Guostautas* (Гаштольд, XVI ст.), — трактаваць іх трэба як сведчанне якасна іншага ўзроўню самаідэнтыфікацыі іх носьбітаў: як прадстаўнікоў суверэннага народа.

Што да тэрмінаў *Белая Русь* і *беларусы*, якія выклікаюць адмоўную рэакцыю часткі адраджэнцаў Беларусі, у тым ліку і з прычыны блізкасці да пазначэння сучасных *рускіх* (г. зн. *расійцаў*) і іх дзяржавы *Расіі*, да «(заходне)рускасці», якую імперыя спрадвечу навязвае беларусам, то, па-першае, варта ўзгадаць, што карані назвы *Русь* паходзяць, як ужо сказана, з гісторыі не Масковіі (якая яе ўзурпавала), а «Даўняй Літвы», да якой «балцкія» продкі беларусаў маюць непасрэднае дачыненне. Па-другое, аб самастойнасці назвы *Белая Русь* сведчаць як тэорыя, гэтак і практыка. У святле канцэпцыі антыноміі Ж. Дзюмезіля гіпатэтычна можна сцвярджаць, што *Белая Русь*, адначасова маючы дачыненне і да «балцкага» абшару (у гэтым сэнсе яна суданосная з *Руссю Чорнай* як з часткай гэтага свету), і да славянскага (з яго неадэмным атрыбутам — Галіцка-

Валынскай *Чырвонай Руссю*), адначасова і супастаўленая, і супрацьпастаўленая кожнаму з іх. Чым ускосна можна патлумачыць і зацятую канфрантацыю з Паўднёвай *Руссю* ў мінулым, і сённяшнія цяжкасці інтэграцыі паміж «усходнікамі» і «заходнікамі» ў самой Беларусі. Па-трэцяе, сапраўды не менш складаная за назву краіны праблема для нацыянальнай самаідэнтыфікацыі — гэта падзел этнасу і земляў *Белай Русі* (гістарычнай *Крывіі*) паміж двума сучаснымі дзяржавамі — *Беларуссю* і *Расіяй*, што патаемна перашкаджае адэкватнаму самавызначэнню — этнічнаму і геапалітычнаму. Менавіта зважаючы на гэта, не падаецца дакладным прапанаваны В. Ластоўскім тэрмін «*Крывія*» для намінацыі Беларусі, бо гэтая дзяржава ахоплівае толькі заходнюю (і відавочна меншую) частку гістарычных земляў *Крывічоў*. І, разам з тым, уключае ў сябе яшчэ зусім



нядаўнія «балцкія» землі «Чорнай Русі» і Палесся.

Улюбим выпадку гісторыя менавіта гэтай краіны (Беларусі) і яе народа варта павялічыць.

\*\*\*\*\*

На свае вушы давялося чуць, як нехта з беларускіх гісторыкаў усур'ез заклікаў і калег-палякаў да выкарыстання новай тэрміналогіі для пазначэння «сучасных» літоўцаў у адрозненне ад «тагачасных»! Між тым, палякі здаўна адрозніваюць комплекс паяччэй *Rus, rusini, ruski* («Русь», «русіны», «рускі») ад парадыгмы *Rosja, rosjanie, rosyjski* («Расія», «расійцы», «расійскі»). І агітаваць іх тут нават не было патрэбы.

І ўскосныя, і непасрэдныя дадзеныя аб моўнай і этнічнай прыналежнасці класікаў абедзвюх нашых культур сведчаць пра спекуляцыйнасць патугаў мадэрнізаваць мінуўшчыну. Палачанін Ф. Скарына, як вядома, назваў свой старадрук (1517) «Біблія **руска**». Усяго праз 30 гадоў ураджэнец Вялікай Літвы М. Маўвудас у сваёй кнізе звяртаўся праз мяжу да радзімы, ВКЛ: «Шчаслівая айчына вялікіх уладароў, знакамiтая Літва», — і заклікаў народ спяваць псалмы па-**літоўску** (*lietuviškai*). J. Bretkūnas поўны пераклад Бібліі М. Лютэра (1591) у Малой Літве дэклараваў як **літоўскі** («*lietuviškai perguldyta*). Мова яго, дарэчы, мала чым адрозніваецца ад сучаснай літаратурнай. Неўзабаве (1595) па-**літоўску** з заклікам шанавання родную мову выступіў і М. Даўкша — ужо ў Літве Вялікай.

Ніхто з пазначаных аўтараў не ставіць пад сумнеў «літоўскасць» ВКЛ і не супрацьпастаўляе яе «рускасці» — гэта прадукт пазнейшых маніпуляцый.

Сёння гульня вядзецца па буйным імперскім рахунку, і ў яе ўключаны вялікія сілы. Дастаткова ўгадаць прынамсі і атлас мапаў маскоўскага географа (Шіряев Е. Беларусь: Русь Бelayя, Русь Черная и Литва в картах. М., 2000), і колішнія заявы высокіх чыноў аб тым, што гістарычныя напрацоўкі навукоўцаў будуць скарыстаныя ў знешняй палітыцы Рэспублікі Беларусь.

Ці варта гэткія захады статуса нацыянальнай ідэалогіі і палітыкі сталага народа, — вырашаць, вядома, самім беларусам. Як і тое, ці не перашкоджаць фантомы кшталту прэтэнзій на

гісторыю і «на Вільню» вырашэнню ўласна нацыянальных задач адраджэння, ставячы іх у залежнасць ад трактоўкі мінуўшчыны і ад міждзяржаўных стасункаў, у тым ліку з Літвой.

Што ж да самой Літвы, то яе неперапынная гістарычная, культурная і моўная традыцыя ёсць найлепшым доказам таго, што яна, прынамсі на працягу апошняга тысячагоддзя, мела і мае **сваё** імя і таму заўсёды была і ёсць сама сабой. Большая альбо меншая ў памерах, з саюзнікамі альбо без іх.

### Замест пасляслоўя

У сённяшняй сітуацыі першае, што звяртае на сябе ўвагу, — недастатковае разуменне агульнага і прычынага ў супольнай гісторыі, дыялектыкі ўзаемных і асобных інтарэсаў у рэгіёне. Гэтым не аднойчы карысталіся і карыстаюцца палітычна больш сталыя і спрактыкаваныя суседзі — імкнучыся сутыкнуць нашыя народы лбамі, проціпаставіць адзін аднаму і мець ад гэтага ўласную карысць. Нядаўні досвед паказвае, што ілюзіі вырашэння ўласных ментальных або нейкіх іншых праблемаў за кошт суседа вельмі жывучыя. Да таго ж яны відавочна падаграваюцца і трэцім зацікаўленым бокам.

Нашыя народы жывуць побач адзін з адным даўно, мірна і ў згодзе. Іншая справа — навуковая і палітычная эліта, ад усвядомленай адказнасці якой залежыць, ці хутка гісторыя для беларусаў стане светапоглядным апірышчам суверэннага народа. Падобна да таго, што колькасць станоўчых прыкладаў паяччэй. Так, у двухтомніку гісторыі Беларусі (Мінск, 2001) ці не ўпершыню для шырокага кола чытачоў змешчана мапа арэалу балцкай гідраніміі ва Усходняй Еўропе. Заўважым, што сучасная Рэспубліка Беларусь знаходзіцца ў самым цэнтры гэтага арэалу! Але менавіта яе народ на працягу стагоддзяў быў адсечаны ад цывілізацыйнай праблематыкі «Даўняй Літвы». У гэтым кантэксце словы праф. Г. Штыхава на IV з'ездзе беларусаў свету (Мінск, 2005) аб тым, што «нам трэба глядзець на літоўцаў як на сваіх этнічных братаў», падаюцца знакам часу.

\*\*\*\*\*

Думаю, аднавіць колішнюю лучнасць «Даўняй Літвы» ў форме адзінага гаспадарства — ВКЛ нерэальна.

Сучасныя незалежныя дзяржавы — Літва, Беларусь або Латвія (эвентуальна таксама і адраджаная Прусія) добраахвотна не пойдуць на скасаванне свайго суверэннітэту. Значыць, гутарка можа ісці — пры ўмове ўзаемнай згоды — толькі аб магчымым пошуку нейкай (асаблівай?) мадэлі суіснавання. У выпадку яе карысці для зацікаўленых бакоў.

Кожнаму з патэнцыяльных партнёраў пажадана выканаць перадусім свае прыватныя задачы: кансалідаваць грамадства на падставе аўтэнтычных нацыянальных каштоўнасцяў, пазнаць сябе ў навакольным свеце, вылучыць *уласныя* культурныя ды палітычныя прыярытэты, а на іх падставе — *узаемныя* каардынаты: як у дыяхронным (гістарычным) плане, так і ў сінхронным (у сучаснасці). Думаю, гэта ў канчатковым выніку вызначыць, ці будзе знойдзенае паразуменне ў поглядах на супольную мінуўшчыну, а значыць, і на будучыню.

Нацыянальны ідэнтытэт нашчадкаў даўніх балтаў ёсць крыніцай моцы іх паасобку, гэтаксама як і ўсёй цывілізацыйнай прасторы ў цэлым. Мы павінны быць моцнымі — ва ўзаемных зносінах (а гэта немагчыма без дакладнага, г. зн. прыныповага, вызначэння пазіцый), але асабліва ў дачыненні да знешняга свету. Моцнага партнёра заўсёды хочацца бачыць саюзнікам. З іншага боку, трэба пазбавіцца навязанага звонку стэрэатыпа, нібыта мы зможам быць моцнымі *коштам* адзін аднаго, а не *разам* адзін з адным. Прафесар гісторыі Z. Ivinskis, знаходзячыся ў вымушанай эміграцыі, яшчэ ў 1954 г. напісаў прарочыя словы пра тое, што Літва не будзе мець трывалай незалежнасці да таго часу, пакуль не будзе незалежнай суседняя Беларусь. На жаль, пакуль не даводзілася чуць нічога падобнага ад кагосьці з беларускіх адраджэнцаў.

Здаровы сэнс і пачуццё самазахавання фармулюе мэту: пераўтварыць лінію адвечнага геапалітычнага разлому ў надзейны культурны і цывілізацыйны тыл, спыніць тысячагадовы наступ крыжацтва. Выкараніць забабоны чужынскай прапаганды ў нашых светапоглядных і практычных узаемадачынэннях. У гэтым бачу рацыянальную задачу сучаснага пакалення інтэлігенцыі, якая перад тварам глабалізацыі і рэгіянальнага гегеманізму пакліканая выкаваць зброю цывілізацыйнай самаабароны. Бо потым можа быць позна.



Даша ПАСТУХОВА

Сёлета мне давялося пабываць на Гарадзеншчыне, у мясцінах, дзе яшчэ захаваліся старадаўнія помнікі. Дзе перапляліся тры культуры: беларуская, літоўская, польская.

У гэтай вандроўцы пераканалася, што ініцыяваную БАЗ медыякампанію «Журналісты за гістарычную спадчыну» абавязкова трэба працягваць, каб захаваць для наступных пакаленняў жамчужыны нашага старажытнага доўлідства, бо гэта насамрэч адзін з самых каштоўных скарбаў зямлі нашай.

Пра тое, што я ўбачыла, раскажа мой фотаапарат. Аднак стан многіх гістарычных помнікаў, якія на здымках, а таксама тых, што не ўвайшлі ў гэтую фотасерыю, выклікае вялікую трывогу.

Назву Гродна звязваюць са словамі «гарадзіць», «агароджваць». Упершыню яна згадваецца ў Іпацьеўскім летапісе (1128 г.). За час свайго існавання Гродна неаднойчы зазнаваў напады захопнікаў і некалькі разоў разбураўся. Горад не толькі меў ваенна-стратэгічнае значэнне, але быў і буйным культурным цэнтрам.





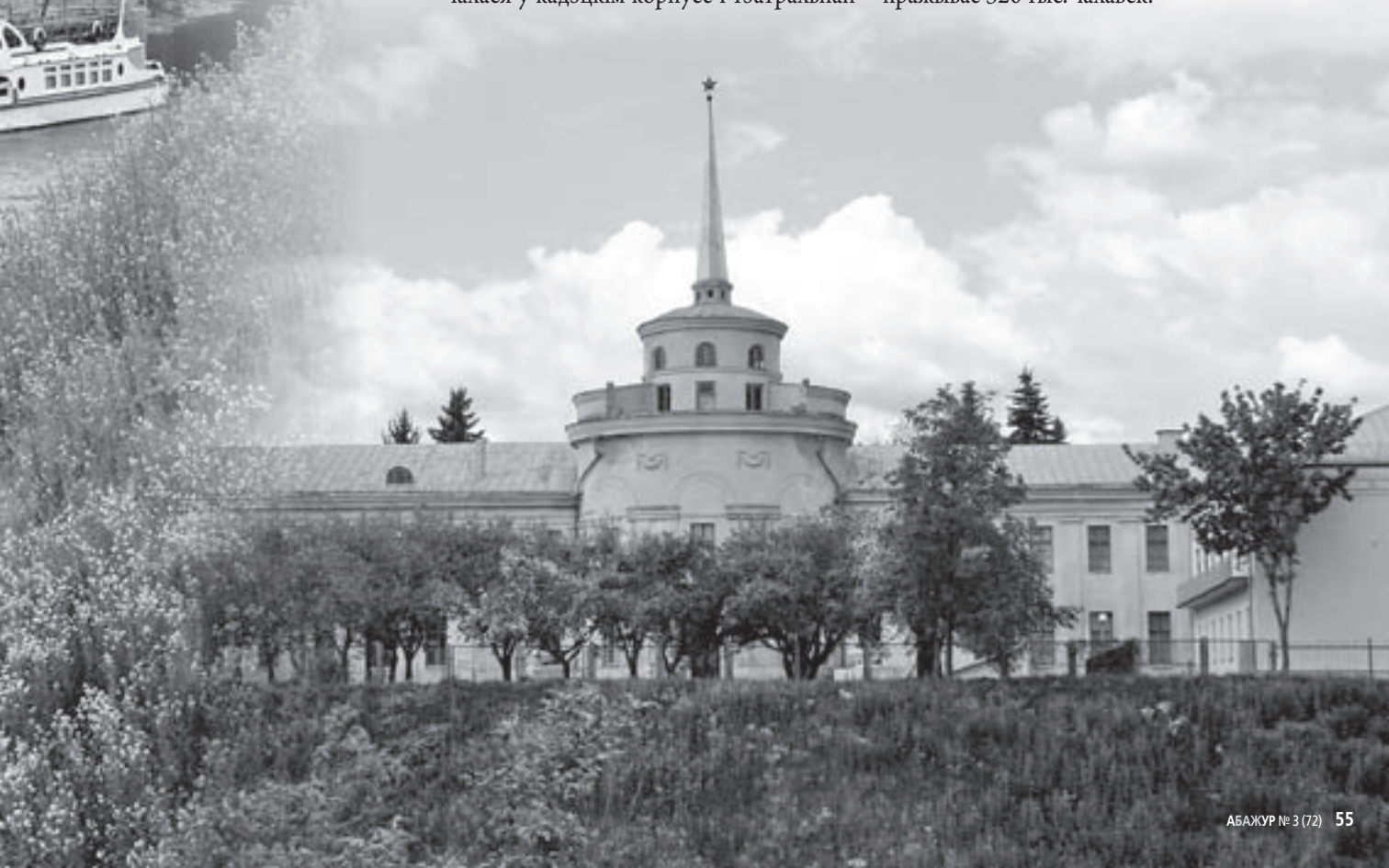


У другой палове XVIII ст. тут дзейнічалі лекарская акадэмія і шпіталь, адкуль бярэ пачатак развіццё медыцынскай навукі ў Беларусі. У гарадзенскіх школах рыхтавалі акушэраў, ветэрынараў, бухгалтараў, будаўнікоў, землямераў. Моладзь навучалася ў кадэцкім корпусе і тэатральнай

школе. Працавалі бібліятэка, музей гісторыі прыроды.

З 1776 па 1783 год тут выдавалася «Газета Гродзеньска».

Сучасны Гродна з'яўляецца вядучым прамысловым і культурным цэнтрам, дзе пражывае 320 тыс. чалавек.





Горад Ліда. У паданнях яго назву звязваюць з нейкай рамантычнай прыгажуняй. Аднак імя гэта мае старажытнагрэчаскае паходжанне і прыжылося тут толькі ў XIX ст., калі горад даўно стаяў.

Згодна з тапанімічным слоўнікам, назва горада паходзіць ад літоўскага слова *lydimas* — вырубка, месца, вызваленае ад лесу.

Гамбургскі летапіс сцвярджае, што Ліда ўзнікла ў 1180 годзе. Аднак сучасныя гісторыкі прыйшлі да высновы, што годам заснавання горада трэба лічыць 1380.

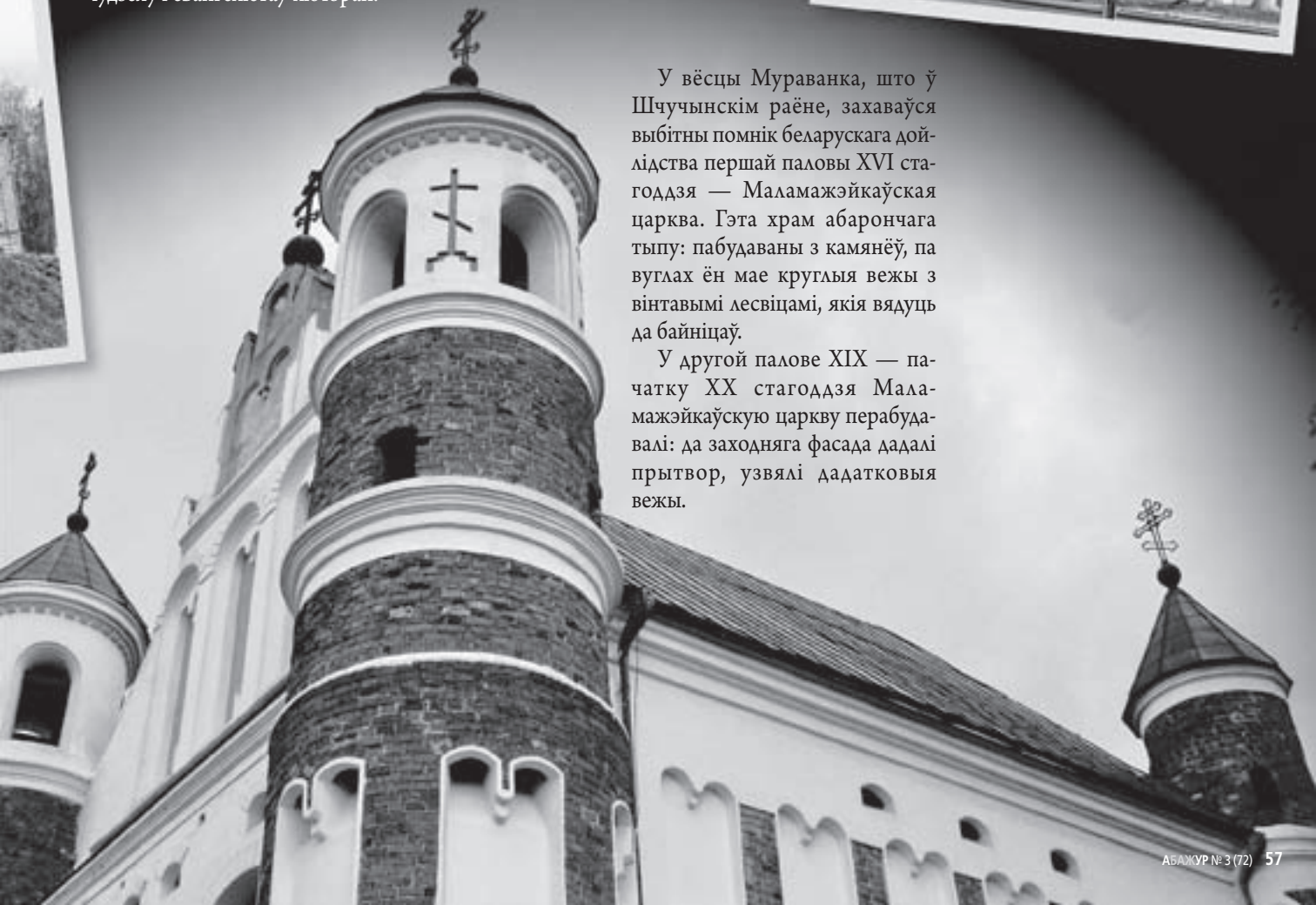
Лічыцца, што ў 1323 годзе на месцы, дзе яднаюцца рэкі Лідзея і Каменка (якія сёння практычна зніклі), на зробленым людзьмі пагорку быў пабудаваны замак. Ён захаваўся да нашых дзён і з'яўляецца гістарычным сімвалам Ліды.

Сёння тут дзейнічаюць 22 рэлігійныя абшчыны: 7 праваслаўных, 6 пратэстанцкіх, 5 рымска-каталіцкіх, па адной у грэка-каталікоў, мусульман, іудзеяў і евангелістаў-лютэран.



У вёсцы Мураванка, што ў Шчучынскім раёне, захаваўся выбітны помнік беларускага дойлідства першай паловы XVI стагоддзя — Маламажэйкаўская царква. Гэта храм абарончага тыпу: пабудаваны з камянёў, па вуглах ён мае круглыя вежы з вінтавымі лесвіцамі, якія вядуць да байніцаў.

У другой палове XIX — пачатку XX стагоддзя Маламажэйкаўскую царкву перабудавалі: да заходняга фасада дадалі прытвор, узвялі дадатковыя вежы.



Даўшы Беларусі такі рэдкі і надзвычайны талент у асобе Міхася Забэйды, Усявышні, аднак, распарадзіўся гэтак, што амаль усё сваё жыццё спявак мусіў вандраваць па свеце і быў адарваны ад роднай зямлі. Толькі пятнаццаць гадоў ён пражыў на Радзіме. Затым былі Перм, Смаленск, Сібір, Харбін, Мілан, Познань, Варшава і, урэшце, Прага, апошні прытулак самотнага беларускага Салаўя.



Алесь ГОРБАЧ

# Запозненае каханне Міхася Забэйды- Суміцкага

За гады доўгіх блуканняў Забэйда гэтак і не стварыў сям'і. Варта зазначыць, што пра асабістае жыццё спявак не надта любіў раскадваць нават блізкім сябрам. Калі хтосьці пытаўся пра гэта, Забэйда адразу даваў зразумець, што не трэба верадзіць душэўныя раны. Ці, бывала, толькі намякаў на тое, што калісьці ў яго было вялікае каханне, аднак жыццё разлучыла яго з абранніцай. Каго ён меў на ўвазе? Хто была тая жанчына, успаміны пра якую да скону шчымілі яго сэрца? Пра гэта дакладна мог бы сказаць толькі сам Забэйда...

Між тым, пра аднаго чалавека, Алену Скарабагач-Багуцкую, можна гаварыць як пра жанчыну, якую сапраўды шмат што звязвала з Забэйдам-Суміцкім і якая пакінула ў ягоным сэрцы заўважны след.

Алену разам з бацькамі падчас вайны вывезлі з Украіны на прымусовую працу ў Нямеччыну. У 1944 годзе сям'я Багуцкіх нейкім чынам апынулася ў Чэхіі. На музычнай вечарыне ў кватэры Барыса Лявіцкага, хіміка парфумернай фабрыкі, украінца паводле паходжання, Міхася Іванавіча папрасілі што-небудзь праспяваць. Маці Алены Багуцкай, Лізавета Мікалаеўна, няблага грала на раялі і пагадзілася яму акампагнаваць. Гэтак адбылося знаёмства Забэйды з сям'ёй Багуцкіх, гэтак пачаўся раман спевака з Ляляй. Можна толькі меркаваць, наколькі глыбокімі і шчырымі былі пачуцці гэтых людзей. Аднак яна

ганарылася тым, што на яе звярнуў увагу такі чалавек: знаны, сур'ёзны, прыстойны. Яму ж ішоў пяты дзесятак, хацелася нейкага спакою і сямейнай утульнасці. І гэтую ўтульнасць Забэйда знайшоў у ціхай, дружнай і інтэлігентнай сям'і. Ён знайшоў тое, чаго яму гэтак даўно бракавала. Некалькі гадоў Забэйда-Суміцкі і Алена Багуцкая пражылі ў грамадзянскім шлюбе, паводле некаторых звестак нават былі павянчаныя. Аднак лёс развёў іх.

Ляля была натурай ганарлівай, няўрымслівай, змалку камандавала ўсёй сям'ёй. Міхасю Іванавічу, які за доўгія гады халасцяцкага жыцця прызвычаіўся да поўнай самастойнасці і незалежнасці, было цяжка падпарадкоўвацца жанчыне, што была маладзейшай за яго напалову. Паўплывалі на іх лёс і іншыя абставіны.

Паводле Ялцінскіх дамоўленасцяў паміж дзяржавамі-пераможцамі ў Другой сусветнай вайне, савецкія грамадзяне, што з розных прычын апынуліся за мяжой, павінны былі вярнуцца ў СССР. Сям'я Багуцкіх не дужа рвалася на радзіму. Аднак Алена ў чарговы раз прыняла за ўсю сям'ю адназначнае рашэнне — вяртацца, і толькі вяртацца.

Гэтак лёс разлучыў Міхася Забэйдзу з Аленай Багуцкай назаўсёды. Але цёплыя ўзаемадачынненні паміж гэтымі людзьмі захаваліся. Да апошніх дзён жыцця спевака яны ліставаліся. «Прывітанне, дарагая Ляля! — пісаў



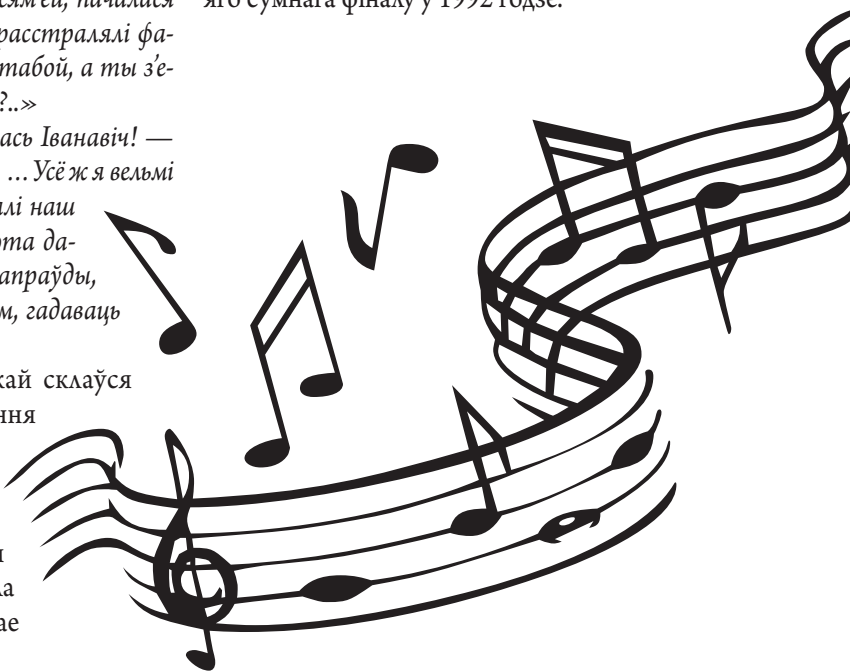
Міхась Забэйда-Суміцкі — беларускі оперны спявак, тэнар. Нарадзіўся ў 1900 годзе на Ружаншчыне. Закончыў Маладзечанскую настаўніцкую семінарыю, Харбінскі універсітэт. Кар’еру опернага спевака пачаў у Харбіне ў 1929 годзе. З 1932 года ўдасканальваў майстэрства ў Мілане. Вучыўся ў вядомага опернага спевака Фернанда Карпі. Спяваў на сцэне славуага Ла Скала. У 1934 годзе вярнуўся на бацькаўшчыну, якая была на той час пад Польшчай. Спяваў у Познаньскай оперы, быў салістам Польскага радыё. З канцэртамі шмат ездзіў па Заходняй Беларусі, Літве, Латвіі, Польшчы. Прапагандаваў беларускую народную песню, за што зазнаў шмат непрыемнасцей і ганенняў. З 1940 года жыў у Празе, дзе выступаў у оперы, даваў канцэрты. Шмат працаваў з вучнямі, многія з якіх дабіліся прызнання ў оперным мастацтве. Памёр у 1980 годзе. Пахаваны ў Празе на Альшанскіх могілках.

Забэйда. — ...Пытаешся, хто ў мяне гаспадарыць? Ды я сам. Гаспадарка ў мяне нескладаная. Жыву ў працоўным пакоі. Печку запаліць умею і пыл выцерці таксама... Чаму не жанюся?.. (Тут я ўздыхнуў...) Але гэта сапраўды не так проста. Чалавек я не багемскі і сям’ю люблю. Але спачатку трэба было вельмі шмат працаваць, каб карміць самога сябе і вучыцца... Трэба было дагнаць і апырэдзіць іншых... І вось, калі ўжо здавалася, што я магу сабе дазволіць абзавесціся сям’ёй, пачалася праклятая вайна. Маю нявесту расстралялі фашысты... У Празе пазнаёміўся з табой, а ты з’ехала... А цяпер каму я патрэбны?..»

«Добры дзень, дарагі мой Міхась Іванавіч! — адказвала Алена Валянцінаўна. — ... Усё ж я вельмі шкадую, што мы не зарэгістравалі наш шлюб у 1945–1946 гадах, калі гэта дазвалялася ўладамі. Можна, нам, сапраўды, суджана было дажываць век разам, гадаваць дзіця там ці тут, на радзіме...»

Далейшы лёс Алены Багуцкай склаўся вельмі трагічна. Пасля вяртання сям’я асела ва Украіне, у Вінніцы. Алена Валянцінаўна працавала ў абласным адзеле народнай адукацыі сакратаром, інспектарам па кадрах. У 1966 годзе надумала ўступіць у КПСС, аднак мінулае

адыграла ракавую ролю: ёй прыгадалі і прымусовую працу ў Нямеччыне, што прыраўноўвалася тады ледзь не да здрады Радзіме, і сувязь з «антысаветчыкам» Забэйдам. Закончылася гэта тым, што проста з Вінніцкага абкома партыі Алену Багуцкую адвезлі ў псіханеўралагічную бальніцу з дыягназам «дэпрэсія». З таго часу яна стала пастаянным пацыентам тады яшчэ нікому не вядомага маладога псіхатэрапеўта Анатоля Кашпіроўскага. Цяжкі дыягназ суправаджаў жанчыну ўсё астатняе жыццё і стаў прычынай яго сумнага фіналу ў 1992 годзе.



# Верность дружбе



Сергей ШАПРАН

Я подчас задумываюсь: впору ли завидовать тем, кто моложе? И пока отвечаю самому себе отрицательно. В том числе по той причине, что, будь я моложе, не было бы очень многих знакомств, еще большего количества разговоров и интервью, которые уже давно стали неотъемлемой частью моего прошлого.

И как раз по этой причине я склонен скорее по-доброму завидовать старшим поколениям коллег, которые жили в одно время с теми, чьи имена давно уже слава и история — не в забвении, а в вечности.

Речь в данном случае и о российском критике и литературоведе Валентине Оскоцком и его новой книге «Мозаика памяти». Ведь достаточно назвать имена тех, с кем Оскоцкого связывали долгие дружеские отношения и творческие контакты — это Алесь Адамович, Янка Брыль, Василь Быков, Вениамин Каверин, Сильва Капутикян, Левон Мкртчян, Булат Окуджава, Лев Разгон, а также Галина Старовойтова, Сергей Юшенков, академик Александр Яковлев, — чтобы стало понятно, что за человек автор книги и какая, должно быть, прелюбопытнейшая жизнь им прожита.

Уже полвека В. Оскоцкий занимается не только русской, но и многими другими национальными литературами! У белорусской — если не лидирующее, то, во всяком случае, очень важное положение в системе литературных пристрастий и просто человеческих симпатий Валентина Дмитриевича. Не оттого ли, что его отец родом из Беларуси — из Городка Витебской области (в ту пору еще губернии)? И вот ведь тоже, должно быть, неслучайное совпадение — кафедра славянской филологии дала В. Оскоцкому свободное владение польским (в дипломе записано: «Филолог-славист (польский язык и литература)»), а отсюда — понимание украинского и белорусского. Редкое для современной критики «полиглотство». И уже как следствие — работа в «Литературной газете» в отделе литератур народов СССР, а с конца 60-х В. Оскоцкий — заведующий отделом прозы журнала «Дружба народов».

## С Быковым они дружили более 40 лет

Как раз в ту пору, в самом начале 60-х, и произошло знакомство В. Оскоцкого с Василем Быковым. Это именно с подачи Оскоцкого в центральной печати, в «Литгазете», появился отзыв Григория Бакланова о быковской «Третьей ракете». Автор знаменитой в ту пору повести «Южнее главного удара»

писал о начинающем прозаике из Гродно: «В литературу нашу, никогда не скудевшую талантами, вошел еще один талантливый писатель. Его зовут Василь Быков. Запомните это имя. Оно еще встретится вам». Как засвидетельствует впоследствии Валентин Дмитриевич, с той поры и начнется отсчет более чем 40-летней дружбе с Василем Быковым, «не знавшей не то что грозowych туч, но ни единого дождливого облачка». Впервые воспоминания В. Оскоцкого о Быкове «Через годы — через жизнь», чуть урезанные, появились в переводе на белорусский в 2004-м — в сборнике воспоминаний «Наш Быкаў», составленном Г. Буравкиным. В книге «Мозаика памяти» к ним добавилась большая беседа с Василем Владимировичем в 2002-м, в Германии.

В книге Оскоцкого рассказана предыстория появления в «Правде» разгромной статьи В. Севрука о быковской повести «Мертвым не больно». И не раз еще упоминается о будущем аппаратчике ЦК, для которого «самоослепление ненавистью к Василю Быкову осталось всепоглощающей страстью не на годы — десятилетия».

Подробнейшим образом рассказано в книге и о других эпизодах жизни Василя Владимировича: о VI съезде СП БССР, похоронах Александра Твардовского... О книге «Дожить до рассвета» издания



Алесь Адамовіч  
і Васіль Быков

1979 года — тогда распоряжением все того же Севрука из послесловия, написанного В. Оскоцким, выдирались страницы... Без этих свидетельств документальная биография Василя Быкова уже просто немислима. Невозможно готовить сегодня жизнеописание Быкова без цитирования труда Оскоцкого. И отечественная литература, и литературоведение, и белорусский читатель должны быть благодарны Оскоцкому за эту дружбу с Быковым, которая, будучи литературной и душевной привязанностью, теперь стала еще и документальным свидетельством.

**«Я имею в виду редкостную исключительность таланта»**

В книге четыре очерка об Алесе Адамовиче: череда воспоминаний и литературная критика. И оценки, которых давно не слышно на родине Адамовича.

«Вспоминая его сегодня, в связи с юбилеем, до которого он

не дожил, мы вправе признать, что в его лице имели личность уникальную, достойную того, чтобы назвать ее, если подыскивать аналогии исторические, — возрожденческой. Говоря так, я имею в виду редкостную исключительность таланта, темпераментно, бурно проявившего себя и весомо, ярко самоутвердившегося в разных культурных и жизненных сферах.

Адамович-ученый. В этом его качестве, профессионально раскрывшемся раньше многих других, он создавал историю белорусской литературы в ее полном, неусеченном объеме, не знавшем под его исследовательским пером тех зияющих провалов, которыми сужалось, вытравлялось, намеренно изымалось национальное духовное наследие [...]

Адамович — литературный критик. В этом своем постоянном качестве он не просто присутствовал в литературе, но живо участвовал в текущем литературном процессе, формировал и направлял его, в том числе и личным активным вмешательством

в острые дискуссии, горячие споры. На нашей неостывшей памяти его актуальные проблемные и обзорные статьи о военной прозе, деревенской прозе, документальной прозе, других приметных, зорко увиденных явлениях, чутко предугаданных тенденциях белорусской, русской, украинской, молдавской, грузинской, других национальных литератур народов тогдашнего СССР [...]

Адамович — прозаик. В большую литературу [...] он пришел как писатель военной темы, дебютировавший романами, которые составили дилогию «Партизаны». Таким заголовком точно обозначалось то тематическое ответвление в новейшей для рубежа 50–60-х годов теперь уже прошлого века военной прозе, которым она обязана белорусским писателям и первому среди них А. Адамовичу [...]

Войдя обоими романами в военную прозу «викторонекрасовского» направления, он, спустя несколько лет, утвердил внутри нее направление документальной прозы о войне, исходными и одновременно вершинными обретениями которой стали связанные с его именем книги «Я из огненной деревни...» и «Блокадная книга» [...]

Оскоцкий пишет еще об Адамовиче-публицисте, кинематографисте и, наконец, общественном деятеле. И каждый раз — значительно, емко.

И невольно возникает мысль: хорошо, когда живы друзья, хранящие верность товариществу. В этом смысле белорусской литературе неизмеримо повезло, что был и есть Валентин Оскоцкий. Четыре этих его очерка — тот фундамент, с которого, должно быть, когда-то все-таки начнется книга воспоминаний об Алесе Михайловиче Адамовиче...

**«Душа, открытая миру и людям»**

Но вот еще одно имя и одна из тех утрат белорусской литературы, которые уже вечно будут невосполнимы, — Иван Антонович Брыль. И снова у

Оскоцкого — глава из будущей книги памяти о большом писателе.

«По рассказам общих друзей достоверно знаю, каким доброжелательным, хлебосольным хозяином становился Иван Антонович, когда зазывал к себе в родную деревню гостей — писателей. Не обошлось и без смешного. Вдруг привез погостить Владимира Карпова. Накормил, напоил, спать уложил. Утром просыпается — нет гостя, исчез. Идет искать. Встречает на улице односельчан-соседей.

— Слушай, Янка, кого ты к нам привез? Он с раннего утра обходит все хаты подряд и в каждой выспрашивает, чем ты в войну занимался. Как себя вел, как держался с немцами, стоявшими в деревне? Правда ли, что был в партизанах?

Дорогой гость объявился к обеду мрачнее тучи. Еще бы: пожива не удалась, надежды на компрометирующий улов рухнули. Хозяин же, зная все, повел себя как ни в чем не бывало. Снова кормил, поил, потом посадил в автобус на Минск. И просил приезжать еще. Но больше Карпов в гости не приезжал. Видать, крепко раздосадовала его поездка, если вскоре после нее он, уничижительно отозвавшись о повести Янки Брыля «Смятение», заподозрил родную деревню писателя в потаенной ностальгии по классово враждебному, эксплуататорскому, «панскому» прошлому...»

И по соседству с комичным (что ведь тоже в духе Ивана Антоновича, который любил и умел пошутить) у Оскоцкого уже глубокие и тонкие наблюдения, немало привносящие в образ Янки Брыля.

«В широко открытой миру и людям благородной натуре Ивана Антоновича меня манило, влекло еще одно природное качество, которое я бы назвал на польский лад шляхетностью. По-моему, это привнесено в его характер бытовыми традициями той самой польской среды, в которой он рос и формировался в детстве и юности».

И уже попутно, но вполне уместно — эпизоды с участием Ивана Мележа, Михася Стрельцова, Владимира Колесника. Тоже ведь громкие и уважаемые имена белорусской литературы...



Янка Брыль

Неблагодарное, впрочем, это занятие — пересказывать чужие воспоминания, тем более за авторством такого блестящего рассказчика, каковым является Валентин Дмитриевич Оскоцкий. Если честно, у Оскоцкого настолько плотный текст, что любое мало-мальское цитирование «Мозаики» напоминает все то же беспардонное выдиранье страниц из книги. Ее в самом деле лучше прочесть. И поторопиться это сделать, ввиду того, что издана «Мозаика памяти» в Москве (независимое издательство «Пик»), к тому же не слишком большим тиражом (тысяча экземпляров). Остается только уповать на то, что — в оригинале или в переводе на белорусский — воспоминания эти еще появятся в нашей печати. Они, вне всякого сомнения, стоят того, чтобы стать фактом не только русской, но и переводной белорусской мемуарной прозы. Ведь что и как рассказал В. Оскоцкий, больше никому рассказать не дано.





# Среди нас — пришельцы из давних времен



Галина ШАРАЕВА

**Мало кто за рубежом, да и в Беларуси, знает об удивительном собрании камней в Минске, хотя общественные экологические организации не раз поднимали вопрос о внесении уникального музея в международный каталог ЮНЕСКО.**

Хотите за час-два увидеть всю Беларусь, прогуляться по ее областям, районам, пересчитать реки и озера? Поезжайте в Парк-музей камней, расположенный под открытым небом в одном из уголков Минска между Академгородком и микрорайоном Уручье. Эту экспериментальную базу-коллекцию, насчитывающую около 2 тысяч ледниковых валунов, свезенных со всей республики, собрали как памятник для потомков ученые Института геохимии и геодезии Академии наук РБ. Одним из первых, кто обратился в правительство Беларуси с предложением создать геологический музей под открытым небом, был академик Гаврила Иванович Горещкий.

Если говорить об уникальности музея, то сравниться с ним может только Стоун Хэндж (Stone Ehenge) в Великобритании, который давно имеет статус мирового значения. Мы — обладатели подобного богатства. Впрочем, наши валуны — чужестранцы, пришельцы из других земель. Эти камни принесены ледниками, которые когда-то покрывали Северное полушарие земли.

Центральную часть музея занимает карта Беларуси,

ориентированная на стороны света, с изображенными элементами рельефа, возвышенностями, грядами. Пешеходные дорожки обозначают реки, а два искусственных бассейна — озеро Нарочь и Минское море.

## Камни в истории и культуре белорусов

Валуны издавна интересовали человека. В последнее время, когда камни по разным причинам стали исчезать с лица земли, во многих странах, в том числе и в Беларуси, эти ледниковые посланники взяты под охрану. Они непосредственные свидетели нашей истории.

С использованием валунов построены замки, дворцы Гродненского княжества, Полоцкий Софийский собор, другие храмы, из огромных камней возведена башня Новогрудского замка, сложен фундамент Каменецкой (Белой) башни. Валунами были вымощены дороги, из булыжника делали тротуары, в фундамент своих хат крестьяне часто клали ледниковые камни, использовали они и для военных нужд. К слову, великие пирамиды Египта,

храмы инков, каменные обсерватории Европы тоже хранят тайны и память о череде эпох. Валуны издавна используются и скульпторами.

## Культовые камни

Валуны всегда считались загадкой природы, и люди «помечали» на них прошлое и будущее для связи времен. Так, на многих из них до сих пор сохранились таинственные знаки и надписи со времен язычества и Великого княжества Литовского.

Поклонение камням дошло до наших дней, им и сегодня зачастую приносят в дар монеты, цветы, лен, пищу. Самые распространенные камни — «следовики» с имитацией следов человека, зверей и птиц. Часто эти рисунки рукотворные. На некоторых камнях можно увидеть следы Богоматери и Христа. Дождевая вода, собирающаяся в этих выемках, считается целебной. Есть и поклонные валуны, например, пять Борисовских камней в долине Западной Двины. На них высечены кресты и надписи, просящие у Бога помощи князю Борису. Ученые считают, что знаки нанесли во время сильных засух.

На территории республики сохранились культовые валуны под названием Перун, Волос, Девичий след, камень Марины Мнишек, камень Наполеона и Адама Мицкевича.

## Легенды о валунах

Древние люди, населявшие территорию нынешней Беларуси, как и все славяне, верили в камни-обереги, о них сложены легенды и сказания. По преданиям, под некоторыми валунами зарыты несметные богатства, а возле других в полночь танцуют черти. В основе многих легенд лежат сюжеты, прославляющие добро и порицающие зло.

Вот одна из таких историй. Недалеко от деревни Рожан, возле Солигорска, разбросаны валуны, как будто дома. Говорят, когда-то тут стояло богатое село, но в нем жили жадные люди, и только одна девочка дала милостыню нищему страннику, старику. Он посоветовал ей бежать без оглядки из села — а там уже раздавались крики и мольбы. Но девочка оглянулась — и сразу дома превратились в камни, а девочка — в кукушку. С тех пор, заметили люди, над валунами часто носится птица и жалобно плачет.

Легенды о людях, превращенных в камни, бытуют у других народов, но рассказы о камнях-портных (краўцах) и сапожниках (шаўцах) услышать можно только в Беларуси. Так, у истоков Вилии одиноко лежит огромный валун. По преданию, здесь жил веселый умелец-портной, который больше всего на свете любил свою молодую жену Уляню. Он чем-то прогневал нечистую силу и был превращен в камень. Но вот чудо! Стоило с вечера положить под валун ткань и попросить: «Степан, шей кафтан!» — как утром на камне появлялась одежда.

А благодарные люди клали туда соль и хлеб.

Однажды шутник заказалшить «ни то ни се», обиделся Степан и перестал выполнять просьбы.

Прибежала к камню Уляня, стала плакать, причитать, и ее слезы превратились в реку. А деревья шумели: «Ву-у-ля», — с тех пор реку стали называть Вилией.

Много камней называют «чертовыми», церковники их крестили, отваживали людей от поклонения им. Один из самых крупных таких валунов, 5,4 метра длиной, лежит у деревни Ратынцы Воложинского района.

Но больше на территории нашей страны камней-оберегов, с крестами и духовными знаками. Считается, что у них большая энергетика и они имеют сакральный смысл.

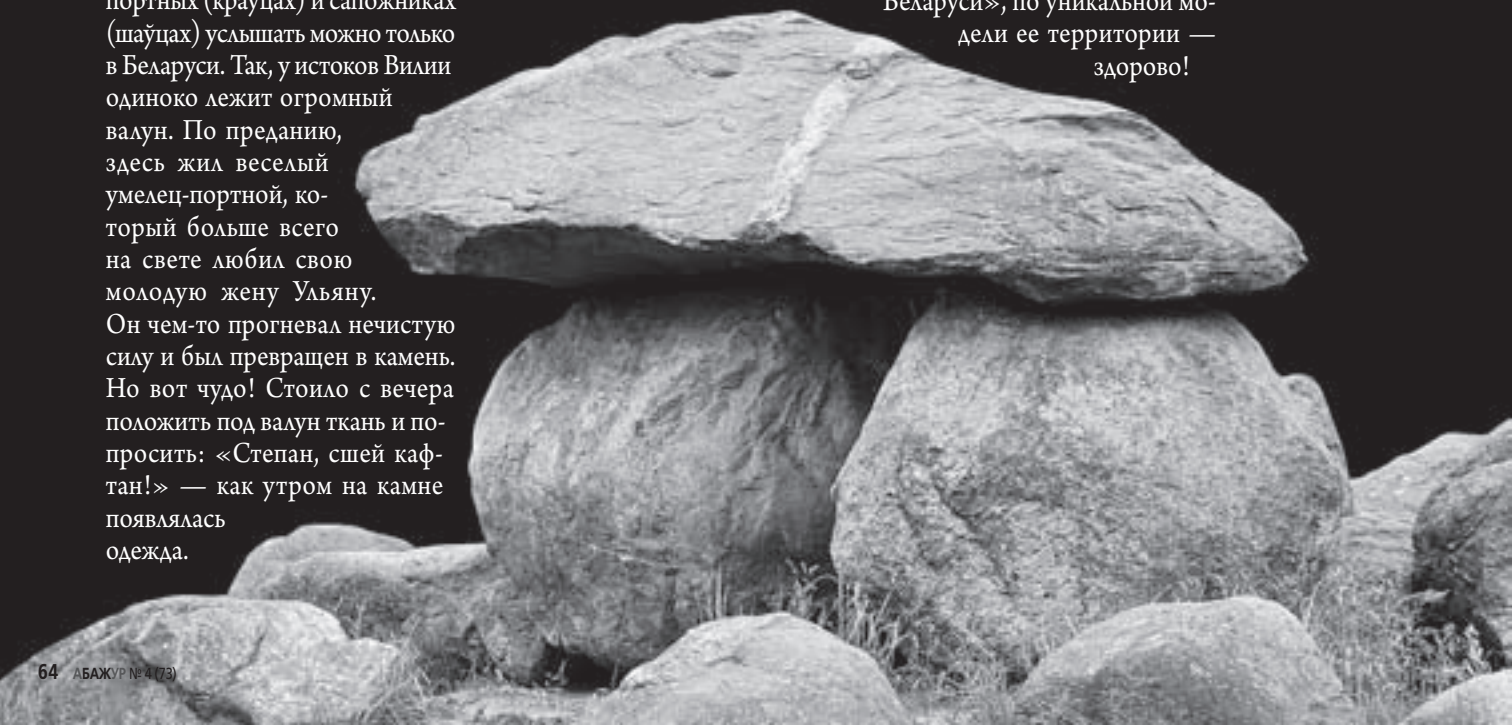
Вот такое у нас богатство!

Но вернемся к Парку-музею камней. Сегодня он требует заботы государства. Молодежные общественные организации много лет поддерживали порядок на территории, устраивали здесь концерты бардов, поэтические вечера. Когда несколько лет назад музей передали городским властям, здесь стало менее интересно. Убирают Парк-музей обычные районные дворники, редкие экскурсии на добровольной основе проводят бывшие сотрудники института Академии.



В планах городских властей пока не значится придание Парку статуса государственного, поэтому у музея нет должной рекламы, программы развития, сопровождающего сервиса. Правда, прошлым летом белорусское молодежное объединение «Новые лица» в рамках экологической акции «Наследие» провело совместно с администрацией Первомайского района столицы круглый стол, по результатам которого решено создать оргкомитет для присвоения Парку статуса историко-культурного памятника.

Так что станет ли в скором будущем это белорусское чудо, созданное на месте древнего языческого капища, нашим «Стоун Хэнджем», зависит от нас. Но и сегодня прогуляться по «карте Беларуси», по уникальной модели ее территории — здорово!





# Замежная стажыроўка для беларускіх журналістаў

Мінскі Міжнародны адукацыйны цэнтр (МАЦ, IBV) пры фінансавай падтрымцы офіса АБСЕ ў Мінску і Амбасады Каралеўства Нідэрланды ў Варшаве дае журналістам газет і радыё магчымасць наведаць Германію, Францыю, Бельгію, Аўстрыю і Нідэрланды ў межах тыднёвых стажыровак у перыяд з 17 па 22 лістапада.

Адной з умоваў удзелу ў паездцы з'яўляецца валоданне замежнымі мовамі.

У межах стажыровак плануецца вывучэнне наступных пытанняў:

- Прынцыпы працы Еўразвяза і АБСЕ;
- Выбары і перадвыбарныя кампаніі ў краінах ЕЗ і АБСЕ;
- Энергетычная бяспека ў Еўропе;
- Успрыманне Беларусі краінамі Заходняй Еўропы.

Зацікаўленыя асобы могуць падаць у IBV-цэнтр заяўкі, з ліку якіх экспертная камісія адбярэ найбольш вартыя ўвагі.

Ад Вас патрабуюцца наступныя звесткі (на рускай мове):

— заяўка з асабістымі дадзенымі, звесткамі пра рэдакцыю, азначэннем тэмы будучага даследавання і інфармацыяй пра валоданне замежнымі мовамі;

— канцэпцыя з пажаданнямі адносна краіны і арганізацыі, якія Вы хацелі б наведаць, а таксама адносна тэматычных аспектаў даследавання і магчымых суразмоўцаў (не больш за 2 старонкі);

— згода галоўнага рэдактара на Ваш удзел у праграме і пацверджанне гатоўнасці апублікаваць Вашы артыкулы альбо рэпартажы па выніках стажыроўкі ў сваім выданні.

Заяўкі на ўдзел можна накіроўваць па электроннай пошце [lashuk@ibb.by](mailto:lashuk@ibb.by) альбо на адрас:

Мінскі МАЦ  
Надзін Лашук  
Пр-т газеты «Праўда», 11  
220116 Мінск



*Уладзімір Караткевіч і нацыянальная ідэя, Беларусь і ўсё, што звязана з нацыянальнай культурай, адраджэннем, — гэта панятакі непадзельныя. Караткевіч даў магутны іттуршок розным іншым творцам. Уладзімір Караткевіч — гэта цэлая эпоха.*

*Мастак Мікола Купава*



## Хадок

*Прысьвячэнне Уладзімеру Караткевічу*

Біклага, кульба, тобра на плячах,  
Па нашым часе — выгляд маскарадны.  
Нікому і ні ў чым непадуладны  
Ідзе хадок, таму што выбраў шлях.

Ён выбраў шлях і ўжо ня зьверне ўбок  
Ад ісьціны, вядомае спрадвеку.  
Амаль усё, што трэба чалавеку —  
Скарынка хлеба ды вады глыток.

Амаль усё. Амаль, амаль, амаль,  
Але ня ўсё, калі камяк у горле,  
Ня ўсё, ня ўсё, калі душу агорне  
Па незабыўным непазбыўны жалю.

Па кім? Па чым? Ці не па ўсіх і ўсім?  
Па каласах тых, што на ўзьмежку поля,  
Па тым, што — праўда, і па тым, што — воля,  
Па самым любым, самым дарагім,

Па ўсіх, па ўсім, да сьлёз, да сьлёз, да сьлёз,  
Па самым крэўным у чужынным сьвеце,  
Што княжым ветрам прашуміць у вецьці  
На сьпеўных вежах полацкіх бяроз,

І паляўнічым рогам прагудзе  
Ля Турава, і адгукнецца ў Крэве...  
Хай шлях кружны, нібыта колцы ў дрэве,  
Бясконцы шлях — але хадок ідзе...

Ідзе хадок. Над ім дажджыць, сьняжыць,  
Яму ня выйсьці з гэтай кругаверці...  
Ён ведае так мала, каб памерці,  
І гэтак многа ведае, каб жыць.